

SAMEN MAKEN WE NEDERLAND MOOI

JAARVERSLAG

Natuurmonumenten

2017

1 WIE ZIJN WIJ? 3

Voorwoord	3
Visie en missie	4

2 WELKE IMPACT HEBBEN WE? 7

2.1 Weidevogelbeheer, het kan wel	7
2.2 Strand en duin beter beschermd	9
2.3 De kaart van Nederland verandert	10
2.4 Herstel bijzondere rivierlandschappen	12
2.5 Erfgoed in het hart	13
2.6 Laat onze kinderen buiten spelen	15

3 ORGANISATIE EN BEDRIJFSVOERING 17

3.1 Verslag van het bestuur	17
3.2 Bestuurscommissies	18
3.3 Verslag van de vereniging	18
3.4 Ledencommissies	21
3.5 Risicomanagement	29
3.6 Duurzaamheid	30
3.7 Human Resources Management	34

1 WIE ZIJN WIJ?

Wij houden van natuur. Natuur laat je leven. Daarom beschermen we de natuur en versterken die waar dat kan. Dat doen we namens, maar vooral ook met al die Nederlanders die ook van natuur houden. Want wie zich bewust is van de waarde van de natuur, komt er ook voor op. Zo veranker je natuurbescherming in de samenleving. Nu en in de toekomst.

Voorwoord

Een beweging van mensen met hart voor de natuur. Dat is wat Natuurmonumenten wil zijn. En dat is waarin we steeds beter slagen. Onze campagne Bescherm de Kust mondde in 2017 uit in het Kustpact, waarmee we onze kostbare ongerepte stranden en duinen beter kunnen beschermen. We zijn een nieuwe campagne begonnen om het ronduit dramatische verlies van onze insecten te stoppen. Ook hiervoor kregen we royale steun uit de samenleving. Het laat zien hoe sterk het besef is dat er iets op het spel staat. Het beschermen van onze prachtige natuur, landschappen en monumenten is nooit vanzelfsprekend.

Daarom willen we samen opkomen voor een mooi Nederland. Niet alleen voor onze eigen gebieden, maar ook voor al die waardevolle landschappen daarbuiten. Landschappen met hun eigen geschiedenis, hun eigen identiteit, hun eigen verhalen. Die inzet voor een mooi Nederland kunnen we alleen tot een succes maken als we zelf onze kerntaak – het beschermen, beheren en ontwikkelen van natuur – goed doen. Daar doen wij iedere dag weer ons best voor. Bij de ontwikkeling van de Marker Wadden, in de uiterwaarden van de Maas, in onze weidevogelgebieden, op onze landgoederen. Werk dat onze achterban mogelijk maakt.

Marc van den Tweel
Algemeen directeur

Visie en missie

Natuurmonumenten is een beweging van en voor mensen met hart voor de natuur. We willen mensen, jong en oud, in het hart raken en we willen de fascinatie voor de natuur met hen delen. We stimuleren mensen om buiten in de natuur iets geweldigs te beleven. We geven met onze gebieden en gebouwen mogelijkheden om tot rust te komen, om te ontdekken, om te spelen en om te bewegen. Dat doen we omdat de natuur een onmisbare bron van inspiratie en verwondering is. Daar moeten we zuinig op zijn en goed voor zorgen. Want in een dichtbevolkt land is natuur extra kwetsbaar.

Natuurmonumenten is een goed en deskundig beheerder van natuurgebieden, waardevolle landschappen en cultureel erfgoed. We verrijken Nederland met bestaande en nieuwe natuurgebieden. Overal in het land. Voor iedereen. We stellen natuur en cultuurhistorie veilig door gebieden en gebouwen aan te kopen, te beheren en toegankelijk te maken.

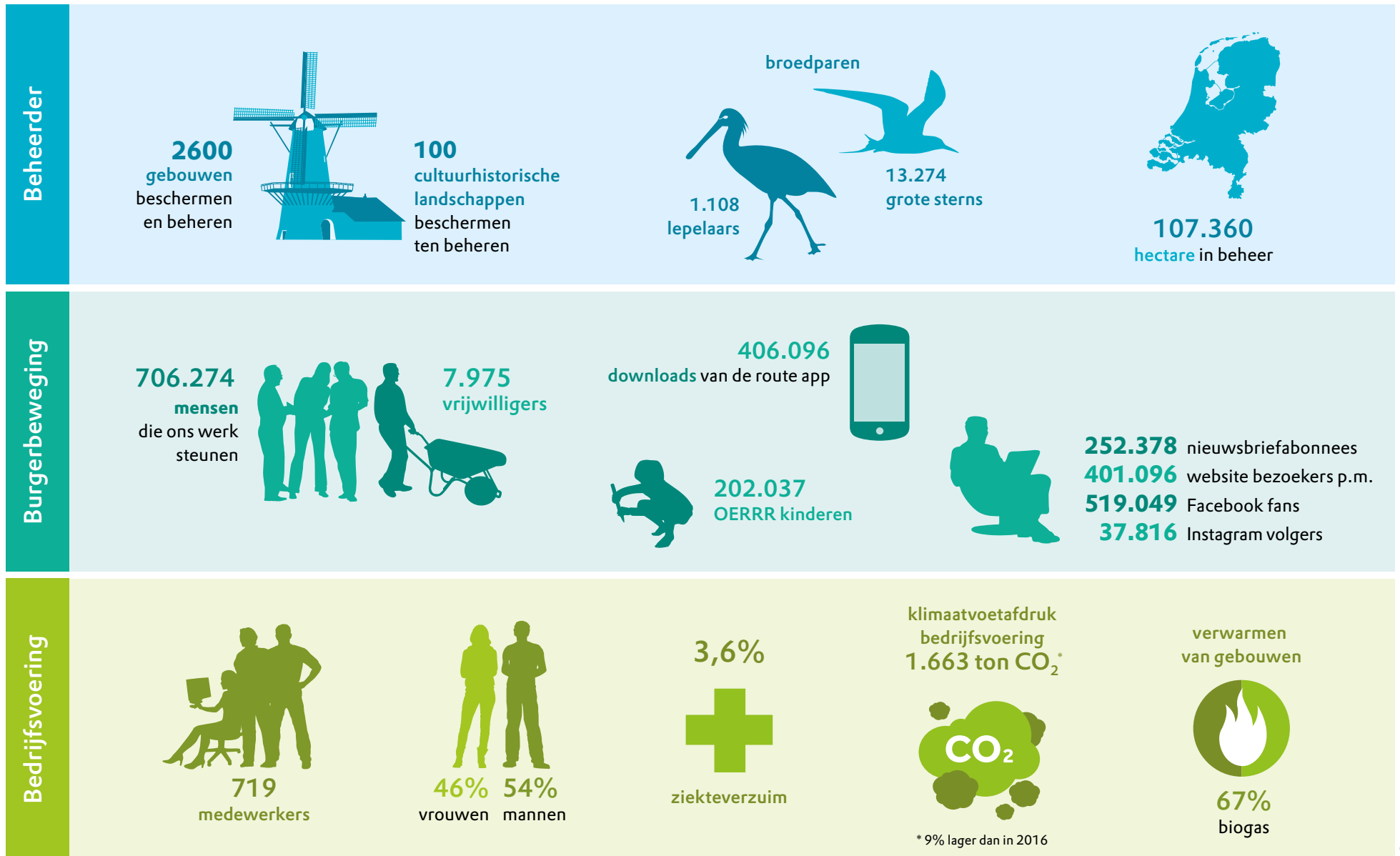
Dat doen we al sinds 1905 met steun van vrienden, vrijwilligers, leden en bedrijven. We organiseren het beheer van onze gebieden en gebouwen zo dat zoveel mogelijk mensen daaraan mee gaan doen. Dan kan in de vorm van doneren,

meedenken, meebeslissen, meewerken of mee bezitten. Samen komen we ook op voor de natuur. Als ze bedreigd wordt, maar ook als we kansen zien haar te versterken.

Bijna al onze natuurgebieden en waardevolle landschappen zijn vrij toegankelijk. Er lopen wandelroutes, fietsroutes of kanoroutes doorheen. En we organiseren allerlei activiteiten waaraan iedereen kan deelnemen. Zo willen we mensen actief bij de natuur betrekken, hen ervan laten genieten en laten zien hoe wezenlijk het is om onze natuur voor de toekomst te behouden.

1 WIE ZIJN WIJ?

SAMEN VOOR DE NATUUR: RESULTATEN VAN ONZE STRATEGIE IN 2017

KENGETALLEN (KPI'S) NATUURMONUMENTEN 2017

	Doel	Realisatie 2017	Realisatie 2016	
Goed beheerder 	De in kwaliteitstoetsen opgenomen ha tenminste kwaliteit gelijk gebleven	100%	● 83%	81%
	Realisering ontbrekende schakels (cum vanaf 2014)	40%	○ 21%	19%
	Aantal gebieden met een nieuw vastgestelde natuurvisie	24	● 12	17
	Aantal gebieden met nieuw vastgestelde kwaliteitstoetsen	48	● 52	16
Burgerbeweging 	Aantal leden	632.790	● 632.622	584.765
	Aantal donateurs	73.019	● 73.652	135.037
	Totaal	705.809	● 706.274	719.802
	Imagopositie (Stand op de ChariCom)	12	○ 18	18
	Spontane naamsbekendheid	12	● 20	18
	Imagosaldo (imagoscore, realisatie als rapportcijfer getoont)	7,0	● 7,1	6,9
	Minimale tevredenheidsscore per gebied ¹	8,5	○ 8,2	8,3
	Inzet vrijwilligers (aantal dagen)		○ 65.752	72.544
	3 streekconferenties landschap	3	● 3	3
	12 gebieden toegankelijk voor iedereen	12	● 4	4
	3 gebieden speelnatuur van OERRR	3	● 3	3
	Verbeteren entrees in 5 gebieden	5	● 7	7
	Bedrijfsvoering 	Omvang van vaste/flexibele bezetting in FTE		● 598
Ziektecijfer		< 4%	● 3,6%	4,4%

¹ Gemiddelde score, van de score per beheereenheid, per beheereenheid zijn één of meerdere gebieden meegenomen

2.1 Weidevogelbeheer, het kan wel

In Eemland, gelegen in het noordoosten van de provincie Utrecht, werpt jarenlang consequent beheer voor weidevogels duidelijk vruchten af. Van de weidevogelgebieden van Natuurmonumenten broeden hier de hoogste dichtheden grutto's, Kieviten en tureluurs (respectievelijk 127, 84 en 88 paar per 100 hectare). Er broeden zelfs al weer enkele jaren twee paar kempans in het gebied. Het succes is mede te danken aan de mogelijkheid om het waterpeil te verhogen op de 350 hectare weidevogelgrasland en door een goede samenwerking met de pachters in Eemland.

In de Friese weidegebieden (Skrok, Skrins, Lionserpolder, Filenspolder en Hegewiersterfjild) is het gerichte beheer eveneens succesvol. De dichtheden voor grutto's, Kieviten, tureluurs en scholeksters waren hier respectievelijk 75, 64, 39 en 14 per 100 hectare. Ter vergelijking: in heel Friesland liggen die dichtheden op respectievelijk 2.9 6.1 2.5 en 4.2.

Eemland en de Friese weidevogelgebieden behoren met het Wormer- en Jisperveld (NH) tot de top van Nederland, zo bleek uit de evaluatie van het weidevogelbeheer. Natuurmonumenten beheert circa 4.100 hectare weidevogelgrasland op een totaal van naar schatting 88.000 hectare in heel Nederland. Dat komt neer op 5 procent.

Voor de klassieke weidevogels als grutto, Kievit, tureluur is de Nederlandse trend zonder uitzondering negatief, oplopend tot gemiddeld een paar procent achteruitgang per jaar. In de weidevogelgebieden van Natuurmonumenten zijn de aantallen veel minder sterk gedaald en is sinds 2001 min of meer sprake van stabilisatie. Sterk bedreigde soorten als kempaan en watersnip doen het in graslanden van

Natuurmonumenten duidelijk beter dan elders. Tegelijkertijd blijken er grote verschillen te zijn in dichtheden weidevogels in de gebieden van Natuurmonumenten. Dat geeft aan dat ook bij ons nog verhoging van de aantallen mogelijk is.

Hoewel het beheer op het eerste gezicht op orde lijkt te zijn, zijn er in alle gebieden knelpunten met geringe oppervlaktes, te lage waterpeilen, predatie, overzomerende ganzen, aantasting openheid en rust en gering voedselaanbod. Ook voor Natuurmonumenten zijn er dus nog volop uitdagingen.

De evaluatie laat zien dat het weidevogelbeheer door Natuurmonumenten, waarbij de weidevogels alle prioriteit hebben, veel succesvoller is dan in reguliere landbouwgebieden. Ook botanisch vallen de door Natuurmonumenten beheerde weidevogelgraslanden direct op door een grotere rijkdom aan kruiden (denk in het voorjaar bijvoorbeeld aan pinksterbloem), terwijl de sloten vaak een nog goed ontwikkelde flora en fauna herbergen.

Het kan dus wel. Natuurmonumenten brengt dat ook naar voren in haar toegenomen inzet om een zogeheten 'natuurinclusieve' landbouw te stimuleren, een landbouw die met in plaats van tegen de natuur werkt. Om weidevogels, maar ook insecten, planten en andere vogels weer goede leefomstandigheden te bieden in het agrarisch gebied zet Natuurmonumenten in op twee sporen:

- Intensieve samenwerking met boeren die natuurvriendelijk willen boeren. Over enkele jaren wil Natuurmonumenten alleen nog werken met pachters die zich actief op

hun bedrijf inzetten voor biodiversiteit. Daarom worden samen met Staatsbosbeheer, Aeres Hogeschool Dronten, HAS Hogeschool en Van Groene Waarde (voorheen stichting Professionele Natuurboeren) opleidingen aangeboden waarin boeren en boswachters van elkaar leren hoe je de landbouw natuurinclusief maakt.

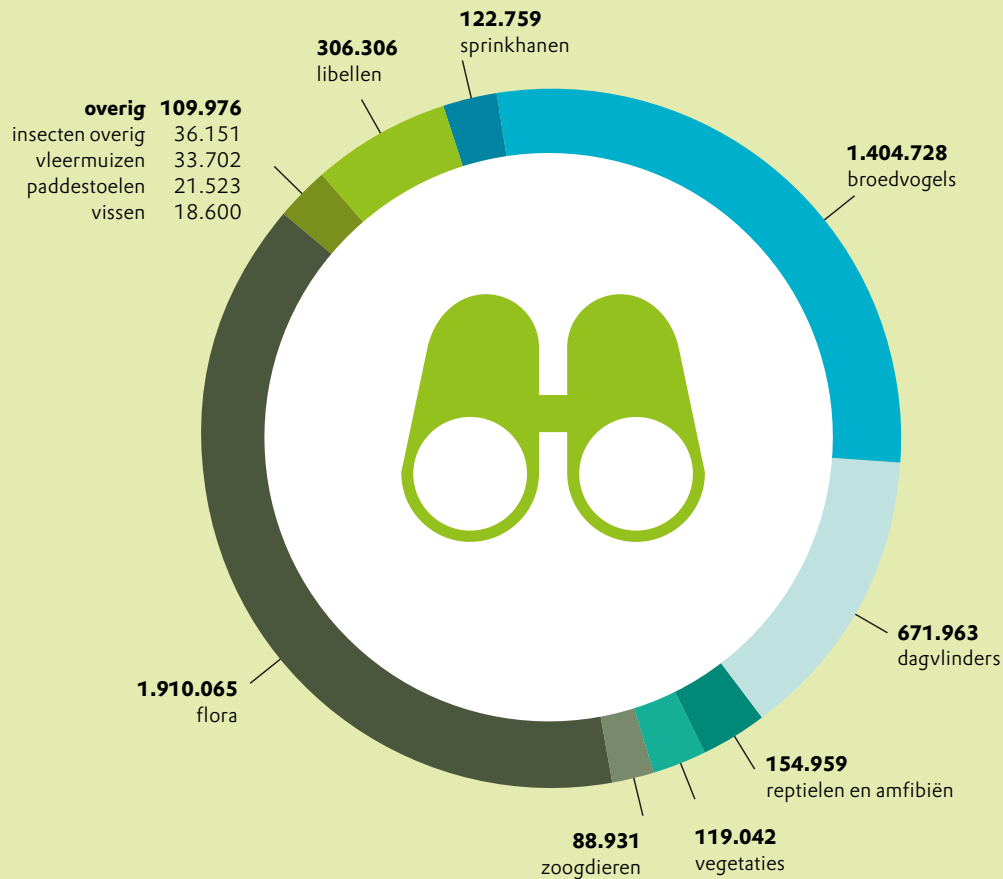
- Lobby bij de Nederlandse en Europese overheid voor een ingrijpende vergroening van het landbouwbeleid. Het gaat daarbij onder meer om grondgebondenheid, het ingrijpend terugdringen van de uitstoot van meststoffen, bescherming en herstel van landschapselementen, koppeling van Europese landbouwsubsidies aan daadwerkelijke inzet voor natuur en landschap, afstemming van de waterhuishouding op de natuur en het weren van megastallen.

Bij deze inzet gaat Natuurmonumenten dus verder dan haar eigen gebieden. Dat is onontkoombaar omdat de invloed van het omringende landbouwgebied op de natuur schadelijk is voor de biodiversiteit en de landschappelijke kwaliteit van ons land. Het gebeurt ook omdat Natuurmonumenten stem wil geven aan al die mensen die zien dat de omgeving waarin ze wonen en werken steeds grootschaliger wordt en z'n eigen karakter verliest.

Natuurmonumenten werkt daarbij samen met lokale groepen, natuur- en milieuorganisaties, natuurboeren, en met bedrijven zoals Weleda. De producent van natuurlijke verzorgingsproducten en geneesmiddelen helpt Natuurmonumenten bij de bescherming en ontwikkeling van bloemrijke natuur.

SOORTWAARNEMINGEN

Totaal aantal waarnemingen per soortgroep¹ t/m 31 dec 2017

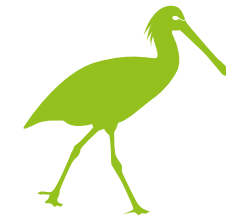
Broedparen per soort

Van een aantal soorten wordt al decennia lang jaarlijks het aantal geteld. In 2017 zijn de aantallen als volgt:

Aalscholvers **4.264**

Purperreigers **380**

Lepelaars **1.108**

13 Grote zilverreigers

10 Kleine zilverreigers

Zwarte sterns **198**

Grote sterns **13.274**

Kraanvogels **12**

¹ Gegevens uit natuurdatabank Natuurmonumenten

2.2 Strand en duin beter beschermd

Wat begon als een kleine actie – het streven was om vijfduizend mensen te mobiliseren – zette heel Nederland in beweging en leidde zelfs tot een bestuurlijk nieuwe aanpak. ‘Bescherm de kust’ mag gerust een succes worden genoemd. Uiteindelijk tekenden ruim 100.000 mensen een petitie om strand en duinen beter te beschermen.

Het begon allemaal toen Natuurmonumenten zich drie jaar geleden zorgen begon te maken over de toenemende (vooral recreatieve) bebouwing op de Zuidwestelijke delta. Om tegenwicht te bieden riepen we mensen op om baywatcher – bewaker van het strand – te worden in de hoop zo enkele duizenden kustliefhebbers te mobiliseren.

Een jaar later echter besloot het kabinet opeens om de regels voor bebouwing langs de kust te versoepelen. Heel Nederland stond op zijn kop. Zee en strand, openheid en einder, liggen niet alleen Natuurmonumenten, maar nagenoeg iedereen na aan het hart. De actie kreeg een enorme schwing en in korte tijd schaalden ruim 100.000 kustliefhebbers zich erachter. Twee maanden na de verruiming trok het kabinet zijn plannen alweer in en werd er besloten tot overleg met alle gemeenten, recreatie-ondernemers, provincies en Natuurmonumenten.

Het resultaat was het Kustpact, een bindende overeenkomst over waar wel en waar niet mag worden gebouwd. Ongeschonden blijft ongeschonden; alleen daar waar nu al bebouwing staat, mag eventueel nog verder worden bebouwd. Aan de provincies om de afspraken ruimtelijk uit te werken. Natuurmonumenten houdt hierbij de vinger aan de pols. Drie belangrijke kustprovincies – Zeeland,

Zuid- en Noord-Holland – hebben het pact inmiddels naar tevredenheid uitgewerkt.

Rondom de kustperikelen organiseerden we drie streekconferenties; bijeenkomsten van burgers, bestuurders, maatschappelijke organisaties en andere betrokkenen. Zij gingen de discussie aan over zorgen, wensen en mogelijkheden hierin samen te werken. Dat leidde tot nieuwe initiatieven. Plannen die niet door Natuurmonumenten, maar door de conferentiedeelnemers (soms wel met ondersteuning van ons) werkelijkheid werden en worden.

De streekconferenties – een novum binnen onze organisatie – blijken een succes. Ook die in Eemland, de Graafschap en Tilburg/Loon op Zand trokken honderden belangstellenden.

Zeker niet onvermeld mag blijven de grote rol die de ledenvertegenwoordigingen (ledencommissies) van de kustprovincies bij het beschermen van de kust hebben. Zo wist de ledencommissie Friesland, in nauwe samenwerking met bewonersorganisaties en beheereenheden, de proefboringen vanaf Schiermonnikoog van tafel te krijgen en was de ledencommissie Zeeland nauw betrokken bij het uiteindelijke verbod op de bouw van een kolossaal vakantiepark bij het Veerse meer.

In het beheer kreeg het behoud van het kenmerkende kustlandschap een impuls met grote herstelprojecten in Voornes Duin en Zuid-Kennemerland. De enorme opslag van struweel en vergrassing – beide het gevolg van de stikstofverontreiniging uit landbouw, industrie

en verkeer – is op grootschalige en overtuigende manier aangepakt. De blonde duinen zijn terug, roodborsttapuit en boomleeuwerik broeden weer en de duingraslanden bloeien ouderwets.

Het Kustpact, onze zorgen over de kust, zijn kenmerkend voor onze visie verder te willen kijken dan de eigen terreinen. De reden hiervoor ligt niet alleen in onze maatschappelijke inbedding, maar ook uit bezorgdheid over de biodiversiteit buiten de natuurgebieden. Binnen de gebieden gaat het grosso modo goed; erbuiten is het veelal misère. Het platteland is vaak kaal en leeg, lucht, grond en water zijn overbemest, het landschap verschaalt door het verdwijnen van (kleine) landschapselementen en zo zijn er nog tal van problemen op te noemen.

Natuurmonumenten wil ook actief dit buitengebied mee-beschermen. Zo boden we een – door ruim 100.000 mensen – ondertekende petitie ‘Red onze insecten’ aan, aan minister Schouten van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, en protesteerden we samen met de omgeving succesvol tegen de bouw van een megastal nabij de Kampina (NB). Een eerdere actie met omwonenden tegen de bouw van een megastal bij landgoed Hackfort bij Vorden (Gld) leidde ertoe dat het plan volledig van tafel is gegaan.

2.3 De kaart van Nederland verandert

In 2017 konden we doorgaan met de aanleg van Marker Wadden, een archipel van natuureilanden in het Markermeer tussen Lelystad en Enkhuizen. Na de realisatie van het eerste eiland het jaar ervoor, kwam de financiering van de volgende vier eilanden rond. Om dat te vieren onthulde minister Schultz van Haegen van Infrastructuur en Milieu in maart een meterslange impressie van de nieuwe archipel in het Markermeer. In mei bracht koning Willem-Alexander een werkbezoek aan het project. Tijdens de verkiezingen voor de Tweede Kamer was er een stembureau; bijna 1.300 mensen brachten er hun stem uit. Duizenden leden en andere belangstellenden gingen mee op exclusieve vaarexcursies.

Eind 2017 waren de contouren van vijf eilanden zichtbaar. In 2018 gaat de haven van het eerste eiland open voor het publiek. In 2020 wordt de eerste fase Marker Wadden opgeleverd. De vijf eilanden hebben een oppervlakte van ongeveer 1.000 hectare, inclusief het onderwaterlandschap. De ambitie is om uiteindelijk een archipel van ongeveer 10.000 hectare te realiseren voor het herstel van het hele Markermeer.

Een consortium van de Rijksuniversiteit Groningen, Radboud Universiteit Nijmegen en het Nederlands Instituut voor Ecologie volgt de ontwikkelingen van de natuur op Marker Wadden. Dit onderzoek wordt mogelijk gemaakt dankzij een bijdrage van het Gieskes Strijbis Fonds. De onderzoekers troffen in de loop van het jaar steeds meer plant- en diersoorten aan.

In de zomer was Marker Wadden een groot broedparadijs voor kokmeeuwen, visdieven en kluten. Ook lepelaars

lieten zich regelmatig zien. Enorme wolken muggen op het land en zwermen zoöplankton in het water zorgden voor voedsel voor alle vogels. De kale zandvlakten raakten her en der begroeid met onder andere moerasandijvie, perzikkruid en blaartrekkende boterbloem.

De eerste bodemanalyses laten zien dat het sediment rijk aan voedingsstoffen is. Dit draagt bij aan een spoedige ontwikkeling van het riet, dat in augustus is ingezaaid, en lisdodde. Tijdens het nemen van watermonsters in het ondiepe water vingden ze de eerste vissen, zoetwatergarnalen en mosselen.

Met de aanleg van Marker Wadden beogen we herstel van de natuur en verbetering van de waterkwaliteit in het Markermeer. In het vernieuwende project – een initiatief van Natuurmonumenten – werken overheid, natuurorganisaties en bedrijven samen. Met een bijdrage uit het Droomfonds van de Nationale Postcode Loterij in 2012 kon Natuurmonumenten een samenwerkingsverband smeden met de ministeries van Economische Zaken en van Infrastructuur en Milieu en de provincie Flevoland.

Dit samenwerkingsverband heeft de opdracht gegeven tot de aanleg van het eerste eiland. Natuurmonumenten en Rijkswaterstaat vormen de uitvoeringsorganisatie die opdracht verleent aan aannemer Boskalis. De bouw van de vier nieuwe eilanden werd mogelijk dankzij publieke en private bijdragen van de ministeries van Economische Zaken en van Infrastructuur en Milieu, de provincies Flevoland en Noord-Holland, het Wereld Natuur Fonds, de Vogelbescherming, Sportvisserij Nederland, Arcadis,

Boskalis, RHDHV, de Adessium Foundation, de ING Bank en Natuurmonumenten. De Postcode Loterij gaf opnieuw een belangrijke extra bijdrage van 7 miljoen euro om door te kunnen bouwen.

Bouwen met slib is een wereldprimeur en kan op meer plekken een oplossing bieden voor het verdwijnen van natuurwaarden en het dichtslibben van baaien en lagunes. Zo is Natuurmonumenten met de Marker Wadden zeer nauw betrokken bij vernieuwing van de waterbouwkunde, waarin natuur een grotere rol krijgt. Zoals de geschiedenis van de waterbouwkunde ook al deel uitmaakt van de organisatie sinds de overname van het Waterloopbos vijftien jaar geleden. Van 1954 tot 1996 was het Waterloopkundig Laboratorium van de Technische Universiteit van Delft in het bos gevestigd.

Het Waterloopbos is sinds 2016 een Rijksmonument. De komende tien jaar werkt Natuurmonumenten zowel aan restauratie als herbestemming van delen van het voormalige laboratorium. In 2017 is de restauratie van een Romijnstuw opgeleverd. Daarvoor kreeg Natuurmonumenten een prijs van de Stichting Historische Sluizen en Stuwen Nederland.

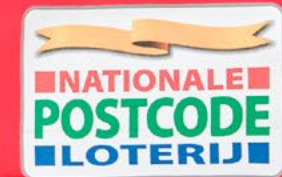
Ook verscheen het rijk geïllustreerde boek 'Het Waterloopbos'. Dit was het slotstuk van een oral history project, waarin circa 25 oud-medewerkers (ingenieurs, modelarbeiders, fotografen, secretaresses) zijn geïnterviewd over het leven en werken op het lab.

De natuur bedankt de Postcode Loterij

Bedankt voor meer dan 26 jaar steun!

Natuurmonumenten

2.4 Herstel bijzondere rivierlandschappen

In maart heeft de riviernatuur langs de Maas weer meer ruimte gekregen met de oplevering van de heringerichte Hemelrijkse Waard bij Oss (NB). Een buitendijks gelegen landbouwgebied is omgevormd naar 225 hectare nieuwe natuur met een nevengeul van 3 kilometer langs de Maas, die ook zorgt voor meer veiligheid bij hoogwater. Dieren weten het nieuwe gebied meteen te vinden. Er zijn al een dassenburcht en een beverburcht, overal zie je hazen- en reeënsporten en vele honderden vogels (kluten, bergeenden, ganzen, rietvogels en roofvogels als de buizerd, torenvalk en ook zeearend) komen op de nieuwe natuur af. Wandelaars kunnen hier naar believen struinen. Bovendien is er op initiatief van de Vogelwerkgroep Oss een fraaie uitkijktoren gebouwd. De herinrichting is een gezamenlijk project van Rijkswaterstaat, aannemers en Natuurmonumenten. Het beheer neemt Natuurmonumenten nu voor zijn rekening.

In de Maasuitwaarden bij Maasbommel is op initiatief van Rijkswaterstaat en Natuurmonumenten een geïsoleerde geul van 650 meter lang gegraven, waardoor riviergebonden planten en dieren er een flink stuk leefgebied bij hebben gekregen. De geul staat niet in rechtstreekse verbinding met de Maas. Alleen bij hoge waterstanden stroomt het Maaswater via de geul mee en draagt daarmee ook bij aan meer veiligheid bij hoogwater. Normaal gesproken wordt de geul gevuld met grond- en regenwater.

In de geul zijn enkele bomen gelegd en verankerd om de ecologische kwaliteit van het Maaswater te verbeteren. Dood rivierhout werkt namelijk als een soort koraalrif

waar het al snel krioelt van het leven. Het vormt daarmee een belangrijke schakel in de watervoedselketen.

Zo leidt de samenwerking met Rijkswaterstaat, zand- en grindwinners er op veel plekken langs de Maas in Limburg en Noord-Brabant toe dat de rivier een meer natuurlijk karakter krijgt. De Maas is de afgelopen 150 jaar flink veranderd. Er kwamen stuwen en sluisen voor een goede bevaarbaarheid en de rivier werd op tal van plaatsen rechtgetrokken. Oevers werden met stortstenen vastgelegd om te voorkomen dat ze zouden afkalven. Deze kanaalachtige inrichting was echter niet gunstig voor het waterleven; veel inheemse flora en fauna verdwenen door een gebrek aan ondiep en rustig stromend water.

Daarom wordt, om te voldoen aan de Europese Kaderrichtlijn Water, al geruime tijd gewerkt aan ecologisch herstel van de rivier. Onder meer door oude Maasarmen te herstellen en nieuwe geulen te graven, zoals bij Oss en Maasbommel. Ook worden op vele plekken oevers natuurvriendelijker gemaakt en richten we samen met de waterschappen beekmondingen zo in dat vissen weer vrij kunnen trekken. De ambitie is om zo 2.000 hectare riviernatuur te herstellen.

Een vergelijkbaar rivierproject is in het najaar bij Arnhem langs de IJssel in uitvoering gegaan. De Velperwaarden en de Koppenwaard worden opnieuw ingericht, zodat de graslanden en de oeverwal veel bloemrijker worden. De beek in de Velperwaarden krijgt meer ruimte om te meanderen en de bovenlaag van graslanden wordt afgegraven. Dat creëert ruimte om het schone water van de Veluwe

langer vast te houden. Een groot deel van de graslanden in de Koppenwaard kunnen niet afgegraven worden door de grote hoeveelheden puin in de bodem. Met een uitgekend beheer van lichte bemesting en maaien worden deze graslanden voedselarmer gemaakt. De financiering van dit miljoenenproject is mogelijk door bijdragen van Europa (LIFE+ Nature) en de Nationale Postcode Loterij.

Hoe goed de combinatie van natuurontwikkeling en waterveiligheid werkt voor de natuur is te zien in De Onlanden. Aan de zuidkant van het gebied is eind 2017 de lang gewenste uitkijktoren gereed gekomen. Vanaf de 25 meter hoge toren kijk je uit over het gevarieerde landschap met op de achtergrond de skyline van Groningen.

Het moerasachtige gebied is niet alleen de grootste klimaatbuffer van ons land die wateroverlast in de stad Groningen voorkomt, het is ook een paradijs voor veel vogelsoorten. De veel voorkomende grote zilverreiger is onbetwist het icoon van De Onlanden. Maar ook snor, waterral, koekoek, baardmanneling en roerdomp zie je als je hier door het gebied loopt.

Ook de otter voelt zich prima thuis in De Onlanden. Punt van zorg is wel het grote aantal otters dat dood gevonden wordt in de omgeving van het gebied, de meeste worden doodgereden. Natuurmonumenten dringt er al jaren bij de provincies Groningen en Drenthe op aan om faunapassages aan te leggen, zodat de otters veilig wegen (onder meer de A28) over kunnen steken. Ook bij het Fochteloërveen en Nationaal Park Weerribben-Wieden komen veel otters om in het verkeer.

2.5 Erfgoed in het hart

Voorjaar 2017 stelde de ledenraad van Natuurmonumenten de nieuwe visie 'Erfgoed in het hart' vast. Als grootste particuliere beschermer van natuur en cultureel erfgoed in Nederland wil Natuurmonumenten inspireren en uitdagen om gezamenlijk verantwoordelijkheid te nemen voor de erfgoedschatten die ons land rijk is.

Vanzelfsprekend blijven we goed zorgen voor ons erfgoed. Maar we leggen wel nieuwe accenten. Onze passie voor het bewaren, beleven en benutten van erfgoed in de natuur dragen we voortaan actiever uit. We willen erfgoed zichtbaar en beleefbaar maken, verhalen doorgeven en deuren openen. We zoeken naar nieuwe bestemmingen om het erfgoed voor de lange termijn te kunnen financieren en beleefbaar te maken.

De visie 'Erfgoed in het hart' is een uitnodiging aan iedereen in Nederland om actief en creatief met ons mee te denken en mee te werken om samen van erfgoed in de natuur te genieten en het voor later te bewaren; dat is de ambitie waarvoor we staan. Onder het motto: dit doen wij, doe mee!

Een mooie illustratie van de nieuwe visie zijn de historische kassen op landgoed Jachtslot de Mookerheide (Li.). Eind 2016 kwam eindelijk de restauratie van de lang in deplorabele toestand verkerende monumentale kassen, kweekbakken en tuinmuur gereed. Maar met de ingebruikname van het moestuincomplex in 2017 kwamen deze gerestaureerde juweeltjes pas echt weer tot leven. Samen met mensen van zorginstellingen DeSeizoenen en Driestroom en tal van vrijwilligers is de nutstuin omgetoverd tot een

bruisende tuin, waarin groenten, kruiden, fruit en bloemen geteeld worden. De nutstuin is weer volop beleefbaar en het landgoed kreeg een deel van zijn oude grandeur terug. In de voormalige kapel van het jachtslot opende in 2017 ook Landwinkel Boer Spierings haar deuren, met producten uit de nutstuin in de schappen.

De grote kas was ook een van de historische locaties die de deuren openden voor concerten door musici en instrumenten van het Nationaal Muziekinstrumenten Fonds tijdens het NMF kamermuziekfestival bij Natuurmonumenten. Ruim drieduizend bezoekers genoten op 35 locaties van 75 concerten, uitgevoerd door in totaal 180 musici.

In natuurgebied Zuidkust van Schouwen (Zld) kwam in 2017 een nieuw beheerkantoor met ontmoetingsruimte voor vrijwilligers gereed. Een innovatief gebouw met veel aandacht voor duurzaamheid door toepassing van een voor Nederland nieuw materiaal, warmtebeton of isolerend glasschuimbeton. Brokjes schuimglas, gemaakt van gerecycled glas waarin zich luchtbelletjes hebben gevormd, maken het beton isolerend. Het ontwerp is gebaseerd op de caissons waarmee tijdens de Watersnoodramp de dijken zijn gedicht. Het omliggende terrein is opnieuw ingericht met wandelpaden en natte natuur, geïnspireerd op de historische patronen van in het verleden voor dijkverbetering afgegraven karrenvelden, symbool voor de eeuwige strijd tegen het water.

In Haarle (Ov.) is eind 2017 op Erve De Pas een prachtige poort naar Nationaal Park Sallandse Heuvelrug

gerealiseerd. De historische boerderij en schuren zijn gerestaureerd en hebben een levendige nieuwe bestemming gekregen. Vrijwilligers helpen bezoekers vanuit de gerestaureerde en nieuw ingerichte informatieschuur om de hoogtepunten van Nationaal Park De Sallandse Heuvelrug optimaal te beleven. Herberg de Pas is een goede ontmoetingsplek voor een kop koffie of een streeklunch. De voormalige varkensschuur is ingericht voor mensen van zorgboerderij De Schurinkshoeve, die deelnemen aan vele activiteiten op en rond de herberg en het erf van De Pas.

Een spectaculair uitkijkplatform en eigentijdse trap maakte het in 2017 mogelijk vanaf de Sint Pietersberg af te dalen naar de ENCI-groeve in Maastricht. Het 'zwevende' uitkijkplatform strekt zich over de groeverand uit en bevindt zich 40 meter boven de bodem van de groeve. Na de afdaling van de 215 treden tellende trap worden bezoekers een stukje door het oude mergelgangenstelsel geleid. Met deze aanleg is een deel van de historische route Maastricht–Luik voor wandelaars in ere hersteld en de groeve beter toegankelijk gemaakt.

ERFGOED

Erfgoed

Gebouwd erfgoed

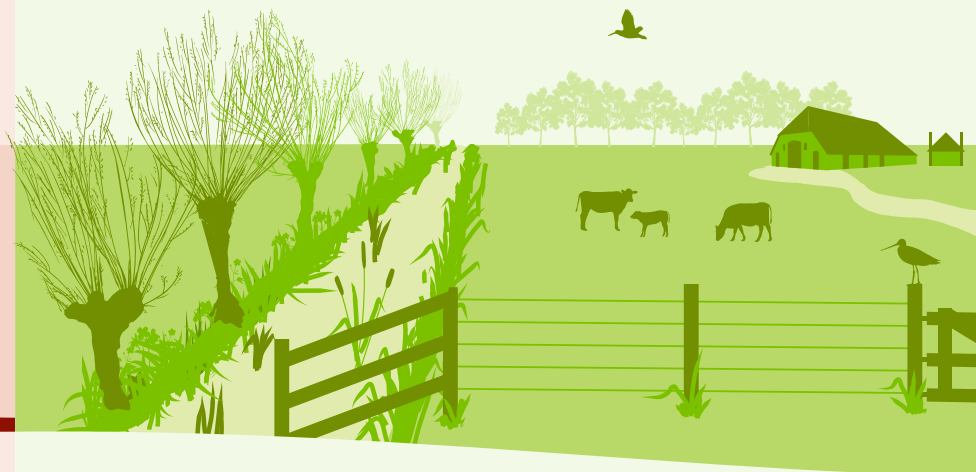
Beschermen en onderhouden van ruim 2600 bouwwerken

De helft is cultuurhistorisch waardevol:

- 265** boerderijen en woonhuizen
- 36** kastelen en landhuizen
- 21** molens
- 15** forten
- >100** kleine bouwwerken
(monumentale bruggen, tuinbeelden, hekken en grenspalen)
- 500** bouwwerken beschermd als monument

Alle cijfers zijn afgeronde schattingen

Landschappelijk erfgoed

Beschermen en beheren van ruim 100 cultuurhistorisch waardevolle landschappen

En vele cultuurhistorische elementen in de overige gebieden:

- 550 km** lijnvormige landschapselementen
(houtwallen, boswallen, dijken en knotbomen)
- 60** landgoederen en buitenplaatsen
- 400** archeologisch waardevolle locaties
- 25** eendenkooien
- 110** locaties beschermd als groen of archeologisch monument

2.6 Laat onze kinderen buiten spelen

Een waterpomp, een beekje, bomen om in te klimmen, takken waarmee je hutten kunt bouwen en een bos waarin je nog 'verdwalen' kan. Dat is wat kinderen willen; dat is wat speelnatuur is. De afgelopen jaren heeft Natuurmonumenten op verschillende locaties al speelnatuur aangelegd. In 2017 was onder meer Oisterwijk aan de beurt. Pal naast het nieuwe bezoekerscentrum is een speelbos geopend in een voorheen nauwelijks toegankelijk, 'spannend' deel van het bos. Het bos alleen bood al veel gelegenheid voor klimmen en klauteren, verstoppertje spelen en slepen met takken. Met een holle weg, knuppelpaadje en boomstambruggen worden kinderen uitgenodigd om alle hoeken in het bos te bezoeken.

Ervaringen met andere speelplekken hadden ons geleerd dat kinderen graag met water spelen. En dus kwam ook in deze speelnatuur een waterpomp compleet met een beekbedding, zodat kinderen zelf water kunnen oppompen.

Vanuit onze overtuiging dat alle kinderen buiten moeten kunnen spelen, is deze speelnatuur ook toegankelijk gemaakt voor kinderen met een beperking. Zo kunnen ze samen spelen. De waterpomp is bereikbaar en 'speelbaar' gemaakt en ook in het bos zijn voorzieningen gemaakt.

Kinderen van de Speeltuinbende – een testteam van kinderen met en zonder beperking – hebben proefgedraaid en de speelnatuur voluit goedgekeurd. En zij niet alleen. Meteen na de opening trok de nieuwe speelnatuur vele, vele kinderen. Kinderen met een beperking worden als vanzelf in de spelende meute opgenomen.

Het toegankelijk maken van de Speelnatuur in Oisterwijk is onderdeel van het project Natuur voor Iedereen. Ondersteund met een bijdrage van de Nationale Postcode Loterij van twee miljoen euro gaan we in veertig natuurgebieden aan de slag met aanpassingen, zodat iedereen van de natuur kan genieten. Voor 2018 staan dertig gebieden op de planning, de overige tien volgen in 2019. Dit doen we samen met het Revalidatiefonds, Fonds verstandelijk Gehandicapten, NSGK (Nederlandse Stichting Gehandicapte Kind), de Speeltuinbende en Kenniscentrum Groen & Handicap.

Jaarlijks worden aan de natuurgebieden van Natuurmonumenten miljoenen bezoeken gebracht door vele honderdduizenden mensen. Dat betekent dat we niet achterover kunnen leunen. In 2017 is, mede op grond van trends en diverse onderzoeken onder bezoekers, de Toekomstvisie Bezoeken en Beleven opgesteld.

Bezoekers hebben behoefte aan informatie over wat er in de natuur te beleven is, het liefst in direct contact met een boswachter. Voor ons een belangrijk signaal. Natuurmonumenten wil graag een goede gastheer zijn, ook al vanuit de overtuiging dat beleving van de natuur, de bezoekers bewust maakt van de noodzaak van natuurbescherming. Niet elk gebied wordt veel bezocht. Vijfenvijftig van onze gebieden zijn verantwoordelijk voor tachtig procent van de bezoeken. Vooral hier gaan we ons richten op meer en intenser contact met onze bezoekers. We selecteren een aantal iconische gebieden (waaronder Veluwezoom, Dwingelderveld en Tiengemetten) die daarbij extra aandacht krijgen. Nog sterker dan voorheen,

proberen we tegemoet te komen aan de wensen van verschillende gebruikers.

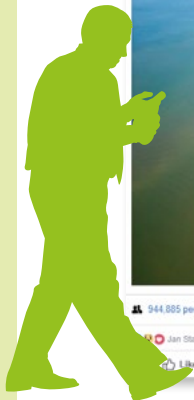
Kenmerkend hiervoor is het Wegen- en padenplan voor de Veluwezoom (Gld). De padenstructuur daar is verouderd, sommige paden hebben een voor de natuur ongunstige ligging en er is achterstallig onderhoud. Ook is de ligging gebaseerd op inmiddels gedateerde uitgangspunten voor recreatie. We hebben nu te maken met Natura 2000-doelstellingen en in de afgelopen jaren is het aantal buitensporters sterk toegenomen. Een en ander maakt het noodzakelijk de komende jaren de padenstructuur ingrijpend te wijzigen. Kwetsbare natuur zal nog beter worden ontzien door zoning, zonder dat we afbreuk doen aan ons uitgangspunt van gastheerschap.

2 WELKE IMPACT HEBBEN WE?

ONLINE INTERACTIE MET NEDERLAND

519.049 Facebook fans
315.601 Natuurmonumenten
203.448 51 natuurgebieden

17% meer Facebook fans

40.751

@Natuurmonument

19%
meer volgers

37.816
Instagram
volgers

66%
meer volgers

9.710
LinkedIn
volgers

32%
meer volgers

252.378
nieuwsbrief
abonnees

401.096 website bezoekers
(unieke bezoekers per maand)

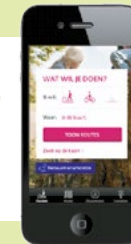
3% meer
bezoekers

184.249
verwerkte berichten
door het webcare team

10% meer berichten

406.604
route app
downloads

29%
meer
downloads

3.1 Verslag van het bestuur

Het bestuur, de ledenraad en de directie bepalen de koers van Natuurmonumenten. De ledenraad – de gekozen afvaardiging van de leden – zorgt ervoor dat de stem van de achterban duidelijk doorklinkt, besluit over de hoofdlijnen van beleid en benoemt bestuursleden. De directie – benoemd door het bestuur – is verantwoordelijk voor de dagelijkse bedrijfsvoering. Zij legt daarover verantwoording af aan het bestuur.

Het bestuur heeft de algemene leiding. Het bestuurt op hoofdlijnen; de uitvoering van beleid is gedelegeerd aan de directie. Het bestuur bestaat uit negen personen die ieder voor vier jaar worden benoemd met de mogelijkheid van eenmalig vier jaar verlenging.

In november 2017 benoemde de ledenraad Martijn Weterings tot bestuurslid voor een tweede periode van vier jaar.

Het bestuur boog zich het afgelopen jaar over de Visie 'Erfgoed in het Hart'. In de samenleving is een toenemende interesse voor de eigen geschiedenis en voor ons cultureel erfgoed. Natuurmonumenten draagt van oudsher zorg voor het cultureel erfgoed in haar gebieden: gebouwen en bouwwerken, historische cultuurlandschappen, archeologische overblijfselen. Dat zetten wij voort, maar daarnaast willen wij ons culturele erfgoed meer voor het voetlicht brengen en ons meer profileren als natuur- én erfgoedorganisatie. Het bestuur was verheugd over het vastleggen van deze ambitie in een visie en begeleidend actieprogramma. Het besloot deze voor te leggen aan de ledenraad.

Het bestuur staat positief tegenover het ruilen van gronden waar dit leidt tot een efficiënter beheer en waar dit ten goede komt aan de natuur. Het kon zich dan ook goed vinden in een

belangrijke ruiling van grond met de Stichting Twickel. Voor Twickel levert dit een logischer en efficiënter beheersituatie op. Voor Natuurmonumenten betekent dit dat het begrazingsgebied van de Schotse hooglanders aanzienlijk vergroot kan worden en dat we beter invulling kunnen geven aan onze Agenda Wilde Dieren.

Ook de ruiling van gronden in de provincie Limburg tussen de Stichting Ark, Staatsbosbeheer, het Limburgs Landschap en Natuurmonumenten werd door het bestuur goedgekeurd. Door deze ruiling ontstaan meer aaneengesloten natuurgebieden die gemakkelijker en effectiever beheerd kunnen worden. En dat komt uiteindelijk ten goede aan de kwaliteit van de natuur. Ook in diverse andere provincies wordt het ruilen van gronden tussen de terreinbeherende organisaties, met als doel het vergroten van de efficiency bij het beheer, onderzocht.

Het afgelopen jaar bleek de sterke groei van het aantal damherten in de afschotvrije zone in het Deelerwoud en op Veluwezoom tot overlast bij de burens en verkeers-risico's te leiden. Het bestuur wijdde een themabijeenkomst aan de dilemma's bij het faunabeheer. Via presentaties van vertegenwoordigers van enkele betrokken organisaties werd het bestuur geïnformeerd over de uiteenlopende standpunten en inzichten. Besloten is om, in gesprek met zowel wetenschappers als de achterban, goed na te denken over een oplossing voor de lange termijn. Naar aanleiding hiervan volgt dan in 2018 besluitvorming.

Natuurmonumenten wil schade door wilde dieren zoveel mogelijk met diervriendelijke maatregelen oplossen. Alleen als deze ingrepen onvoldoende effect hebben komt afschot in beeld. In 2017 was het totale afschot op grote hoefdieren in alle terreinen van Natuurmonumenten: 255 wilde zwijnen, 208 reeën, 484 damherten en 229 edelherten en van vossen 106.

Het bestuur boog zich, eveneens in een themabijeenkomst, over de omvang van onze achterban. Een grote achterban is belangrijk voor ons draagvlak in de samenleving, maar ook voor inkomsten voor de langere termijn. Wij verheugen ons in een groot aantal leden en donateurs, maar versterkte inzet is nodig om ook nieuwe groepen mensen aan te blijven spreken en om een speler van betekenis te kunnen blijven.

Het Streefbeeld Vereniging 2020 was het afgelopen jaar een belangrijk onderwerp voor bestuur en ledenraad, dat meerdere keren in een bestuursvergadering aan de orde kwam. Het leidde in november tot een aantal besluiten van de ledenraad en tot een aantal afspraken met en toezeggingen aan de ledenraad van het bestuur.

De bestuurscommissie Beheer ontwikkelde een methode om risico's voor het behalen van onze natuurdoelen in kaart te brengen en beter bestuurbaar te maken. Besloten werd om deze methode verder uit te testen en in de toekomst op relevante momenten toe te passen bij de besluitvorming.

Begin van het jaar besloot het bestuur tot de benoeming van BDO als de nieuwe accountant van Natuurmonumenten. In het voorjaar heeft de overdracht van EY aan BDO plaatsgevonden.

De juridische structuur van Natuurmonumenten is in 2017 vereenvoudigd. Natuurmonumenten kende een aantal BV's en stichtingen, meestal landgoed BV's die meegekomen zijn bij nalatenschappen of de verwerving van natuurgebieden. Door een fusie van de vereniging met de landgoed BV's – waarvan Natuurmonumenten enig aandeelhouder was – zijn die verdwenen en is een eenvoudiger en transparanter structuur tot stand gebracht.

3 ORGANISATIE EN BEDRIJFSVOERING

Tot slot boog het bestuur zich over jaarlijks terugkerende onderwerpen als de begroting en meerjarenverkenning, de jaarrekening en risicomanagement.

3.2 Bestuurscommissies

De bestuurscommissies zijn in 1994 ingesteld. Het is de bedoeling dat de bestuurscommissies onderwerpen die in het bestuur aan de orde komen, voorbereiden en het bestuur daarover adviseren. Door een meer gedetailleerde behandeling in de bestuurscommissies kan, zo was de gedachte, de besluitvorming in het bestuur zich op de hoofdlijnen richten.

Het bestuur informeert de ledenraad over de samenstelling van de bestuurscommissies. Dat gebeurt door publicatie op de website. Rapportage geschiedt door verspreiding van de besluitenlijsten van de vergaderingen van bestuurscommissies onder alle bestuursleden. Deze wordt aangevuld door een mondelinge rapportage ter vergadering.

Er zijn vier bestuurscommissies: de bestuurscommissie Beheer, de bestuurscommissie Financiën, de Auditcommissie en de bestuurscommissie Marketing en Communicatie. Deze bestuurscommissies bestaan ieder uit tenminste drie bestuursleden. Daarnaast is er nog de bestuurscommissie voor de directie, die de werkgeversrol vervult.

3.3 Verslag van de vereniging

Streefbeeld 2020

De vereniging nieuwe stijl die past in de huidige samenleving begint vorm te krijgen. Eind 2016 is het Streefbeeld 2020 op hoofdlijnen goedgekeurd door de ledenraad:

1. Het betrekken van leden én achterban. De ledencommissies gaan niet alleen in gesprek met de leden maar met alle mensen die betrokken zijn bij de natuur.
2. Het belang van meer lokale inbreng op landelijke thema's die in de ledenraad besproken worden. Het ophalen en verwoorden van meningen en belangen van leden/achterban wordt nadrukkelijker een van de kerntaken van ledenvertegenwoordigers.
3. Vertegenwoordiging koppelen aan de beheer-eenheden en de natuurgebieden die we beheren.

In 2017 is er invulling gegeven aan deze hoofdlijnen en zijn besluiten genomen over hoe we de relatie tussen de ledenvertegenwoordigers en de leden kunnen versterken. Zo is de naam districtscommissie veranderd in ledencommissie. Door goede afstemming met de gebiedsmanagers en de nodige ondersteuning zijn de ledencommissies steeds meer zichtbaar bij onze achterban. Het derde punt wordt verder uitgewerkt. Het ontwerp-principe is dat de ledencommissies ieder nadrukkelijk (en logischer dan voorheen) verbonden zijn met een streek en met beheereenheden, en op een schaal die overeenkomt met de provincie. De voorgestelde geografische herindeling heeft de steun van de ledenraad. Over een aantal knelpunten zijn aparte gesprekken georganiseerd. Het bestuur zal op basis daarvan aan de ledenraad in mei 2018 voorstellen doen.

Visie Erfgoed in het hart

De visie 'Erfgoed in het Hart' is door de ledenraad vastgesteld. Vanuit twee commissies participeerden leden in de voorbereidende werkgroep. In het verlengde van de erfgoedvisie heeft de ledenraad zich verdiept in drie actuele erfgoedthema's binnen Natuurmonumenten waar

natuur en cultuur hand in hand gaan: landgoed Hackfort, de ENCI-groeve en het Waterloopbos. De adviezen en suggesties zijn mee genomen in het actieprogramma Erfgoed in het Hart.

Faunabeheer

Faunabeheer is een breed onderwerp en besproken in het ochtendprogramma van de ledenraad. Onderzoeker Arjen Buijs (WUR) presenteerde de verschillende visies op faunabeheer (antropocentrisme, ecocentrisme en biocentrisme). Met drie casussen over damherten, bevers en vossen zijn die visies verkend. In negen groepen is gediscussieerd over deze casussen, steeds vanuit één van de visies.

Belangrijke aandachtspunten uit de ledenraad waren:

- Leg uit wat de dilemma's zijn, benadruk niet alleen schade maar ook de winst voor de natuur.
- Wees niet dogmatisch (vanuit welke visie dan ook), dat roept weerstand op en is niet effectief.
- Denk na over delen van Nederland waar ruimte is om natuurlijke processen de ruimte te geven en waar niet.

Bosbeleid

Ledencommissie Gelderland heeft zorgen over maatregelen die in het bos genomen gaan worden. Tijdens een speciale discussiebijeenkomst voor ledenafgevaardigden verzorgden de wetenschappers Henk Siebel (Natuurmonumenten) en Rienk Jan Bijlsma (Alterra) inleidingen over bosbeheer en biodiversiteit. In 2018 komt er een excursie. Op basis van de bosmaatregelplannen gaan de ledencommissies en de werkorganisatie opnieuw in gesprek om te beoordelen of er aanleiding is het bosbeleid aan te passen.

NATUUR IN CIJFERS

Verdeling oppervlakte per beheertype in ha*

	L01	Groen blauwe landschapselementen	1.000
	L02	Historische gebouwen en omgeving	290
	L03	Aardwerken	-
	N00	Nog om te vormen natuur	3.480
	N01	Grootschalige, dynamische natuur	20.310
	N02	Rivieren	100
	N03	Beken en Bronnen	50
	N04	Stilstaande wateren	7.360
	N05	Moerassen	3.060
	N06	Voedselarme venen en vochtige heiden	5.530
	N07	Droge heiden	4.810
	N08	Open duinen	3.560
	N09	Schorren of kwelders	770
	N10	Vochtige schraalgraslanden	2.740
	N11	Droge schraalgraslanden	210
	N12	Rijke graslanden en akkers	14.290
	N13	Vogelgraslanden	4.240
	N14	Vochtige bossen	5.690
	N15	Droge bossen	20.350
	N16	Bossen met productiefunctie	1.510
	N17	Cultuurhistorische bossen	820
		Overige gronden	7.190
	Totaal		107.360

* (afgerond op 10-tallen)

Natura 2000

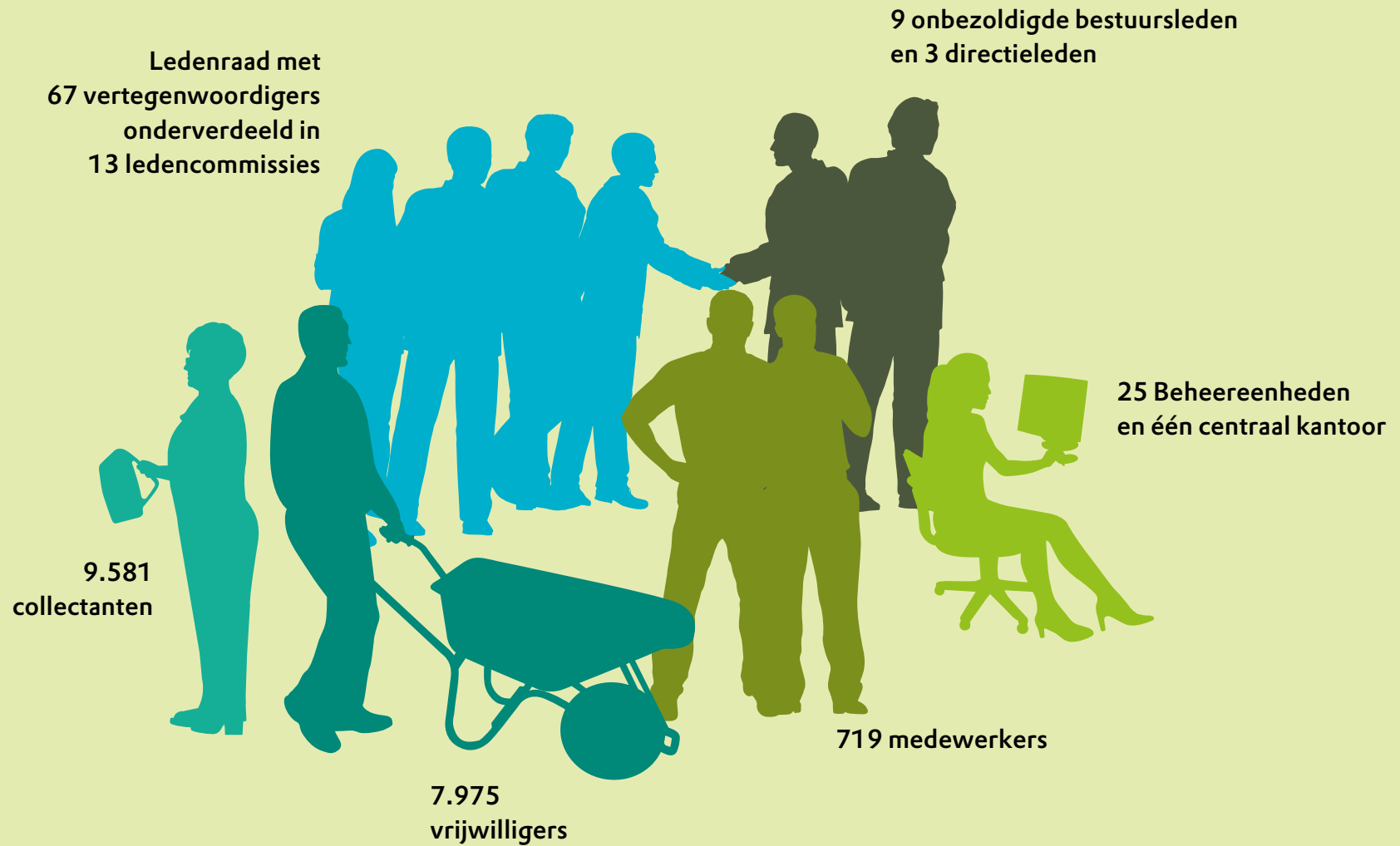
Beheer

Beheer door derden
13.700 hectare

Eigen beheer
93.660 hectare

VERENIGING, BESTUUR EN ORGANISATIE

3.4 Ledencommissies

Groningen

Voor de ledencommissie Groningen was het investeren in een nauwer contact met de leden het belangrijkste werk van 2017. Vooral het – samen met de beheereenheid – van de grond tillen van drie community's rondom de natuurgebieden Westerbroek, het Noordlaarderbos en De Onlanden kreeg veel aandacht. Daarnaast zijn de afgelopen anderhalf jaar zo'n 150 leden meegenomen naar nieuwe natuurgebieden om te tonen hoe belangrijk natuurontwikkeling is.

De ledencommissie maakt de afgelopen jaren werk van haar taak de leden de natuur te laten beleven en ze te enthousiasmeren voor natuurbehoud. De excursies naar het natuurontwikkelingsgebied Ruidhorn, de gerestaureerde eendenkooi Wytsemakooi net onder de Waddendijk en de Westerwolde Aa brachten verbazing over zoveel natuurrijkdom in eigen provincie. Ze leidden tot interessante discussies over beheer en behoud. De deelnemers stonden versteld van de vogelrijkdom van Ruidhorn, een compensatiegebied voor de Eemshaven, terwijl de opgeknapte eendenkooi tot enthousiasme voor het behoud van cultuurhistorische elementen leidde.

In het natuurgebied Westerbroek is veel voormalig landbouwgrond teruggegeven aan de natuur. Een dergelijke ingreep stuit vaak op weerstand bij een deel van de bevolking. Het contact met een kleine groep omwonenden wil de ledencommissie uitbreiden, ook om meer waardering voor natuurontwikkeling te krijgen.

De ledencommissie is nauw betrokken bij beheer en beleid. Zo werd mee gediscussieerd over het Waddenbeleid en dacht men mee met de plannen over het Noordlaarderbos, Westbroek en Hoeksmeer.

Natuurmonumenten wil meer dan ooit een vereniging zijn. Het oprichten van community's rondom natuurgebieden is een belangrijk middel hierbij. In dergelijke community's kunnen bewoners meedenken over beheer en bedreigingen, hun wensen inbrengen en niet zelden verwezenlijken en daadwerkelijk meewerken aan het behoud van het gebied. Rondom Karding en bij Delfzijl functioneren twee bewonersgroepen goed. Het opzetten van dergelijke groepen kost echter veel tijd en inzet. De ledencommissie heeft het afgelopen jaar het belang van deze vorm van ledenvertegenwoordiging bij de beheereenheid onder de aandacht gebracht en in overleg het initiatief om tot oprichting van een community rond het Noordlaarderbos, Westerbroek en de Onlanden overgenomen. Voor wat betreft de community rondom De Onlanden is er nauw overleg met de ledencommissie Drenthe.

Communicatie en presentatie staan hoog in het vaandel. Zo wordt de Facebook-pagina waarop nieuwtjes uit de natuur worden vermeld wekelijks ververst. Elk bericht wordt door 250 tot 300 leden gelezen.

Fryslân

De ledencommissie Fryslân organiseerde dit jaar twee bijeenkomsten voor leden en belangstellenden over twee zeer verschillende onderwerpen. Bij de jaarlijkse ledendag met excursie in het voorjaar op de Slotplaats stonden landschap en cultuurhistorie centraal. Op de bijeenkomst in het najaar in Lemmer stond natuurherstel in het voormalige

Zuiderzeegebied in de spotlights. Verder namen leden van de ledencommissie deel aan twee kwaliteitstoetsen, namelijk die voor Hegewiersterfjild en de duinen van Schiermonnikoog. Ook onze samenwerking met de teams van de beide beheereenheden bouwden we verder uit.

Na de versterking van de beheereenheden Noordenveld en Friese Weiden en Wadden, stond het sein voor de ledencommissie Fryslân nog meer dan in 2016 op groen om de samenwerking verder uit te bouwen. Daarom waren de twee gebiedsmanagers aanwezig bij onze jaarlijkse strategische discussie. Voortbordurend op onze eerder gedefinieerde rollen (trekken, meedenken en -doen en volgen) verkenden we hoever we zijn gevorderd met onze voornemens, wat hebben we elkaar te bieden en hoe versterken we de samenwerking met de beheereenheden en de relatie met onze leden en achterban. Zo stemmen we jaarplannen en activiteiten van de lc en de beheereenheden steeds meer op elkaar af. Dat geeft voor onszelf en de omgeving duidelijkheid over taakverdeling en verantwoordelijkheden.

Onze lc wordt door de beheerders betrokken bij de kwaliteitstoetsen voor de gebieden. Soms als voorzitter en soms als deelnemer aan het gesprek over de bevindingen. Dit jaar waren dat de toetsen van het Hegewiersterfjild en de duinen van Schiermonnikoog. In het Hegewiersterfjild is veel grond verzet. Dat leverde meer water en schelpenbanken op en daardoor veel mogelijkheden voor kust- en weidevogels. In de kwaliteitstoets is gekeken wat er nog beter kan voor weide- en wadvogels. Ook is gekeken naar de botanische doelstelling voor kruiden- en faunarijke akker voor de noordkant. Moeten we gaan inzaaien of moeten we de floradoelstelling maar vergeten?

3 ORGANISATIE EN BEDRIJFSVOERING

Bij de kwaliteitstoets van de Duinen van Schiermonnikoog waren begrazing en de daarvoor benodigde rasters, recreatiedruk en -geleiding onderwerpen waar ons Ic lid aandacht voor vroeg.

Nederland heeft een internationale verantwoordelijkheid voor het waddengebied. In het kader van een betere samenwerking tussen alle beheerders en bij het waddengebied betrokken partijen zijn er per kombergingsgebied gesprekken gevoerd over knel- en verbeterpunten en wensen voor het beheer en gebruik. Een Fries Ic-lid neemt deel aan deze gesprekken over het kombergingsgebied Vlie waar het eilandje Griend in ligt. Tijdens deze sessies wordt er ook veel kennis over het gebied gedeeld en dat is winst voor iedereen.

Drenthe

De discussie over de komst van dam- en edelherten in het Drents-Friese Wold, de aanleg en beheer van een nieuw natuurgebied bij een nieuwbouwwijk bij Diever, een enquête onder de leden over licht en duisternis en het rondleiden van bezoekers in het Fochteloërveen. Ook voor de ledencommissie Drenthe was 2017 een productief jaar.

In de provincie Drenthe wordt sinds een aantal jaren in het kader van het Flora- en Faunabeleidsplan gesproken over de komst van edel- en damherten in het Drents-Friese Wold. Vanuit het idee dat de dieren een belangrijke ecologische rol spelen en bovendien het gebied aantrekkelijker maken, heeft de ledencommissie – daarin ondersteund door de beroepsorganisatie – een warm pleidooi voor uitzetting gehouden, ook door in te spreken in de provinciale commissie Financiën, Bestuur, Cultuur en Economie.

Het heeft niet mogen baten: niet alle betrokken partijen waren het eens terwijl unanimiteit voorwaarde was. De plannen voor het nieuwe natuurgebied bij Diever zijn wel nog springlevend. De beheereenheid van Natuurmonumenten wil graag de nieuwe natuur bij de nieuwbouwwijk Kalterbroeken samen met de bewoners beheren. In 2017 is intensief met de bewoners van gedachten gewisseld en is het terrein bezocht om tot een werkbaar plan te komen. Vervolgens is er met een groep flink gezaagd, gehakt en gesleept om zo een begin met natuurontwikkeling te maken. Het merendeel van de omwoners was enthousiast, een klein aantal vond de ingreep te fors, ook al omdat men geen voorstelling had van het beoogde einddoel. Begin 2018 doet een ecooloog van Natuurmonumenten hiervoor een voorstel inclusief de manier waarop de ‘geplande’ natuur bereikt kan worden.

Aan actieve verbetering van de relatie met leden werd ook de nodige tijd besteed. In het oosten van de provincie bezit Natuurmonumenten weinig terreinen waardoor er in het verleden weinig voor de leden in die omgeving werd georganiseerd. Het euvel is in elk geval verleden jaar verholpen; de ledencommissie nam tientallen enthousiaste Oost-Drentse leden mee naar het Dal van de Ruiten A in de provincie Groningen. Ook heeft de ledencommissie meegewandeld met de leden door het Fochteloërveen gelegen op de grens van Friesland en Drenthe.

De teloorgang van duisternis gaat ook de Drentenaren aan het hart, zo bleek uit de enquête onder het vaste klankbordpanel (70 leden). Voor de rust van de mens, planten en dieren en het milieu is het beter als de nodige lichten worden gedoofd, zo vinden de leden. Veiligheid moet wel altijd gewaarborgd zijn.

Overijssel

Het natuurgebied Hoge Broek bij Raalte ligt de ledencommissie Overijssel zo aan het hart dat men in 2017 besloot tot een geldinzamelingsactie voor de herinrichting. Ook de klimaatverandering en dan vooral de mogelijke adaptatie in terreinen van Natuurmonumenten hield de commissie bezig. Er werden concrete ideeën voor aangedragen.

Het Hoge Broek is een voormalig landbouwgebied waar, dankzij herinrichtingsmaatregelen, de aloude bloemenrijkdom en daarmee verscheidenheid aan insecten steeds meer terugkomt. Dit tot groot genoegen van de vele, vele mensen die vanaf het fietspad de rijkdom intens beleven.

Binnen het natuurterrein ligt echter een landbouwenclave die, door bemesting en ontwatering, zeer negatieve effecten heeft op de natuur. Voor de inrichting (afplaggen, herstellen waterhuishouding e.d.) is echter ongeveer 16.000 euro nodig. IVN Raalte en de ledencommissie sloegen de handen ineen en zetten een inzamelingsactie op onder de noemer ‘Breng de parnassia terug in Salland’. Eind 2017 was al 8.000 euro binnen. Samen met de werkorganisatie wordt nu een inrichtingsplan uitgewerkt.

Niet alleen de aanleg van nieuwe natuur, ook het klimaatbestendig maken van Overijssel ziet de ledencommissie als belangrijk. Om neerslagpieken op te kunnen vangen, zijn bijvoorbeeld waterbergingsgebieden nodig. Natuurmonumenten bezit naar de mening van de ledencommissie gebieden onder meer langs de IJssel, die daarvoor geschikt zijn. Ideeën en zorgen zijn aan de werkorganisatie doorgespeeld. Het voorkomen van overbemesting en het beleefbaar houden van de natuurgebieden zijn voor de ledencommissie belangrijk.

3 ORGANISATIE EN BEDRIJFSVOERING

Een flink aantal leden van Natuurmonumenten brengt veel tijd door in de natuur. Een intense manier van beleven. Daarnaast is veel specifieke kennis aanwezig. Het rondleiden van bezoekers is ook een mogelijkheid.

De werkgroep 'expertpool mensenwerk' is druk doende wegen te vinden om Natuurmonumenten een 'beweging te maken van mensen met hart voor natuur, landschap en cultureel erfgoed'.

Flevoland

Ook de ledencommissie Flevoland heeft in 2017 een voorlichtende, lobbyende en adviserende rol gespeeld. Zo werd meegeholpen aan het rondleiden van de bezoekers van de Marker Wadden. Voor de voorgenomen herinrichting van de Knardijk is een notitie opgesteld; met de beheereenheid werd overlegd over het Waterloopbos en de renovatie van de rietlanden nabij het Zwarte Meer.

In 2017 waren de Marker Wadden zo ver gevorderd dat Natuurmonumenten leden en niet-leden kon uitnodigen. De belangstelling bleek enorm; ruim 5.000 mensen bezochten in één weekeinde het nieuwe natuurgebied. De leden van de ledencommissie zorgden voor de nodige informatievoorziening, onder meer over vogels.

De commissie denkt nog na over hoe zij haar rol op de Markerwadden verder gestalte kan geven. Dat kan nu ook. Dankzij een actieve wervingscampagne groeide de commissie van drie naar negen leden.

Provincie en waterschap zijn voornemens de Knardijk bij de Oostvaardersplassen opnieuw in te richten met meer aandacht voor de recreatie en ecologie. De dijk heeft geen waterkerende functie meer. De ledencommissie ziet goede

kans om de dijk als ecologische verbindingszone tussen Harderhoek – een gebied van Natuurmonumenten – en de Oostvaardersplassen te laten fungeren. Er is hierover samen met de beheereenheid een notitie opgesteld en aan de werkorganisatie doorgespeeld met de uitdrukkelijke oproep een actieve rol te spelen bij de herinrichting.

Samen met de beheereenheid en het Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium (NLR) werken we aan het 'Ruimte en lucht voor de natuur', een plan om enkele honderden hectares grond van het NLR-terrein om te vormen tot natuur nam ook de nodige tijd in beslag. Het robuuste nieuwe gebied zou een mooie verbindingszone zijn tussen Nationaal Park Weerribben/Wieden en het Voorsterbos/Waterloopbos. Helaas strandde het project doordat de financiering niet rond kwam.

De renovatie van de rietlanden in het oude land van het Zwarte Meer nadert haar voltooiing. De ledencommissie is hierbij van begin af aan betrokken via veelvuldig overleg met de beheereenheid. Ook in 2017. Zo wordt er in 2018 als sluitstuk een vogelkijkhut geplaatst waarover een advies is uitgebracht.

Dezelfde meedenkende en meepratende rol speelde de ledencommissie bij het Waterloopbos. Het natuurgebied, inmiddels rijksmonument, wordt opgeknapt en recreatief beter ontsloten. De ledencommissie ondersteunt de plannen voor herstel van een aantal waterloopkundige objecten en het laten overgroeien van andere, maar adviseerde de beheereenheid voorzichtig te zijn met het stimuleren van de recreatie.

Gelderland

Zorgen over het bosbeleid van Natuurmonumenten en het afschotbeleid van de provincie Gelderland hielden de gemoederen van de ledencommissie Gelderland danig bezig. Dat geldt ook voor het opzetten en uitvoering geven aan een goede democratische structuur; contactgroepen waarborgen dit nu.

Gelderland is een sterk beboste provincie. Vandaar ook dat juist het bosbeheer de nodige tijd en aandacht vroeg van de ledencommissie. Zoals zovele ledencommissies, heeft ook de Gelderse binnen haar geledingen 'donkergroene' leden; mensen met een grote ecologische kennis. Met hun expertise boog de ledencommissie zich over het bosbeleid wat resulteerde in een aantal adviezen.

De ledencommissie vraagt zich af of er in het bosbeleid wel voldoende rekening wordt gehouden met de huidige ontwikkelingen zoals de toegenomen recreatie, de klimaatverandering en de mineralenonbalans in de bodem. Juist die ontwikkelingen nopen tot een terughoudender bosbeleid dan nu het geval is, concludeert de commissie. De gedachten zijn doorgespeeld aan de werkorganisatie. Die organiseerde een workshop voor de ledenraad waarin veel duidelijk gemaakt werd.

De ideeën rondom faunabeheer kunnen op instemming rekenen. Uit een landelijke ledenenquête over het faunabeheer is duidelijk geworden dat de leden een 'nee-tenzij beleid' prefereren. De ledencommissie onderschrijft dit en benadrukt de noodzaak van een terughoudend afschotbeleid. Bezoekers van de natuurgebieden willen graag wild zien. Afschot heeft tot resultaat dat herten, reeën en zwijnen zich meer en meer tot nachtdieren

3 ORGANISATIE EN BEDRIJFSVOERING

ontwikkelen wat de beleefbaarheid sterk vermindert. Natuurmonumenten is echter zeer beperkt in de mogelijkheid tot een 'eigenzinnig' afschotbeleid; de burens (landbouwers, gemeenten) eisen een minimum afschot.

Het door laten klinken van de stem van de leden, is voor de ledencommissie een groot goed. Om goed op de hoogte te kunnen zijn van de meningen, wensen en problemen van de leden en andere betrokkenen heeft de ledencommissie contactgroepen ingesteld waarvan steeds een lid van de ledencommissie voorzitter is. Elke contactgroep is gelinkt aan een beheereenheid van Natuurmonumenten. De contactgroepen zijn breed opgesteld en een dwarsdoorsnede van de maatschappij.

Noord-Holland

Naar aanleiding een intern advies van de commissie Weterings/Teders is de ledencommissie van Noord-Holland dit jaar in zijn geheel terug getreden. Het bestuur heeft een van de oud leden aangesteld als adviseur. Zijn taak was de nieuwe ledencommissie van Noord-Holland vorm te geven. Tussen november 2017 en maart 2018 zijn er nieuwe kandidaten geworven. Op 7 april 2018 zijn de nieuwe kandidaten voorgedragen aan de leden.'

Amsterdam

Het verbinden van het groen binnen en rondom de stad, vanuit het belang van groen voor zowel de mens als voor planten, dieren en klimaat, plus de perikelen rondom de verhoging van de Markermeerdijk bij IJdoorn waren voor de ledencommissie Amsterdam de belangrijkste onderwerpen van dit jaar. Met drie thema-avonden, nieuwsbrieven en een enquête zijn honderden leden en niet-leden geïnformeerd en betrokken.

Stadsgroen staat in de belangstelling bij Natuurmonumenten en haar leden. Groen nabij biedt de mogelijkheid in eigen omgeving bij te komen van de drukte van alledag en te bewegen. Meer groengebieden maakt de eigen omgeving gezonder, ook al door het afvangen van fijnstof. Stedelijk groen is ook belangrijk om de gevolgen van de klimaatverandering op te vangen. Hitte en neerslagpieken worden genivelleerd.

De plannen voor forse verstedelijking in en rondom Amsterdam vergen ook de borging van deze belangen. De ecologische verscheidenheid in de stad is erg groot. De stad heeft een unieke functie als leefgebied voor planten en dieren met belangrijke verbindingzones in Amsterdam naar 'echte' natuurgebieden net buiten de stad. Te denken valt aan het Naardermeer, IJdoorn met Waterland, Botshol en de Vechtplassen. Alle reden dus om te strijden voor het verbinden van het stedelijk groen met de omgeving, aldus de ledencommissie.

Draagvlak begint bij houden van en die liefde is altijd gebaseerd op eigen beleving. De ledencommissie heeft de leden niet alleen op drie drukbezochte thema-avonden (klimaat/beleving; verstedelijkingsbeleid; ecologie) uitgebreid voorgelicht, maar ze ook duidelijk geënthousiasmeerd. Het zaad is gezaaid. In vruchtbare grond, zo ziet het er naar uit.

Ook de voorgenomen verhoging van de dijk bij IJdoorn, voorgesteld door Waterschap Noord-Hollands Noorderkwartier, kon op veel belangstelling rekenen. Verschillende varianten voor de verhoogde dijk zouden een barrière vormen voor bijvoorbeeld ringslangen en bovendien de natuurwaarden van IJdoorn met zijn weidevogels aantasten.

Het aloude verkavelingspatroon en het aanzicht van Durgerdam zouden eveneens te lijden hebben.

Vanuit de overtuiging dat zij niet alleen stonden in deze bezwaren, zette de ledencommissie samen met de gebiedsmanager van Natuurmonumenten een enquête uit. De vragenlijst werd door zo'n 250 leden ingevuld. De leden bleken de grote waarden van het gebied te onderschrijven met zorgen over de varianten voor dijkverzwaring. Ook de bewoners van Durgerdam roerden zich hevig. En kijk! Het waterschap bleek ontvankelijk voor het protest; de plannen worden herzien met mogelijk ook meer natuurcompensatie!

Utrecht

De biodiversiteit en zonering van de Kaapse Bossen, bezorgdheid over de weidevogelkuijken in Eemland, Vechtplassen en de openstelling van Coelhorst zorgden voor een druk jaar voor de ledencommissie Utrecht. Daarmee gaf de ledencommissie op actieve manier inhoud aan haar verbindende rol tussen Natuurmonumenten enerzijds en leden en omgeving anderzijds.

In het broedseizoen uitten vogelaars hun zorgen over de kuijken van de weidevogels in Eemland. Was het maai-regiem van de boeren die grond van Natuurmonumenten pachten wel goed uitgevoerd? Veel kuijken verdwenen, zo constateerden de vogelaars. Na navraag bij de gebiedsmanager kon de ledencommissie de leden geruststellen. Op het moment dat er gemaaid werd was er elders voldoende hoog gras om te schuilen.

Voor Kaapse Bossen boog de ledencommissie zich over het door de beheereenheid opgestelde zesjaarlijkse

3 ORGANISATIE EN BEDRIJFSVOERING

beheerplan en schoof aan bij het schrijven van de nieuwe natuurvisie voor het gebied. Er zijn zorgen over de teloorgang van de biodiversiteit. Het bos is volgroeid en staat daardoor stil in ontwikkeling. Ook de wens om via zonerings van de stromen recreanten te scheiden, wordt doorgespeeld.

Om te weten wat de wensen van omwonenden zijn voor wat betreft Coelhorst werd een avond belegd. Coelhorst is een klein natuurgebied grenzend aan de stad. Deze parel in het weidegebied, zoals de ledencommissie het gebied typeert, is al enige tijd in bezit van Natuurmonumenten. Tot nu toe was het terrein afgesloten, maar Natuurmonumenten wil tot beperkte openstelling (deels en alleen in weekenden) over gaan. De omwonenden vrezen echter overlast van honden en het negeren van de sluiting doordeeweeks.

En dan is er nog de nodige tijd gependend aan de Vechtplassen. De recreatieve druk op de diverse natuurgebieden die onder de noemer Vechtplassen vallen is enorm. De Vechtplassen dreigen daardoor aan hun eigen succes ten onder te gaan. Mede gebaseerd op signalen vanuit het veld maakt de ledencommissie zich hierover zorgen en bepleit het opstellen van een overkoepelende beheerplan voor het hele gebied. Nu nog worden er voor elk gebied afzonderlijk onder anderen met de ondernemers afspraken gemaakt waardoor de recreantenstroom blijft toenemen. Met een overkoepelende visie is de recreatiedruk beter te verdelen en te limiteren. Dat komt zowel de natuur als de recreant ten goede.

Zuid-Holland

Een informatieavond over natuurbegraven, excursie speciaal voor de leden, een pilot voor de communicatie tussen vrijwilligers onderling en een oriëntatie op de samenwerking met andere natuurbeheerders. Ook de ledencommissie Zuid-Holland zat in 2017 niet stil.

Er zijn plannen om het Staelduinsebos uit te breiden met de Bonnenpolder en in de polder een natuurbegraafplaats aan te leggen. Ledencommissie en Natuurmonumenten hebben samen met Zuid-Hollands Landschap, Natuurbegraven Nederland en APPM, Nederland Mooier Maken een avond belegd om leden in te lichten en reacties te peilen. Een eigen enquête, onder klankbordgroep leden, liet een overwegend positief oordeel over natuurbegraven zien.

Ook met een excursie naar Scheelhoek, georganiseerd speciaal voor de leden, werd de achterban bij beleid betrokken. Er bestaan plannen om het – tot nu toe slechts bij excursies toegankelijke natuurgebied – vaker open te stellen, een voornemen dat zeer wordt toegejuicht. Aan de vier excursies namen 120 leden deel. De ledencommissie probeert dit vaker te doen.

Om de communicatie tussen alle vrijwilligers van Natuurmonumenten onderling en tussen de vrijwilligers en de werkorganisatie te verbeteren, heeft Natuurmonumenten een online platform ontworpen. Vrijwilligers van de beheereenheid Nieuwkoop hebben samen met de ledencommissie meegedaan met een pilot. Een aangepast, eenvoudiger platform bleek gewenst, dit nieuwe platform is inmiddels opengesteld voor alle leden van de ledencommissie.

De ledencommissie Zuid-Holland bracht ook in 2017 vier keer een nieuwsbrief uit met regionale natuurnieuwtjes en zakelijke mededelingen zoals uitnodigingen voor excursies, jaarvergadering en informatiebijeenkomsten.

Om de relatie met andere natuurbeheerders te intensiveren, is een excursie georganiseerd naar de Zandmotor en het natuurgebied Solleveld in de duinen bij Den Haag. De gebieden worden beheerd door het Zuid-Hollands Landschap en drinkwaterbedrijf Dunea. Rondgeleid door vertegenwoordigers van de twee organisaties, genoten ruim 80 leden van de – bij hen vaak onbekende – natuurgebieden. De eerste kennismaking kan volgens de ledencommissie wellicht ook tot een nauwere samenwerking in natuurbeheer leiden.

Ook de Zuid-Hollandse commissie was betrokken bij kwaliteitstoetsen. Men liet zich voorlichten over de ecologische aspecten van de Beningerslikken, de Korendijkse Slikken en Ruygeborg. Om het belang van de leden te vertegenwoordigen, is ook aandacht voor de toeristische aspecten van deze gebieden gevraagd.

Zeeland

De zandhonger van de Oosterschelde, het meer betrekken van kinderen bij de natuur en de aanleg van een belevenistuin bij natuurgebied de Zwaakse Weel waren voor de ledencommissie Zeeland de hoogtepunten van 2017. Daarnaast was de ledencommissie natuurlijk betrokken bij de campagne Bescherm de Kust, onder meer door het meewerken aan de streekconferentie.

De zandplaten en sliedvlakten van de Oosterschelde dreigen letterlijk onder water te verdwijnen. Door

3 ORGANISATIE EN BEDRIJFSVOERING

gewijzigde waterstroming verdwijnt er uit de Oosterschelde meer zand dan er wordt aangevoerd. Daardoor dreigt de Roggenplaat – van belang voor honderdduizenden foeragerende vogels en tientallen rustende zeehonden – te verdrinken. Door de plaat op te hogen is dit te voorkomen. Zandsuppletie is een kostbare operatie. Met een crowdfunding probeert de ledencommissie geld bijeen te brengen. Eind 2017 stond de teller op 10.000 euro. Ophogen van de plaat heeft grote consequenties, onder meer voor de mosselkwekers; het overleg is nog niet afgerond.

Ook dit jaar verzorgde de ledencommissie in tientallen klassen 'Boswachter in de klas', een lesprogramma van anderhalf uur waarin de kinderen een kijkje wordt gegeven in het leven van een boswachter en wordt verteld over de natuur. Het resultaat is hartverwarmend. De kinderen trekken er meer op uit, zeker als de les binnen gevolgd wordt door een les buiten. Dat gebeurde bij een flink aantal klassen.

Beleven staat ook centraal in de belevingstuin die de vrijwilligers bij de Zwaakse Weel hebben aangelegd. Bij kinderen en volwassenen valt de tuin in de smaak. De belangstelling is snel groeiende. Met doe-opdrachten voor de kinderen waarbij ze spelenderwijs leren over de natuur en een kruidentuin voor volwassenen komt de natuur, mede dankzij excursies met eetbare planten dichtbij. De opgestelde kruiden- en bijentuin doet het enthousiasme voor wilde bijen opleven én de bereidheid in eigen omgeving een bijenhotel te maken.

Net als in de overige kustprovincies ondersteunde ook de Zeeuwse ledencommissie de actie Bescherm de Kust.

De ledencommissie wist de nodige Zeeuwse leden voor de beschermingsactie te enthousiasmeren. De streekconferentie, bedoeld om burgers, organisaties, overheid en bedrijven van gedachten te laten wisselen, resulteerde in voorzichtige initiatieven. Het maatschappelijk draagvlak voor behoud van een ongeschonden kust groeide daarmee ook in Zeeland aanzienlijk.

Noord-Brabant

De ledencommissie Noord-Brabant ging met een safari-jeep de dorpen, steden en het buitengebied van het Dommeldal in om leden en vooral ook niet-leden meer te betrekken bij het landschap ter plaatse. Daarnaast werd met een flinke groep de voors en tegens van natuurbegraven doorgesproken en kwam de natuurvisie Loonse en Drunense Duinen en Huis ter Heide aan de orde.

De commissie wil door nauwer contact met de beheer-eenheden haar acties meer richten op wat er lokaal speelt in een gebied. Het Dommeldal ten zuiden van Eindhoven leent zich volgens de commissie goed om de bewoners van en werknemers in het gebied te betrekken bij de nabije ontwikkelingen en hen óók een stem te geven. Veel mensen wonen, werken en recreëren er terwijl er ook ingrijpende plannen bestaan zoals de aanleg van de west route van de N69. Om te voorkomen dat alleen natuurliefhebbers zouden worden bereikt, koos de ledencommissie voor een innovatieve benadering.

Met een safari-jeep, compleet met voorlichtingsmateriaal, koffie en natuurlijk enthousiaste vrijwilligers zijn honderden mensen bereikt in hun eigen leefomgeving. De jeep werd op de meest uiteenlopende plekken neergezet; van dorpsplein tot ziekenhuis en van winkelcentrum

tot campus. Opvallend was dat men veelvuldig fietst en wandelt in het Dommeldal, het authentieke landschap waardeert, maar zich nauwelijks realiseert hoe belangrijk hun rol is bij het landschapsbehoud en het realiseren van hun eigen wensen.

Het vergt nog een flinke inspanning om de bewoners van het gebied in beweging te krijgen. De commissie en beheereenheid willen dit doen door de wensen die de geïnterviewden hebben aangegeven te koppelen aan specifieke activiteiten in het gebied (wie gaat er mee bomen planten, een blotevoetenpad aanleggen e.d.?).

Op de natuurbegraafplaats de Maashorst in Schaijk werd door de ledencommissie een themabijeenkomst georganiseerd over natuurbegraven. Een rondgang nam al veel misverstanden weg. Zo constateerden de deelnemers dat natuurontwikkeling en natuurbegraven prima samen kunnen gaan. Vroegtijdig betrekken van alle partijen en goede informatievoorziening is noodzakelijk, zo constateerde men. Het grootste deel bleek (uiteindelijk) voorstander van natuurbegraven. Het resultaat van de bijeenkomst is goed doorgespeeld naar de werkorganisatie.

Tot slot de inhoudelijke reactie van de ledencommissie op de Natuurvisie Loonse en Drunense Duinen en Huis ter Heide. Concreet speelt hier de aanleg van de fietsroute tussen de Tilburgse wijk Reeshof en Huis ter Heide. Een van de commissieleden is nauw betrokken bij het uitstippelen van een aantrekkelijke route door de bebouwde kom.

3 ORGANISATIE EN BEDRIJFSVOERING

Limburg

Voor de ledencommissie Limburg was 2017 vooral een jaar van investeren in de relatie met de leden en de gebiedsmanagers van Natuurmonumenten. Dat wierp al meteen zijn vruchten af. Zo ontstond er meer begrip voor de rustmaatregelen ten behoeve van de hazelmuis, de noodzaak van een andere waterhuishouding in Midden-Limburg en werd het plan voor natuurbegraven op de Mookerheide enthousiast ontvangen.

De herindeling van de beheereenheden was voor de ledencommissie aanleiding tot gesprekken met alle gebiedsmanagers. 'Als je leden en niet-leden wilt informeren over en enthousiasmeren voor het werk van Natuurmonumenten en wat de plannen zijn, moet je wel weten waarmee de gebiedsmanagers bezig zijn', aldus een woordvoerder van de ledencommissie.

De vijf ledenbijeenkomsten die daarop volgden resulteerden daardoor niet alleen in meer begrip voor het beleid in natuurgebieden, maar gaf omgekeerd ook veel duidelijkheid over wat de gebruikers en burens van natuurgebieden willen.

In Zuid-Limburg bleek er grote behoefte aan meer controle op 'storend gedrag'. Problemen daarmee bestaan vooral op de Brunsummerheide, maar ook elders worden kwesties als vuilstort, honden los laten lopen waar het niet mag en het vernielen van planten als uiterst laakbaar gezien. Meer controle zou goed zijn.

De hazelmuis daarentegen kan op warme belangstelling rekenen. De kleine, wonderschone slaapmuis komt uitsluitend in Zuid-Limburg voor. Vandaar de oproep richting

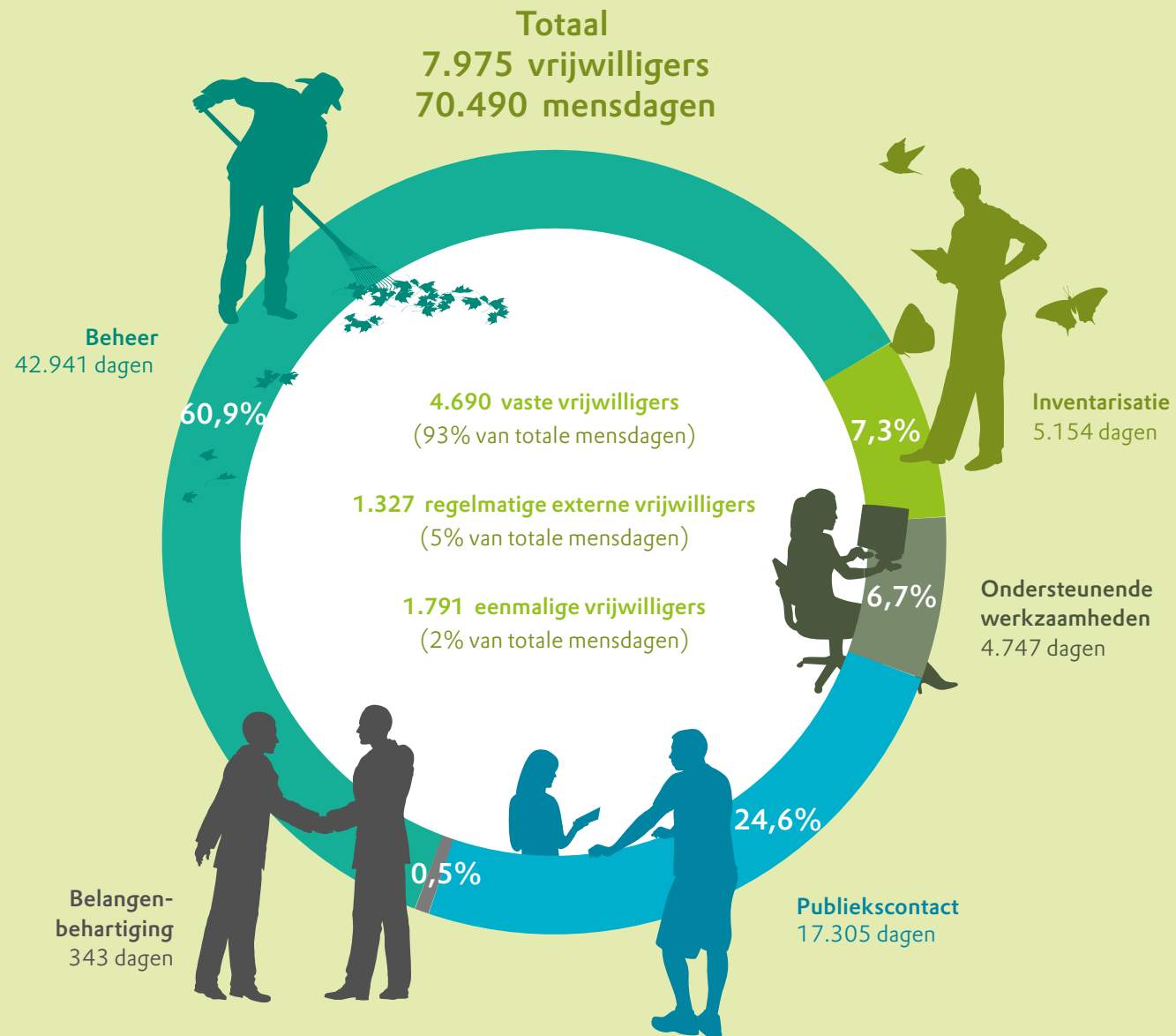
gebiedsmanagers om al het mogelijke te doen deze muis voldoende rust te geven.

Ook de ideevorming rondom natuurbegraven op de Mookerheide kan op warm enthousiasme steunen, zo meldde de ledencommissie de werkororganisatie van Natuurmonumenten nadat ze de mening van meer dan honderd leden had gepeild.

Nu het contact met de gebiedsmanagers en de leden weer nauw en goed is, heeft de ledencommissie haar voornemens voor 2018 klaar. Voor de ENCI-groeve wil de commissie samen met de gebiedsmanager van de groeve het probleem van het aantal bezoekers aanpakken. De groeve moest halverwege 2017 wegens te grote belangstelling worden gesloten. Met regulerende maatregelen wil de ledencommissie de groeve weer toegankelijk maken.

Het Geleenbeekdal trekt juist veel bezoekers uit de regio en minder uit de rest van het land. Door de waarde van dit natuurgebied breder te 'bezingen' hoopt de commissie meer mensen van het beekdal te laten genieten, maar tegelijkertijd duidelijk te maken hoe kwetsbaar het gebied is.

VRIJWILLIGERS

3.5 Risicomanagement

Achtergrond en aanpak

Risicomanagement heeft als doel het beheersen en waar mogelijk reduceren van risico's die de doelstellingen van Natuurmonumenten bedreigen. Het Management Team van Natuurmonumenten brengt periodiek risico's in kaart, classificeert deze (impact en kans), identificeert welke maatregelen er al zijn getroffen ten aanzien van deze risico's en welke aanvullende acties noodzakelijk zijn. Met het bestuur wordt de risicomatrix eens per jaar besproken en de voortgang op mitigerende maatregelen twee maal per jaar.

Omdat het volledig uitsluiten van risico's niet mogelijk is, zoekt Natuurmonumenten steeds naar de juiste balans tussen risico-acceptatie en het nemen van mitigerende maatregelen.

De thema's waarop we risico-beheersing uitvoeren betreffen: beleidsmatig/extern, stakeholdermanagement/reputatie en financieel/intern.

Beleidsmatig/extern

Hier betreft het risico's van buitenaf die het realiseren van onze doelstellingen op het gebied van natuurbescherming lastiger kunnen maken. Denk hierbij aan de negatieve effecten van milieuvorwaarden (mest, fosfaat, water), klimaatverandering, versnippering van de natuur en teloorgang agrarisch gebied, invasieve exoten.

De impact van deze risico's is hoog; deze leiden tot het niet of vertraagd behalen van kwaliteitsambities, achteruitgang van biodiversiteit, hogere beheerkosten en spanning met boeren.

Is de kwaliteit van onze natuur, het landschap in Nederland en/of biodiversiteit in het geding, dan handelen we, en zijn

we bereid daarin zekere risico's te nemen, maar wel onder de voorwaarde dat de inspanning en kosten die daarmee gemoeid gaan voldoende opleveren.

Stakeholdermanagement/reputatie

Het betreft hier risico op verminderd draagvlak voor onze werkzaamheden, hetgeen kan leiden tot vertraging of stop zetten van werkzaamheden in geval van onverenigbare belangen, lagere inkomsten en daarmee het minder goed in staat zijn de natuur te beschermen.

De verwachte impact van imagoschade is hoog en onze risicobereidheid laag.

De belangrijkste maatregel die wij treffen op het gebied van reputatie is het met zeer grote regelmaat in gesprek gaan met onze stakeholders – van politici tot burgers en van boeren tot journalisten. Wij zijn ervan doordrongen dat wij een organisatie zijn die midden in de samenleving opereert en tevens dat ons handelen in het belang van de natuur wrijving kan opleveren met andere maatschappelijke belangen.

We besteden daarom veel aandacht aan het opbouwen van een goede verstandhouding en het definiëren van gemeenschappelijke belangen.

Daarnaast besteden wij veel aandacht aan de zorgvuldige besteding van middelen. Wat dat laatste betreft hebben wij een zeer lage risicobereidheid.

Financieel/intern

Hier gaat het primair om de zorgvuldige besteding van de aan onze vereniging toevertrouwde middelen. Daarbij hanteren we een zero-tolerance beleid ten aanzien van fraude en het niet voldoen aan wet- en regelgeving.

Onze organisatie kent een zeer langetermijnhorizon, de beheerkosten van de gronden en bouwwerken in het

bezit van de vereniging vormen lang lopende financiële verplichtingen en het is om die reden niet makkelijk om bij tegenvallers te besparen. Wat financieel management betreft zijn we daarom conservatief.

De impact van risico's op dit vlak varieert van gemiddeld tot hoog.

De belangrijkste maatregelen die wij treffen op het gebied van deze risico's betreft het continu verbeteren van processen, rapportages en interne controle maatregelen in de organisatie.

Risico's en onzekerheden die in afgelopen boekjaar een belangrijke impact hebben gehad en de gevolgen daarvan:

Risico – teloorgang van natuurschoon op de stranden en in de duinen.

Gevolgen/genomen maatregelen – de inzet van Natuurmonumenten en haar achterban heeft in 2017 mede geleid tot ondertekening van het Kustpact.

Risico – niet voldoen aan de AVG.

Gevolgen/genomen maatregelen – een evaluatie op het gebied van Data Privacy en Data Beveiliging heeft geleid tot de start van een project met als doel volledig aan de nieuwe wetgeving te voldoen in mei 2018, wanneer de wet in werking treedt.

3.6 Duurzaamheid

Duurzaamheid is voor Natuurmonumenten vanzelfsprekend. In al ons handelen, streven we ernaar om onze klimaatvoetafdruk zo klein mogelijk te houden en zo min mogelijk te vervuilen. Ons duurzaamheidsbeleid volgt het advies van het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPPC) wat betreft CO₂-reductie en schrijft tevens voor dat 75 procent van al onze inkoop per 2019 zal voldoen aan de minimum duurzaamheidseisen van de Nederlandse overheid.

Sinds 2002 gebruiken we groene stroom in onze gebouwen. Dertien procent daarvan wekken we op met eigen zonnepanelen. Sinds 2014 worden bijna alle gebouwen met een aardgas-aansluiting verwarmd met biogas dat volledig is opgewekt uit afval. In het koetshuis van het landelijk kantoor in s'-Graveland (NH) zijn in 2017 zuinigere verwarmingsketels geplaatst.

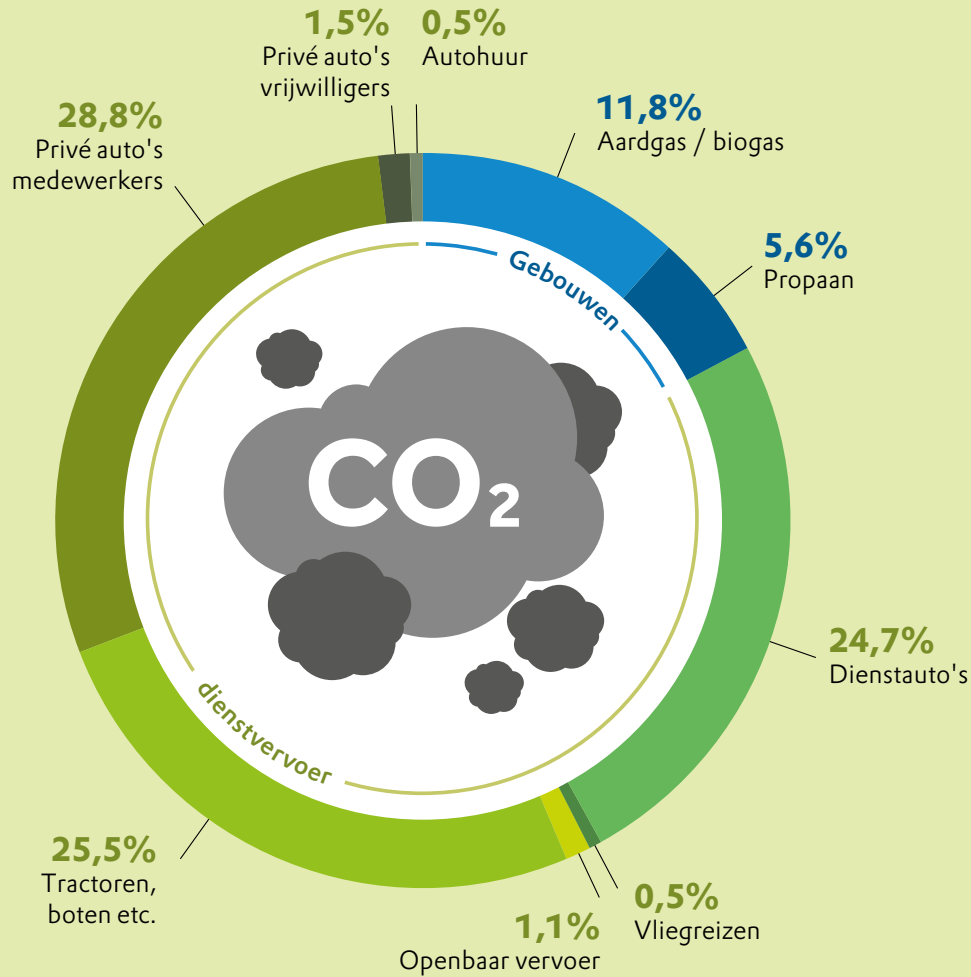
In 2017 zijn 17 dienstauto's vervangen door zuinigere modellen. Het wagenpark is daarnaast met 5 auto's uitgebreid. Voornaamste reden is uitbreiding van personeel en vrijwilligers. Daarnaast loopt er een proef met de inzet van een volledig elektrische auto.

Met ingang van 2017 rapporteren we onze klimaatvoetafdruk volgens Global Reporting Initiative (GRI 305, scope 1&2). De uitstoot van papier wordt niet langer meegenomen, omdat we zo beter vergelijkbaar zijn met andere organisaties. Uiteraard blijven we wel scherp sturen op het minimaliseren van de impact van ons papierverbruik en gebruiken we uitsluitend FSC goedgekeurd papier.

Onze voetafdruk nam in 2017 af met 170 ton CO₂ (9%). De belangrijkste verbetering wordt veroorzaakt door de NS. Die is in 2017 overgeschakeld op groene stroom, waardoor reizen van medewerkers per openbaar vervoer bijna geheel uitstootvrij zijn geworden. De uitstoot van dienstreizen met privé-auto's steeg weliswaar met 17%, maar dit werd ruimschoots gecompenseerd door 7% minder brandstofgebruik door de dienstauto's en 14% door eigen tractoren en boten.

KLIMAAT

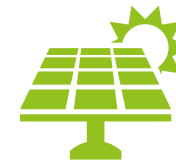
Klimaatvoetafdruk bedrijfsvoering:
1.663 ton CO₂

100%
Groene stroom

87%
windstroom

13%
3.064 eigen zonnepanelen

Verwarmen

Verwarmen van gebouwen
67% biogas
17% aardgas
16% propaan en biomassa

Vervoer

39 elektrische terreinkarren
8 elektrische scooters
18 elektrische boten
2 elektrische auto's
21 elektrische fietsen
61 fietsen

8 auto's op biogas

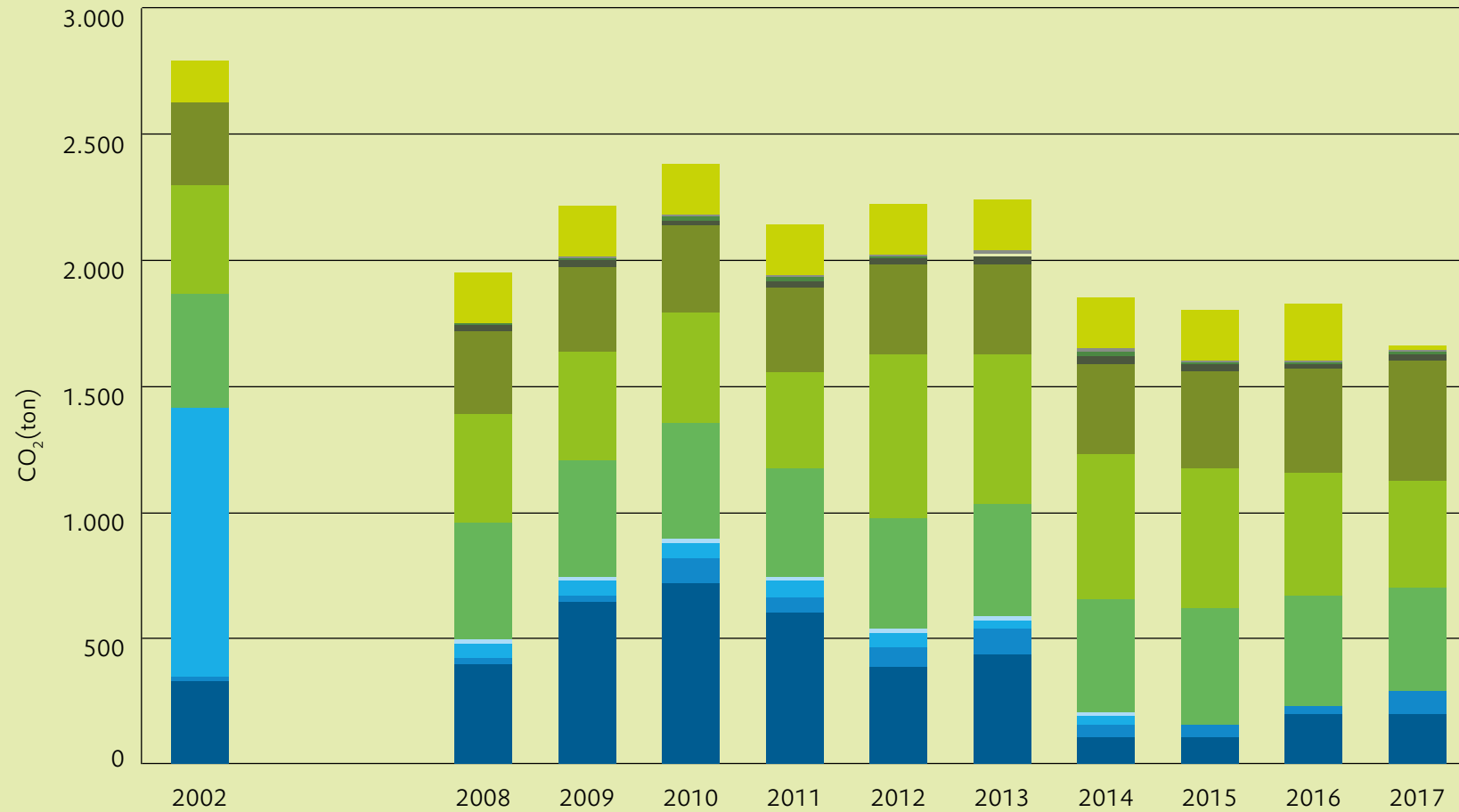

30 auto's op benzine
69 auto's op diesel
67 boten
22 terreinkarren
65 tractoren

Sinds
2002

toename hectare gebieden 22%
afname CO₂ voetafdruk 41%

KLIMAAT VOETAFDruk

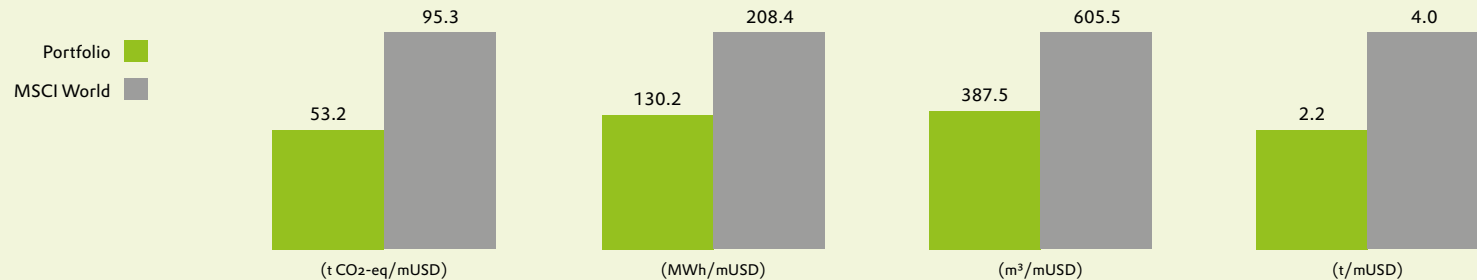
* Schattingen

3 ORGANISATIE EN BEDRIJFSVOERING

Wij hanteren ook duurzaamheidseisen wat betreft ons beleggingsbeleid. In 2016 hebben we deze eisen nog verder aangescherpt door hieraan impact en engagement toe te voegen. Impact betekent dat we meer nadruk willen leggen op bedrijven die goed scoren op het gebied van klimaatverandering, biodiversiteit, zuiver water of schone

technologie. Engagement impliceert dat we onze vermogensbeheerder vragen er bij bedrijven waarin wordt belegd op aan te dringen duurzaam te innoveren. In 2017 hebben we het nieuwe duurzame-aandelen-mandaat geïmplementeerd. Met dit mandaat realiseren we een minimaal 35% betere performance op onze duurzaamheidsthema's dan MSCI.

Daarmee is dit het meest duurzame mandaat dat RobecoSAM in beheer heeft. Ten opzichte van de MSCI index besparen wij met dit aandelenmandaat de CO₂ uitstoot van 1.046 auto's, het energieverbruik van 1.302 huishoudens, het waterverbruik van 298 personen en het afval van 259 huishoudens.

Impact per mUSD invested	GHG Emissions - Scope 1 & 2 (t CO ₂ -eq/mUSD)	Energy Consumption (MWh/mUSD)	Waste Use (m ³ /mUSD)	Waste Generation (t/mUSD)
Unit per year	(t CO ₂ -eq/mUSD)	(MWh/mUSD)	(m ³ /mUSD)	(t/mUSD)
Impact	42.0	78.1	218.9	1.7
Impact (%)	44%	37%	36%	43%
Savings/mUSD*	16	20	5	2
Impact total invested: USD 64m				
Portfolio Footprint	3,438	8,417	25,035	146
Benchmark Footprint	6,158	13,469	39,184	262
Impact	2,719	5,051	14,148	115
Impact Equivalent*	1,046	1,302	298	259

As of 31.12.2017

*European average figures per year

Average carbon dioxide emissions from new passenger cars per year; average 20.000 km and 130 g CO₂-eq/km²; int CO₂-eq (source: www.eea.europa.eu)

Average electricity consumption per household and year; in MWh (source: www.ec.europa.eu/eurostat)

Average water consumption per person and year, in m³ (source: www.ec.europa.eu)

Average waste generation per household and year; int (source: www.ec.europa.eu/eurostat)

2,6
3,9
47,5
0,4

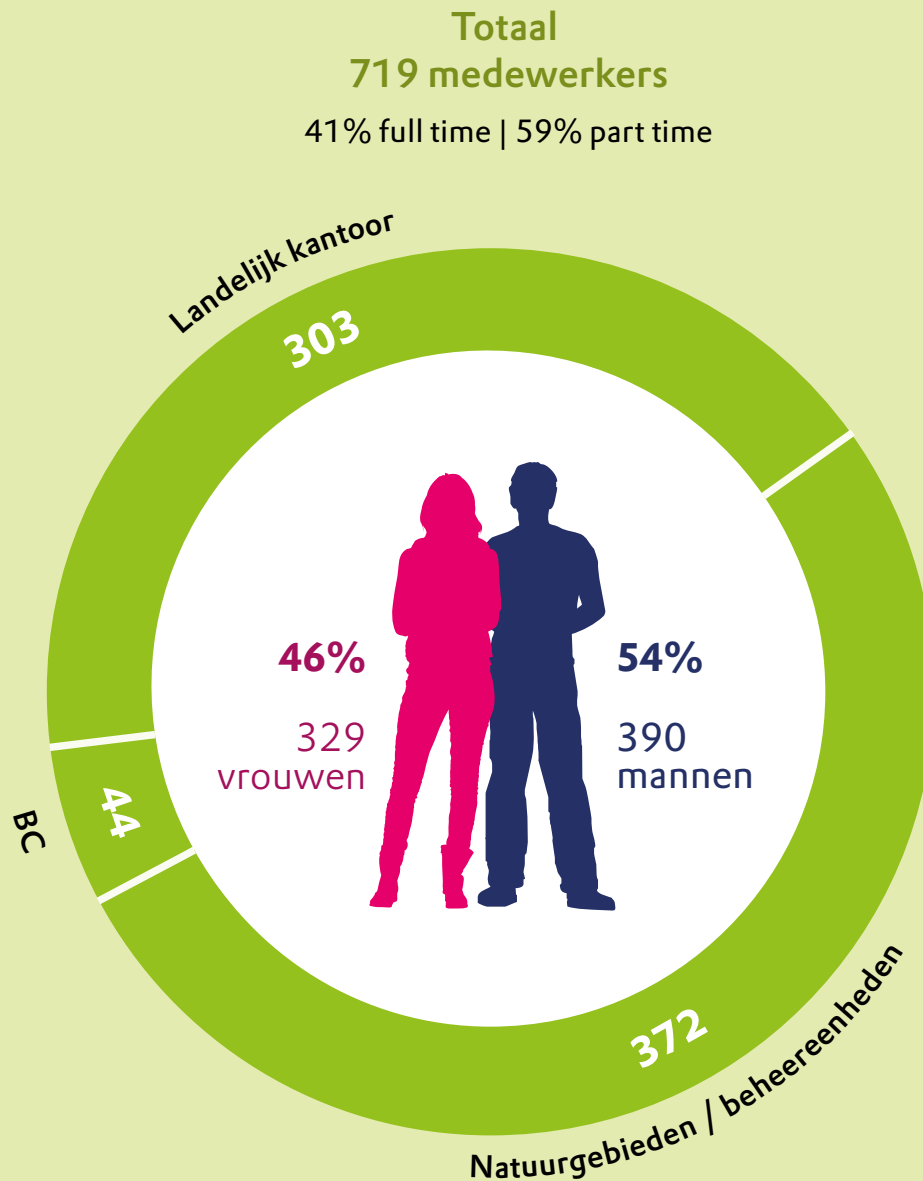
3.7 Human Resources Management

2017 is het jaar waarin de organisatie op een nieuwe manier is gaan werken. Na de organisatieverandering van 2016 heeft het afgelopen jaar de nadruk gelegen op de bijbehorende nieuwe cultuur en de wijze van samenwerken tussen de verschillende afdelingen onderling. Hierin zijn grote stappen gezet. Als laatste is in 2017 ook de afdeling HR anders ontworpen om zo nog meer servicegericht te kunnen werken en meer bij te dragen aan de doelstellingen van Natuurmonumenten. Ook zetten wij nog meer in op onze speerpunten talentontwikkeling, arbeidsmarktcommunicatie, coachend en persoonlijk leiderschap.

Onze arbeidsvoorwaarden zijn vastgelegd in de raam-cao Bos en Natuur. De teksten zijn openbaar en staan op de website van de Vereniging van Bos- en Natuureigenaren. Natuurmonumenten is aangesloten bij het Bedrijfstak Pensioenfonds voor de Landbouw (BPL).

In 2017 is in de vernieuwde cao opgenomen dat Natuurmonumenten streeft naar modernisering en flexibilisering van haar arbeidsvoorwaarden.

MEDEWERKERS

Arbeidscontract

86%
onbepaalde tijd

14%
bepaalde tijd

Ziekte verzuim

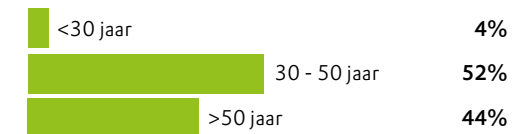
3,6%

Gemiddelde leeftijd

48,1 jaar

Leeftijdscategorie

FINANCIËEL VERSLAG

JAARVERSLAG

Natuurmonumenten

2017

4 FINANCIËLE RESULTATEN EN BELEID 38

- 4.1 Financieel resultaat 2017 39
- 4.2 Beleggingsbeleid 43
- 4.3 Financiële positie in de afgelopen 5 jaar 43

5 JAARREKENING 46

- 5.1 Balans per 31 december 2017 (na verwerking van saldo van baten en lasten) 47
- 5.2 Staat van baten en lasten over het boekjaar 2017 49
- 5.3 Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling 52
- 5.4 Toelichting op de balans per 31 december 2017 55
- 5.5 Toelichting op de staat van baten en lasten over het boekjaar 2017 75
- 5.6 Overige toelichtingen 86
- Overige gegevens 2017 90

6 BEGROTING 2018 EN FINANCIËEL MEERJARENPLAN 2019-2020 93

BIJLAGEN 97

- Samenstelling bestuur en nevenfuncties bestuursleden 98
- Samenstelling directie en nevenfuncties 99

2017

FINANCIËLE RESULTATEN EN BELEID

4

4 FINANCIËLE RESULTATEN EN BELEID

4.1 Financieel resultaat 2017

Het financieel resultaat is in 2017, net zoals in 2016, sterk beïnvloed door de bestedingen aan de ontwikkeling van de eilandengroep Marker Wadden. In 2015 is een grote bijdrage van de Nationale Postcodeloterij als bate verantwoord waarvan de bestedingen in 2015 en de daaropvolgende jaren plaatsvinden. Natuurmonumenten streeft naar een neutraal resultaat na mutatie van de bestemmingsreserves en bestemmingsfondsen.

Saldo van baten en lasten

Het saldo van baten en lasten is negatief voornamelijk als gevolg van uitgaven aan de realisatie van de Marker Wadden en het verwerven van Ontbrekende schakels. Het negatief saldo wordt volledig gedekt vanuit in het verleden gevormde reserves en fondsen in het eigen vermogen. Natuurmonumenten stuurt op het op niveau houden van de Reserve als bron van inkomsten. Onderstaand overzicht geeft de ontwikkeling aan van deze reserve.

Inkomsten en bestedingen (x€1miljoen)		Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Baten:				
Ra1	Baten van particulieren	32,5	31,2	33,7
Ra2	Baten van bedrijven	0,8	0,3	0,4
Ra3	Baten van loterijorganisaties	22,4	14,2	20,8
Ra4	Baten van subsidies van overheden	40,5	54,3	43,9
Ra5	Baten van andere organisaties zonder winststreven	0,7	0,5	1,5
	Som van de geworven baten	96,9	100,4	100,4
Rb1	Baten als tegenprestatie voor de levering van producten en/of diensten	1,1	1,1	1,0
Rb2	Overige baten	1,5	2,5	2,3
	Som van de baten	99,5	104,0	103,7
Lasten:				
Rc	Besteed aan de doelstellingen			
Rc1	Aankopen natuurgebieden	11,6	18,2	18,9
Rc2	Goed beheerder zijn	64,2	62,4	67,7
Rc3	Beweging zijn	23,4	19,5	21,9
		99,2	100,1	108,4
Rd	Wervingskosten			
Rd1	Kosten eigen fondsenwerving	6,4	6,6	7,1
Rd2	Kosten aandeel acties derden	0,1	0,5	0,5
Rd3	Kosten subsidies overheden	0,6	0,8	0,6
		7,1	7,9	8,2
Re	Beheer en administratie			
Re1	Kosten beheer en administratie	4,2	5,2	4,7
	Som van de lasten	110,6	113,2	121,3
	Saldo voor financiële baten en lasten	11,1 -	9,2 -	17,6 -
Rf	Saldo financiële baten en lasten	7,6	3,4	7,0
		3,5 -	5,8 -	10,6 -
Rg	Resultaat deelnemingen	-	-	-
	Saldo van baten en lasten	3,5 -	5,8 -	10,6 -

4 FINANCIËLE RESULTATEN EN BELEID

Reserve als bron van inkomsten (x€1 miljoen)

	2017	2016
Saldo per 01-01	167,6	168,3
Bestuursbesluiten vorming bestemmingsreserves	7,9 -	0,0
Wettelijke bestemmingsreserve vruchtgebruik nalatenschappen	0,8 -	0,0
Bestedingen bestemmingsreserves	5,1	3,0
Bestedingen minus toevoegingen bestemmingsfondsen	4,2	6,9
Resultaat boekjaar	3,5 -	10,6 -
	5,1	0,7 -
Beschikbaar per 31-12	164,8	167,6

De Reserve als bron van inkomsten stijgt als gevolg van een positief saldo baten en lasten na onttrekking bestemmingsfondsen en -reserves van €5,1 miljoen, maar daalt als gevolg van een reservering voor het Marken Wadden project van €6,2 miljoen en een reservering voor de ontwikkeling van de ENCI groeve van €1,7 miljoen (bestuursbesluiten).

Bestemmingsfondsen en reserves

Een deel van de bestedingen wordt gedekt uit hiervoor gevormde bestemmingsfondsen en reserves. De belangrijkste reserveringen betreffen de reservering voor aankoop natuurterreinen en de reservering voor de ontwikkeling van de eilandengroep Marken Wadden.

Voor de aankoop natuurterreinen is €2,2 miljoen onttrokken aan de bestemmingsreserve.

De kosten voor het project Marken Wadden worden geheel onttrokken aan de hiervoor gevormde bestemmingsreserve en -fonds. De kosten van het project kwamen uit op €13,6 miljoen in 2017 versus €7,7 miljoen in 2016.

Baten

De som van de baten is circa €4 miljoen lager dan de begroting en de realisatie over 2016.

De Baten van particulieren zijn hoger dan begroot door meer inkomsten uit contributies. Dit is vooral een gevolg van een contributieverhoging in 2017. In vergelijking met 2016 liggen de inkomsten lager, dit is een gevolg van eenmalige inkomsten door het uitbrengen van het natuurboek in 2016.

De Baten van loterijorganisaties zijn hoger dan begroot door een eenmalige inkomst voor het Marker Wadden project van de Nationale Postcode Loterij (€7,0 miljoen).

De Baten van subsidies van overheden bestaan uit exploitatiesubsidies, verwervingssubsidies en projectsubsidies. De realisatie is €13,8 miljoen lager dan de begroting. Het verschil met de begroting wordt vooral veroorzaakt door lagere verwervingssubsidies door minder aankopen van gronden. In 2016 waren de verwervingssubsidies licht hoger dan in 2017. De projectsubsidies waren eveneens

fors lager dan begroot en lager dan in 2016. Bij zowel de projectsubsidies als de verwervingssubsidies zijn ook de hierbij behorende lasten lager.

Lasten

De totale lasten zijn €2,6 miljoen lager dan begroot en €10,7 miljoen lager dan in 2016.

In vergelijking met de begroting is €6,6 miljoen minder geld uitgegeven aan aankoop natuurterreinen, ten opzichte van vorig jaar is hieraan €7,3 miljoen minder besteed. Tegenover deze lagere bestedingen staan lagere verwervingssubsidies.

De bestedingen aan de doelstelling Goed beheerder zijn zijn ten opzichte van budget hoger vooral omdat het project Marker Wadden niet was meegenomen in de begroting, omdat de uitgaven daaraan volledig door bestemmingsfonds en bestemmingsreserve worden gedekt.

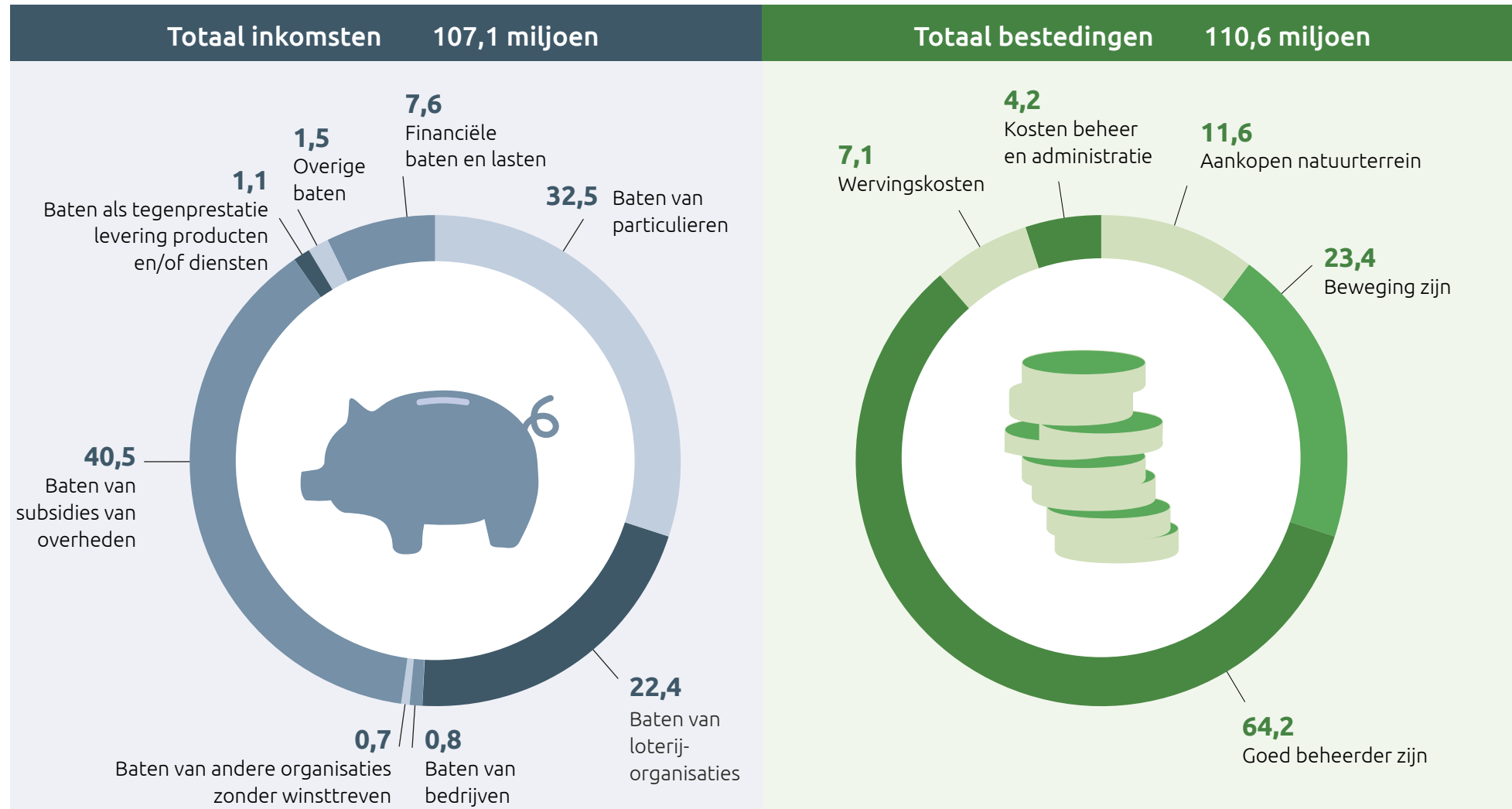
De bestedingen aan de doelstelling Beweging zijn zijn hoger dan de begroting en hoger dan de bestedingen

4 FINANCIËLE RESULTATEN EN BELEID

in 2016, vooral door een hogere personele inzet op deze hoofdlijn. Tevens zijn de afschrijvingen toegenomen door het in gebruik nemen van het nieuwe bezoekerscentrum Groot Speijck.

De wervingskosten bestaan grotendeels uit de kosten eigen fondsenwerving. De totale wervingskosten zijn 7,3% van de geworven baten. Dit is lager dan begroot en lager dan vorig jaar. De kosten Beheer en administratie zijn

lager dan vorig jaar, dit is voornamelijk een gevolg van een andere toerekening vanwege de in 2017 doorgevoerde reorganisatie.

4 FINANCIËLE RESULTATEN EN BELEID

Saldo financiële baten en lasten

De Baten uit beleggingen zijn als volgt te specificeren:

Baten uit beleggingen (x€1.000)	2017	2016	2015	2014	2013
Obligatierente incl hypotheke	939	2.276	2.450	3.045	3.707
Dividend	1.022	801	509	765	683
Gerealiseerd koersresultaat	23.608	109	1.346	1.458	2.097
Ongerealiseerd koersresultaat	17.658 -	4.086	9.786	9.119	4.032
Deposito's en liquide middelen	73 -	40 -	81 -	202	201
Bruto beleggingsresultaat	7.838	7.232	14.010	14.589	10.720
Kosten beleggingen	219	214	246	338	343
Netto beleggingsresultaat	7.619	7.018	13.764	14.251	10.377
Rendement beleggingen	4,3%	3,9%	7,1%	7,9%	5,9%

Gemiddeld rendement 2013-2017 in % 5,8%

Gemiddeld rendement 2013-2017 x€1.000 10.606

Het netto beleggingsresultaat is opgebouwd uit €6,3 miljoen Baten beleggingen voor structurele kosten en €1,3 miljoen incidentele baten.

Het gerealiseerd koersresultaat van €23,6 miljoen is grotendeels veroorzaakt door verkoop van de aandelenportefeuille in 2017 vanwege het anders inrichten van de aandelenportefeuille. Hiertegenover staat het terugnemen van de ongerealiseerde koersresultaten t/m 2016 van €21,0 miljoen. Het ongerealiseerd koersresultaat bestaat daarnaast uit €3,4 miljoen positief koersresultaat op effecten die eind 2017 nog in bezit zijn.

4.2 Beleggingsbeleid

Natuurmonumenten heeft haar beleggingsbeleid vastgelegd in een beleggingsstatuut. Dit beleggingsstatuut is voor het laatst in 2016 herzien.

Het hoofddoel van het beleggingsbeleid is het leveren van een bijdrage aan de exploitatiekosten, waarbij wordt gestreefd naar rendement-optimalisatie binnen een aanvaardbaar risicoprofiel. Het beleggingsbeleid is gericht op behoud van het vermogen en stabiliteit van het beleggingsresultaat. Natuurmonumenten streeft ernaar de beleggingsportefeuille op een duurzame en maatschappelijk verantwoorde wijze te beleggen.

Het beleggingsbeleid is mede gebaseerd op een Asset and Liability Management (ALM) studie, voor het laatst uitgevoerd in 2015. Het doel van een dergelijke studie is om te bepalen welk beleggingsbeleid het best aansluit bij de benodigde financiering van de kernactiviteiten op korte en lange termijn. De bestuurscommissie Financiën bespreekt jaarlijks in hoeverre de geactualiseerde meerjarenverkenning aanleiding geeft tot bijstelling van het beleggingsbeleid. Deze commissie evalueert tenminste eens in de drie jaar het beleggingsstatuut en de beleggingsstrategie en kan ten behoeve daarvan een ALM-studie laten uitvoeren. In 2018 zal een nieuwe ALM-studie worden uitgevoerd.

Het vermogensbeheer wordt uitgevoerd door externe partijen vanwege hun professionaliteit en vanwege functiescheiding. Ter spreiding van het risico wordt het vermogensbeheer uitgevoerd door tenminste twee vermogensbeheerders die dienen te beschikken over een vergunning van de Autoriteit Financiële Markten (AFM).

De strategische beleggingsmix bestaat uit 30% Europese staatsobligaties, 35% Europese bedrijfsobligaties, 10% Nederlandse hypotheeklen en 25% wereldwijde aandelen. Daarnaast bestaat de mogelijkheid om een gedeelte van de portefeuille op bankdeposito's te plaatsen. Per categorie geldt een bandbreedte van +/- 5% met uitzondering van liquide middelen. Het gebruik van financiële derivaten zoals opties en futures is niet toegestaan.

De vermogensbeheerders letten bij hun selectie op het milieubeleid, governance en de sociale aspecten van de beleggingen. Hierover wordt op kwartaalbasis gerapporteerd. Daarbij worden beleggingen uitgesloten in bedrijven die voor meer dan 5% van hun activiteiten werkzaam zijn in de wapenindustrie, kernenergie, tabaksindustrie, gokindustrie, bonthandel en pornografie. Vervolgens wordt het principe 'best-in-class' gehanteerd bij de selectie van bedrijven.

Wat de aandelenportefeuille betreft belegt Natuurmonumenten bovendien bij voorkeur in ondernemingen die bijdragen aan duurzame energie, schone technologie en zuiver water en die een positieve impact hebben op klimaat en biodiversiteit.

4.3 Financiële positie in de afgelopen 5 jaar

Onderstaand zijn de balans en de baten en lasten van de afgelopen 5 jaar weergegeven. Het algemene beeld is dat de vereniging over een gezonde financiële huishouding beschikt. De balanspositie is sterk. Er is sprake van een sterke positie in reserves en fondsen, waardoor de continuïteit is gegarandeerd.

Uit de staat van baten en lasten blijkt een verscheidenheid aan bronnen van inkomsten. Om deze inkomstenbronnen op peil te houden moeten de nodige inspanningen worden verricht. De baten van subsidies van overheden vormen de grootste inkomstenbron. Van de overige inkomstenbronnen zijn de Baten van particulieren en de Baten van loterijorganisaties (nagenoeg geheel Nationale Postcode Loterij) de belangrijkste bronnen. Alle inkomstenbronnen zijn nodig om de kosten van de natuurdoeleinden te kunnen financieren, ook de beleggingsopbrengsten.

4 FINANCIËLE RESULTATEN EN BELEID

Balans van de afgelopen 5 jaar (x€1 miljoen)

	2017	2016	2015*	2014*	2013*
Activa					
Materiële vaste activa	32,2	33,6	32,7	31,1	29,0
Financiële vaste activa	2,5	2,6	3,1	3,4	3,6
Vorderingen, voorraden, liquide middelen	57,7	55,6	71,5	59,2	57,4
Beleggingen	176,6	191,6	193,5	191,7	189,2
Totaal activa	269,0	283,4	300,8	285,4	279,2
Ministerie EZK inzake leningen aankoopsubsidies	225,9	234,3	240,4	249,0	256,0
Passiva					
Reserve als bron van inkomsten	164,8	167,6	168,3	183,5	181,5
Overige bestemmingsreserves	29,1	25,6	28,6	8,4	5,2
Bestemmingsfondsen	14,7	18,8	25,7	12,8	12,7
	208,6	212,0	222,6	204,7	199,4
Voorzieningen	0,8	1,6			
Schulden	59,7	69,8	78,2	80,7	79,8
Totaal passiva	269,0	283,4	300,8	285,4	279,2
Ministerie EZK inzake leningen aankoopsubsidies	225,9	234,3	241,9	249,0	256,0

*geconsolideerde cijfers

4 FINANCIËLE RESULTATEN EN BELEID

Baten en lasten over de afgelopen 5 jaar (x€1 miljoen)

	2017	2016	2015*	2014*	2013*
Som van de geworven baten	96,9	100,4	106,2	94,5	95,9
Overige baten	2,6	3,3	4,5	5,6	4,8
Som van de baten	99,5	103,7	110,7	100,1	100,7
Besteed aan de doelstellingen	99,2	108,4	94,1	96,2	95,8
Wervingskosten	7,1	8,2	7,1	8,0	7,6
Beheer en administratie	4,2	4,7	5,3	4,9	4,6
Som van de lasten	110,6	121,3	106,6	109,1	108,0
Saldo voor financiële baten en lasten	11,1 -	17,6 -	4,2	9,0 -	7,3 -
Saldo financiële baten en lasten	7,6	7,0	13,8	14,3	10,4
Resultaat deelnemingen	3,5 -	10,6 -	17,9	5,3	3,1
	-	-	-	-	-
Saldo van baten en lasten	3,5 -	10,6 -	17,9	5,3	3,1
Mutatie doelbesteding t.o.v. voorgaand jaar	8,5% -	15,2%	2,1% -	0,4%	7,5%
Wervingskosten als % van de geworven baten	7,3%	8,2%	6,7%	8,5%	7,9%
Totale lasten als % van de totale baten	111,1%	117,0%	96,2%	109,0%	107,2%

*geconsolideerde cijfers

2017

JAARREKENING

5

Financieel verslag over de periode 1 januari t/m 31 december 2017

5.1 Balans per 31 december 2017 (na verwerking van saldo van baten en lasten)

Activa (x€1.000)	31-12-2017		31-12-2016	
B1 Materiële vaste activa				
B1a Natuurgebieden en opstallen	-		-	
B1b Ruilgronden	782		570	
B1c Niet aan de bedrijfsuitoefening dienstbaar	1.881		1.656	
B1d Gebouwen, inventaris en machines	29.530		31.333	
		32.193		33.559
B2 Financiële vaste activa		2.507		2.640
B3 Voorraden		295		-
B4 Vorderingen		37.783		38.730
B5 Effecten en overige beleggingen		176.556		191.601
B6 Liquide middelen		19.668		16.828
Totaal activa		269.003		283.357
B7 Ministerie EZK inzake leningen aankoopsubsidies				
restant hoofdsom		224.505		232.789
saldo lopende lening		1.436		1.483

Passiva (x €1.000)		31-12-2017		31-12-2016	
B8	Reserves en fondsen				
	Bestemmingsreserves				
B8a	Reserve als bron van inkomsten	164.777		167.575	
B8b	Bestemmingsreserve invoeren meerjarenplan	252		280	
B8c	Bestemmingsreserve aankopen natuurterreinen	23.208		25.368	
B8d	Bestemmingsreserve nalatenschappen	790		-	
B8e	Bestemmingsreserve ENCI groeve	1.708		-	
B8f	Bestemmingsreserve Marker Wadden	3.191		-	
			193.926		193.223
B8	Fondsen				
B8g	Bestemmingsfondsen	14.651		18.812	
			14.651		18.812
			208.577		212.035
B9	Voorzieningen				
B9a	Reorganisatievoorziening		473		1.375
B9b	Voorziening jubileumuitkeringen		287		187
			760		1.562
B10	Schulden				
B10a	Langlopende schulden		4.219		2.592
B10b	Kortlopende schulden		55.448		67.169
			59.667		69.761
Totaal passiva			269.003		283.357
B11	Ministerie EZK inzake leningen aankoopsubsidies				
	restant hoofdsom		224.505		232.789
	saldo lopende lening		1.436		1.483

5.2 Staat van baten en lasten over het boekjaar 2017

(x€1.000)	Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Baten:			
Ra1 Baten van particulieren	32.467	31.150	33.695
Ra2 Baten van bedrijven	780	300	405
Ra3 Baten van loterijorganisaties	22.424	14.200	20.834
Ra4 Baten van subsidies van overheden	40.521	54.300	43.936
Ra5 Baten van andere organisaties zonder winststreven	664	450	1.539
Som van de geworven baten	96.856	100.400	100.408
Rb1 Baten als tegenprestatie voor de levering van producten en/of diensten	1.122	1.100	1.007
Rb2 Overige baten	1.505	2.500	2.261
Som van de baten	99.483	104.000	103.676

5 JAARREKENING 2017

(x€1.000)		Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Lasten:				
Rc	Besteed aan de doelstellingen			
Rc1	Aankopen natuurgebieden	11.643	18.200	18.872
Rc2	Goed beheerder zijn	64.201	62.400	67.686
Rc3	Beweging zijn	23.357	19.500	21.868
		99.201	100.100	108.427
Rd	Wervingskosten			
Rd1	Kosten eigen fondsenwerving	6.444	6.600	7.141
Rd2	Kosten aandeel acties derden	86	500	496
Rd3	Kosten subsidies overheden	573	800	564
		7.103	7.900	8.201
Re	Beheer en administratie			
Re1	Kosten beheer en administratie	4.249	5.200	4.686
	Som van de lasten	110.553	113.200	121.314
	Saldo voor financiële baten en lasten	11.071 -	9.200 -	17.638 -
Rf	Saldo financiële baten en lasten	7.619	3.400	7.018
		3.451 -	5.800 -	10.620 -
Rg	Resultaat deelnemingen	6 -	-	24
	Saldo van baten en lasten	3.458 -	5.800 -	10.596 -

Bestemming resultaat (x€1.000)

Toegevoegd/onttrokken aan	Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Reserve als bron van inkomsten	5.060	2.600 -	724 -
Bestemmingsreserve invoeren meerjarenplan	28 -	-	148 -
Bestemmingsreserve aankopen natuurterreinen	2.160 -	2.500 -	2.830 -
Bestemmingsreserve Marker Wadden	2.959 -	-	-
Bestemmingsreserve vruchtgebruik nalatenschappen	790	-	-
Bestemmingsfondsen	4.161 -	700 -	6.893 -
Totaal tekort	3.458 -	5.800 -	10.596 -

De bestemming van het resultaat 2017 voerde Natuurmonumenten uit conform het besluit van het bestuur. Na de mutaties in de bestemmingsfondsen en bestemmingsreserves resteert uiteindelijk een positief saldo van €5,1 miljoen dat is toegevoegd aan de Reserve als bron van inkomsten.

5.3 Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Algemeen

De jaarrekening van Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland te 's-Graveland is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen van Titel 9 Boek 2 BW en de stellige uitspraken van de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving, die uitgegeven zijn door de Raad voor de Jaarverslaggeving waaronder RJ 640 en RJ 650.

Stelselwijziging

Besloten is om met ingang van het boekjaar 2017 de jaarrekening op te stellen overeenkomstig Titel 9 Boek 2 BW. Deze wijziging heeft geen invloed op het resultaat 2017 en het vermogen per 1 januari 2017.

Geconsolideerde jaarrekening

Vereniging Natuurmonumenten staat aan het hoofd van een groep met de deelneming Houdstermaatschappij Natuurmonumenten B.V. met haar 100% deelnemingen Nevenactiviteiten Natuurmonumenten B.V. en Natuurmonumenten Natuurbegraven B.V.

De jaarrekening 2017 bevat geen geconsolideerde cijfers omdat de groepsdelen achterwege mogen blijven vanwege de verwaarloosbare betekenis van deze groepsdelen.

De jaarrekening 2016 toonde de geconsolideerde cijfers van de vereniging inclusief de cijfers van haar 100% deelnemingen. De vergelijkende cijfers zijn hierop aangepast.

De cijfers voor 2016 zijn, waar nodig, geherrubriceerd om vergelijkbaarheid met 2017 mogelijk te maken.

In 2017 heeft een juridische fusie van Vereniging Natuurmonumenten met de volgende vennootschappen plaatsgevonden: Beekvliet B.V., Frisia B.V., N.V. 't Geslagen Stuk', Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen, B.V. Ontginningen der Erven Abraham Ledeboer, Beleggingsmaatschappij Roode Zee B.V. en Maatschappij tot Exploitatie van onroerende goederen "Eiland de Tien Gemeten" B.V. met haar 100% deelneming B.V. Koelhuis Delta.

Deze herstructurering is verwerkt op basis van de pooling of interest methode waardoor de vergelijkende cijfers 2016 de in 2017 gefuseerde deelnemingen bevatten.

De minderheidsdeelnemingen Consortium Grensmaas B.V. (33%) te Heel en Buitenleven Vakanties B.V. te Deventer (25% t/m 2016) zijn niet meegeconsolideerd.

Herziening RJ 650

De indeling van de Staat van Baten en Lasten is ten opzichte van het vorige verslagjaar gewijzigd op basis van de herziene Richtlijn voor de jaarverslaggeving RJ 650. Daarnaast is in tegenstelling tot voorgaande jaren de post nalatenschappen belast met vruchtgebruik tot waardering gebracht. Voor de hoogte van deze post is een bestemmingsreserve gevormd.

Waarderingsgrondslagen voor de balans

Alle activa en passiva zijn gewaardeerd tegen nominale waarde, tenzij hieronder anders is vermeld.

B1a Natuurgebieden en opstallen

Gezien het bijzondere karakter van de activa natuurgebieden en daarop gelegen opstallen, worden verwervingen in het jaar van verwerving geheel afgeschreven naar nihil. We stoten deze gebieden en opstallen namelijk in principe niet meer af. Bovendien hebben de gebieden en opstallen in hun totaliteit geen of zelfs een negatieve opbrengstwaarde. Ook natuurgebieden en eventuele bijbehorende opstallen verkregen uit erfstellingen en legaten worden op nihil gewaardeerd.

B1b Ruilgronden

Deze worden gewaardeerd tegen de verkrijgingswaarde, onder aftrek van ontvangen subsidies en een voorziening voor waardedaling.

B1c Niet aan de bedrijfsuitoefening dienstbaar

Deze worden gewaardeerd tegen de verkrijgingswaarde, onder aftrek van ontvangen subsidies en een voorziening voor waardedaling.

B1d Bedrijfsgebouwen, inventaris en machines

Deze worden gewaardeerd op aanschafwaarde minus lineaire afschrijving naar tijdsgelang en indien van toepassing met bijzondere waardevermindering. Verkregen subsidies worden direct in mindering gebracht op de aanschafwaarde van de investeringen. De bedrijfsgebouwen worden in twintig jaar en inventarissen en machines worden in drie, zes of tien jaar afgeschreven.

B2 Financiële vaste activa

De deelnemingen waarin Vereniging Natuurmonumenten een meerderheidsbelang heeft, worden gewaardeerd volgens de vermogensmutatiemethode (netto-vermogenswaarde).

De minderheidsdeelnemingen worden gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs.

De leningen zijn gewaardeerd tegen nominale waarde, onder aftrek van een voorziening voor mogelijke oninbaarheid.

B3 Voorraden

De voorraden zijn gewaardeerd tegen kostprijs onder aftrek van een voorziening voor incurantheid.

B4 Vorderingen

De vorderingen zijn gewaardeerd tegen nominale waarde of lagere actuele waarde.

De te verwachten maar nog niet ontvangen erfstellingen en legaten zijn vastgesteld aan de hand van betrouwbare berichtgevingen over de te verwachten ontvangsten.

De waardering is als volgt:

- onroerend goed: 70% van de getaxeerde of WOZ-waarde;
- effecten: 70% van de geldende beurswaarde;
- overige bezittingen minus schulden: 100% van de waarde verstrekt door de executeur.

Nalatenschappen die belast zijn met vruchtgebruik worden gewaardeerd als de vruchtgebruiker niet mag interen, vervreemden of beleggen. Bij de waardering van deze nalatenschappen wordt rekening gehouden met de leeftijd van de vruchtgebruiker.

B5 Effecten en overige beleggingen

De aandelen en obligaties worden gewaardeerd tegen de beurskoers per balansdatum. De gerealiseerde en onge-realiseerde waardeverschillen worden verantwoord in de staat van baten en lasten.

De overige tegoeden bij banken bevatten liquide middelen die binnen het mandaat van de vermogensbeheerders kunnen worden aangehouden. Deze worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

De overige beleggingen bestaan uit leningen u/g. Deze zijn gewaardeerd tegen nominale waarde, onder aftrek van een voorziening voor mogelijke oninbaarheid.

B6 Liquide middelen

Liquide middelen bestaan uit kas, banktegoeden en deposito's met een looptijd korter dan twaalf maanden.

Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden.

B7 Ministerie van EZK inzake leningen aankoopsubsidies

Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen ontvangen van de provincies jaarlijks subsidie voor het verwerven van natuurgebieden.

Natuurmonumenten heeft van 2004 t/m 2011 leningen bij het Nationaal Groenfonds afgesloten ter financiering van deze subsidies. Dit op basis van een overeenkomst tussen Natuurmonumenten, de provincies, het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) en de Landschappen.

Met het toewijzen van subsidies aan Natuurmonumenten en de Landschappen bepalen de provincies de bestemming van deze geleende gelden.

EZK voldoet voor Natuurmonumenten alle rente- en aflossingsverplichtingen op de leningen. Ook is vastgelegd

dat de minister van EZK Natuurmonumenten vrijwaart van alle claims van derden.

Gezien bovenstaande bepalingen worden de leningen en de daartegenover staande vordering op EZK voor rente en aflossing, wel afzonderlijk onderaan op de balans vermeld (aan de debetzijde en aan de creditzijde) maar niet in de balanstelling opgenomen.

Sinds 2011 zijn er geen nieuwe leningen aangegaan vanwege de beëindiging van deze subsidieregeling.

B9 Voorzieningen

De hieronder opgenomen reorganisatievoorziening is berekend op nominale waarde op basis van inschattingen van de nog te maken kosten voornamelijk in verband met het sociaal plan.

Bij het vaststellen van de voorziening jubileumuitkeringen wordt rekening gehouden met de volgende elementen:

- de personeelsleden waarop de regeling van toepassing is;
- de geschatte kans dat personeel in aanmerking komt voor de uitkering;
- de leeftijden, de salarissen en de levenskansen van de in de berekening betrokken personeelsleden;
- de hoogte van de uitkeringen;
- een rentevoet van 3% voor de berekening van de contante waarde.

B10a Langlopende schulden

Hieronder worden de schulden opgenomen die een looptijd hebben van langer dan één jaar.

B10b Kortlopende schulden

De kortlopende schulden hebben een looptijd korter dan één jaar.

B11 Ministerie van EZK inzake leningen aankoopsubsidies

Zie hiervoor de toelichting onder B7.

Grondslagen voor de staat van baten en lasten

De baten en lasten worden toegerekend aan de periode waarop deze betrekking hebben.

Ra1 Baten van particulieren

De baten van particulieren worden verantwoord in het jaar waarin zij zijn gerealiseerd.

De baten uit nalatenschappen worden verantwoord in het boekjaar waarin de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Ra3 Baten van loterijorganisaties

Baten van loterijorganisaties worden verwerkt in het jaar waarin de bate is ontvangen, definitief is toegezegd of waarin zekerheid is verkregen over de besteding van de ontvangen gelden.

Ra4 Baten van subsidies van overheden

Subsidiebaten voor verwervingen en projecten en de daarmee samenhangende lasten worden verantwoord naar rato van de voortgang. De voortgang van het project of de verwerving wordt bepaald aan de hand van de hiervoor gemaakte kosten.

De ontvangen overheidssubsidies voor de exploitatie en beheer natuurterreinen worden nagenoeg in alle gevallen vastgesteld voor periodes van zes jaar. Deze subsidies worden elk kalenderjaar voor 1/6 in de staat van baten en lasten verwerkt.

Rc Besteed aan de doelstellingen

Vereniging Natuurmonumenten heeft als doel het veiligstellen van de natuur in Nederland in al haar verschijningsvormen. Dit doen we door:

- aankopen van natuurgebieden;
- goed beheerder zijn;
- beweging zijn.

Rd Wervingskosten

Deze post bestaat grotendeels uit Kosten eigen fondsenwerving (Rd1). Deze post is opgebouwd uit kosten voor ledenwerving en fondsenwervende acties.

5.4 Toelichting op de balans per 31 december 2017

B1a Natuurgebieden en opstallen

Zoals in de grondslagen is vermeld, worden de natuurgebieden en bijbehorende opstallen, gezien het bijzondere karakter, op nihil gewaardeerd.

	2017	2016
Boekwaarde per 01-01	-	-
Verwervingskosten natuurterreinen en opstallen	11.643	18.872
Af: subsidies voor verwervingen	5.426 -	6.187 -
niet gesubsidieerd deel ten laste van boekjaar	6.217 -	12.685 -
Boekwaarde per 31-12	-	-

De niet gesubsidieerde verwervingskosten bedroegen €6,2 miljoen. Dit bedrag werd voor €0,4 miljoen gefinancierd door specifieke ontvangen giften, erfstellingen en doorbelastingen aan derden. Van het resterende bedrag van €5,8 miljoen is €2,6 miljoen voor ontbrekende schakels en Meer Maas ten laste van de Bestemmingsreserve aankopen natuurterreinen gebracht en €1,2 miljoen ten laste van het Bestemmingsfonds Aankopen natuurterreinen. Het restant eigen middelen van €2,0 miljoen kwam ten laste van de begroting 2017 (begroot op €2 miljoen).

De totale aanschaffingswaarde minus ontvangen subsidies, giften en acties derden bedraagt ca. €163 miljoen.

B1b Ruilgronden (x€1.000)

	2017	2016
Boekwaarde per 01-01	570	675
Bij: aanschaf uit te ruilen gronden	210	-
Bij: mutatie voorziening	2	5
Af: verkocht/geruild	-	110 -
Boekwaarde per 31-12	782	570
Aanschaffingswaarde	858	648
Af: voorziening	76 -	78 -
Boekwaarde per 31-12	782	570

Natuurmonumenten heeft gronden in bezit die kunnen worden geruild met te verwerven natuurgebieden binnen het Natuur Netwerk Nederland. De verwerving van die natuurgebieden kan daardoor worden bespoedigd. Deze ruilgronden liggen veelal buiten het Natuur Netwerk. Het is de bedoeling dat de gehele portefeuille van de ruilgronden de komende jaren wordt afgebouwd. Het tempo van uitruilen is afhankelijk van de grondmarkt en van landinrichtingsprocessen.

5 JAARREKENING 2017

B1c Niet aan de bedrijfsuitoefening dienstbaar (x€1.000)

	2017	2016
Boekwaarde per 01-01	1.656	821
Bij: aanschaf gebouwen	225	835
Boekwaarde per 31-12	1.881	1.656
Aanschaffingswaarde	2.101	1.876
Af: voorziening	220 -	220 -
Boekwaarde per 31-12	1.881	1.656

Onder deze post zijn gebouwen opgenomen die zijn aangekocht met de intentie om deze op korte termijn weer te verkopen.

B1d Bedrijfsgebouwen, inventaris en machines (x€1.000)

	2017	2016
Boekwaarde per 01-01	31.333	31.158
Bij: aanschaffingen	2.610	3.528
Af: desinvesteringen	217 -	227 -
Af: afschrijvingen	4.196 -	3.126 -
Boekwaarde per 31-12	29.530	31.333
Aanschaffingswaarde	50.231	50.917
Af: afschrijvingen	20.701 -	19.584 -
Boekwaarde per 31-12	29.530	31.333

De investeringen bedroegen €2,6 miljoen. In 2017 investeerde Natuurmonumenten, na aftrek van de betreffende subsidies, voor €1,4 miljoen in bedrijfsgebouwen. Daarnaast is ook geïnvesteerd in inventarissen en ICT systemen voor €0,8 miljoen en in machines en installaties voor €0,4 miljoen. De desinvesteringen betreffen voornamelijk buiten gebruikstellingen van ICT systemen. De boekwaarde van de gebouwen, inventaris en machines is te splitsen in €20,6 miljoen bedrijfsgebouwen, €6,9 miljoen inventarissen en ICT systemen en €2,0 miljoen machines en installaties.

De post bedrijfsgebouwen en inventaris bestaat deels uit activa ten behoeve van de doelstellingen (bijvoorbeeld bezoekerscentra) en deels ten behoeve van de bedrijfsvoering (bijvoorbeeld beheerkantoren). De ICT systemen zijn voor de bedrijfsvoering en de machines en installaties worden aangewend voor de doelstellingen.

5 JAARREKENING 2017

B2 Financiële vaste activa

	2017	2016
Deelnemingen in groepsmaatschappijen	-	-
Overige deelnemingen	193	194
Subsidies verwervingen	2.132	2.284
Leningen	183	162
Boekwaarde per 31-12	2.507	2.640

De post Deelnemingen in groepsmaatschappijen betreft de 100% deelneming in Houdstermaatschappij Natuurmonumenten B.V. te 's-Graveland. De deelneming Stichting Participaties Natuurmonumenten is in 2017 geliquideerd waarbij Vereniging Natuurmonumenten de aandelen van Houdstermaatschappij Natuurmonumenten B.V. heeft overgenomen.

Ter grootte van het negatieve eigen vermogen is een voorziening gevormd die in mindering is gebracht op de rekening-courant vordering.

Het verloop is als volgt:

	2017	2016
Stand per 01-01	131 -	155 -
Resultaat deelneming	6 -	24
Liquidatie deelneming	34 -	-
Stand per 31-12	171 -	131 -
Voorziening in mindering op vorderingen	171	131
Boekwaarde per 31-12	-	-

De post Overige deelnemingen bestaat uit de 33% deelneming in Grensmaas Consortium B.V. te Heel. Het eigen vermogen van deze deelneming is per 31 december 2016 € 380.931 en het resultaat over 2016 bedroeg € 3.058 negatief.

De 25% deelneming in Buitenleven Vakanties B.V. te Deventer is in 2017 overgedragen aan Houdstermaatschappij Natuurmonumenten B.V.

5 JAARREKENING 2017

B3 Voorraden

De voorraden van €0,3 miljoen betreffen de voorraden hout en biomassa.

B4 Vorderingen (x€1.000)

	2017	2016
Subsidies exploitatie	14.880	17.455
Subsidies verwervingen	3.942	4.203
Subsidies projecten	6.597	6.077
Debiteuren	4.910	4.518
Nalatenschappen	5.277	3.759
Rekeningen-courant deelnemingen	322	264
Obligatierente	218	219
Overige vorderingen	1.059	1.585
Overlopende activa	579	650
Boekwaarde per 31-12	37.783	38.730

Van de vorderingen uit nalatenschappen heeft €0,8 betrekking op nalatenschappen die belast zijn met vruchtgebruik.

Deze nalatenschappen hebben een looptijd langer dan 1 jaar.

De vordering Subsidies exploitatie betreft de subsidie voor 2017 die op basis van de meerjarige beschikkingen over 2017 achteraf zullen worden ontvangen.

De vorderingen Subsidies verwervingen en Subsidies projecten bevatten de betreffende subsidies minus de ontvangen voorschotten daarop.

B5 Effecten en overige beleggingen (x€1.000)

	2017		2016	
Aandelen:				
- Ter beurse genoteerd	53.591		54.456	
- Niet ter beurse genoteerd	311		307	
Staatsobligaties	53.902		54.763	
Bedrijfsobligaties	16.736		16.716	
Hypotheekfondsen	69.050		67.244	
Totaal effecten	22.264		22.128	
Overige tegoeden bij banken		161.953		160.851
Overige beleggingen	14.224		30.439	
Totaal overige beleggingen	379		311	
Totaal beleggingen		14.603		30.750
		176.556		191.601

In 2017 zijn de in 2016 afgeloste staatsobligaties grotendeels aangewend om het bankkrediet te verlagen.

5 JAARREKENING 2017

Verloopoverzicht 2017 per categorie (x€1.000)

	Aandelen	Staatsobligaties	Bedrijfs- obligatiefondsen	Hypotheken	Banktegoeden en overige
Stand 01-01	54.763	16.716	67.244	22.128	30.750
Aankopen -/- verkopen	4.850 -	-	-	-	16.146 -
Bij/Af: Koersresultaten	3.989	20	1.806	136	-
Stand 31-12	53.902	16.736	69.050	22.264	14.603
Stand 31-12 in %	30,5%	9,5%	39,1%	12,6%	8,3%
(stand 01-01 in %)	28,6%	8,7%	35,1%	11,5%	16,0%

B6 Liquide middelen

Van de liquide middelen staat een bedrag van €16,6 niet ter vrije beschikking. Hierin is begrepen de verwervingssubsidie voor gronden aan de Maas van €9,0 miljoen die is gestald bij het Nationaal Groenfonds. Dit bedrag is tevens opgenomen onder de Kortlopende schulden. Ook is hierin begrepen €5,9 miljoen voor het Bestemmingsfonds Marker Wadden dat eveneens bij het Nationaal Groenfonds is gestald.

B7 Ministerie EZK inzake lening aankoopsubsidies

Een toelichting op deze post is opgenomen onder B11, de toelichting op de lening ter financiering van aankoopsubsidies, aan de creditzijde van de balans.

B8a Reserve als bron van inkomsten (x€1.000)

	2017		2016	
Saldo per 01-01		167.575		168.300
Bestuursbesluiten vorming bestemmingsreserves		7.858 -		-
Wettelijke bestemmingsreserve vruchtgebruik nalatenschappen	790 -		-	
Bestedingen bestemmingsreserves	5.147		2.978	
Bestedingen minus toevoegingen bestemmingsfondsen	4.161		6.893	
Resultaat boekjaar	3.458 -		10.596 -	
		5.060		725 -
Beschikbaar per 31-12		164.777		167.575

Beschermen van natuur in Nederland kost geld, nu en later. Om te kunnen garanderen dat Natuurmonumenten haar natuurgebieden ook in de verre toekomst behoudt en beschermt, is een inkomstenbron nodig die een deel van de jaarlijkse exploitatiekosten dekt. Hiervoor gebruikt Natuurmonumenten het jaarlijkse rendement op de beleggingen.

Om stabiliteit te hebben in de exploitatie van de natuurgebieden wordt de bijdrage uit de Reserve als bron van inkomsten aan de staat van baten en lasten van de vereniging jaarlijks bepaald op basis van een flexibele staffel (hoe lager de waarde van de effecten en overige beleggingen, hoe lager het bedrag dat beschikbaar wordt

gesteld aan de staat van baten en lasten). Het verschil tussen het werkelijke rendement en de vastgestelde bijdrage aan de exploitatierekening komt ten gunste aan of ten laste van de Reserve als bron van inkomsten. De reserve is in de loop der jaren gevormd door toevoeging van grote extra bijzondere ontvangsten uit vooral erfstellingen en beleggingsopbrengsten. De reserve is ook een buffer voor jaren met mogelijk tegenvallende inkomsten. De reserve stelt Natuurmonumenten in staat vast te houden aan natuurbescherming als kerndoelstelling. Alleen met een reserve kunnen we het beheren en behouden van natuur ook voor volgende generaties garanderen.

Als gevolg van deze lange termijndoelstelling is er voor gekozen om, naast de Reserve als bron van inkomsten, geen afzonderlijke continuïteitsreserve (CBF-definitie) in de balans op te nemen. De in de Reserve als bron van inkomsten opgenomen continuïteitsreserve bedraagt €91,0 miljoen.

Na de mutaties in alle bestemmingsfondsen en bestemmingsreserves resteert uiteindelijk een positief saldo van €5,1 miljoen dat is toegevoegd aan de Reserve als bron van inkomsten.

5 JAARREKENING 2017

B8b Bestemmingsreserve invoeren meerjarenplan (x€1.000)

Deze bestemmingsreserve is gevormd om de kosten op te vangen die gepaard gaan met de invoering van het meerjarenplan van Natuurmonumenten.

	2017	2016
Beschikbaar per 01-01	280	428
Af: bestedingen	28 -	148 -
Beschikbaar per 31-12	252	280

B8c Bestemmingsreserve aankopen natuurterreinen (x€1.000)

Het bestuur van Natuurmonumenten heeft besloten om in te zetten op de verwerving van de zgn. 98 ontbrekende schakels om het Nationaal Natuur Netwerk te dichtten. Hiervoor is een bestemmingsreserve gevormd. Om deze eigen bijdrage te kunnen financieren heeft het bestuur in 2015 besloten om een deel van de Reserve als bron van inkomsten hiervoor beschikbaar te stellen. Daarnaast is besloten om de verkoopopbrengsten van hectares en kleigronden in te zetten voor grondaankopen langs de Maas.

	2017	2016
Beschikbaar per 01-01	25.368	28.198
Af: eigen middelen ontbrekende schakels en Meer Maas	2.160 -	2.830 -
Beschikbaar per 31-12	23.208	25.368

B8d Bestemmingsreserve nalatenschappen (x€1.000)

	2017	2016
Beschikbaar per 01-01	-	-
Bij: dotatie	790	-
Beschikbaar per 31-12	790	-

Dit betreft een wettelijke reserve die is gevormd wegens het waarden van nalatenschappen met vruchtgebruik ter grootte van de vordering.

B8e Bestemmingsreserve ENCI groeve (x€1.000)

	2017	2016
Beschikbaar per 01-01	-	-
Bij: dotatie	1.708	-
Beschikbaar per 31-12	1.708	-

Het bestuur heeft in 2017 besloten om een deel van de Reserve als bron van inkomsten beschikbaar te stellen voor het bekostigen van beheer van en het treffen van noodzakelijke bezoekersvoorzieningen in de ENCI groeve. Deze reserve is gevormd ter financiering van het onderhoud en de exploitatie van de ENCI groeve op basis van in het verleden gemaakte afspraken met de provincie Limburg.

5 JAARREKENING 2017

B8f Bestemmingsreserve Marker Wadden (x€1.000)

	2017	2016
Beschikbaar per 01-01	-	-
Bij: dotatie	6.150	-
Af: bestedingen	2.959 -	-
Beschikbaar per 31-12	3.191	-

Het bestuur heeft in 2017 besloten om een deel van de Reserve als bron van inkomsten beschikbaar te stellen voor de verdere ontwikkeling van Marker Wadden. Hiervan is een deel in 2017 besteed.

B8g Bestemmingsfondsen (x€1.000)

	2017	2016
Beschikbaar per 01-01	18.812	25.705
Bij: giften en acties derden	9.732	3.255
Bij: beleggingsresultaat	214	225
Af: bestedingen	14.106 -	10.373 -
Beschikbaar per 31-12	14.651	18.812

5 JAARREKENING 2017

Specificatie:	Saldo 01-01-2017	Besteding in 2017	Toevoeging in 2017	Saldo 31-12-2017
Fonds Marker Wadden	5.992	10.620	7.925	3.297
Fonds mr. C.G.J.B. Henny	766	634	33	165
Fonds Aankopen natuurterreinen	1.583	1.423	1.575	1.734
Fonds Wijde Blik	1.423	103	61	1.381
Fonds Acquoy-Nairac	1.244	110	53	1.187
Fonds Nieuwkoopse Plassen	175	8	8	175
Bomenfonds	163	8	20	175
Fondsen op naam	1.369	120	99	1.348
Fonds overige donaties	6.097	1.081	172	5.189
	18.812	14.106	9.945	14.651

Aan deze fondsen zijn de ultimo boekjaar nog niet bestede giften en donaties, alsmede de beleggingsopbrengsten van 2017 toegevoegd en zijn de bestedingen van in voorgaande jaren toegevoegde giften en donaties onttrokken. De doelstelling van de bestemmingsfondsen is door derden bepaald. Daarbij is in enkele gevallen ook bepaald dat de hoofdsom in stand moet blijven en dat alleen het verkregen rendement mag worden besteed.

In de onderstaande tabel wordt onderscheid gemaakt tussen de hoofdsommen die in stand moeten blijven en het bedrag dat kan worden besteed.

	Hoofdsom	Beschikbaar voor besteding	Saldo 31-12-2017
Fonds Marker Wadden	-	3.297	3.297
Fonds mr. C.G.J.B. Henny	-	165	165
Fonds Aankopen natuurterreinen	-	1.734	1.734
Fonds Wijde Blik	1.236	145	1.381
Fonds Acquoy-Nairac	-	1.187	1.187
Fonds Nieuwkoopse Plassen	175	0	175
Bomenfonds	26	149	175
Fondsen op naam	602	746	1.348
Fonds overige donaties	-	5.189	5.189
	2.039	12.612	14.651

Fonds Marker Wadden

Dit fonds heeft Natuurmonumenten verkregen dankzij een bijdrage van €15 miljoen van de Nationale Postcode Loterij voor de realisatie van eilanden in het Markermeer. In 2016 is de uitvoering begonnen. In 2017 is een extra bijdrage van de Nationale Postcode Loterij van €7,0 miljoen ontvangen en is tevens €0,9 miljoen van diverse bedrijven, stichtingen en foundations ontvangen. De uitgaven in 2017 bedroegen €10,6 miljoen.

Fonds mr. C.G.J.B. Henny

Dit fonds heeft Natuurmonumenten verkregen dankzij testamentaire beschikkingen en moet worden besteed aan liefst één van de projecten van Natuurmonumenten. In 2017 is het rendement toegevoegd en is het fonds is ingezet voor de organisatiekosten van Natuurmonumenten voor het Marker Wadden project.

Fonds Aankopen natuurterreinen

In 2017 is €1,4 miljoen aan niet-gesubsidieerde verwervingskosten natuurterreinen ten laste van dit fonds gebracht en is €1,6 miljoen toegevoegd uit diverse fondsenwervende acties.

Fonds Wijde Blik

Dit fonds wordt gevormd door een subsidie van de provincie Noord-Holland en is bestemd voor de oeververdediging van de waterplas De Wijde Blik. In 2017 is het rendement toegevoegd en zijn de kosten voor de oeververdediging ten laste van het fonds gebracht.

Fonds Acquoy-Nairac

Dit fonds dient te worden aangewend voor cultuurhistorische doeleinden. In 2017 zijn kosten voor restauratie van enkele cultuurhistorische objecten ten laste van het fonds gebracht.

Fonds Nieuwkoopse Plassen

Van dit fonds gebruikt Natuurmonumenten de jaarlijkse beleggingsopbrengsten voor de financiering van het beheer in de Nieuwkoopse Plassen.

Bomenfonds

Via Boomcadeau kan er worden bijgedragen aan het planten van bomen op diverse locaties.

Fondsen op naam

Hieronder zijn opgenomen: Fons Stichting Tentink Antink, Het Kievitsbloem Fonds, Fonds Martin van Gent Project, Van Tienhoven Studiefonds, Fonds Antoon Cabout, Everwijn Arntzenfonds en het Ginko Fonds. De fondsen hebben verschillende bestedingsdoeleinden en –voorwaarden.

In 2017 is het Fonds Martin van Gent Project aangewend voor de realisatie van natuurspeelplaatsen.

Fonds overige donaties (x€1.000)

	Saldo 01-01-2017	Besteding in 2017	Toevoeging in 2017	Saldo 31-12-2017
Nationale Postcode Loterij Velperwaard	666	161	-	505
Nationale Postcode Loterij Eerde	910	34	-	877
Nationale Postcode Loterij Natuur toegankelijk voor iedereen	1.924	224	-	1.700
Droomfonds Haringvliet	290	75	-	214
Beheer Schieveen/Ackerdijkse Plassen	123	-	-	123
Beekbergerwoud	152	-	-	152
Energieprojecten Nuon	210	36	-	174
Bouwwerken	508	-	70	578
Overige	1.315	551	102	866
	6.097	1.081	172	5.189

Het Fonds overige donaties wordt gevoed met de opbrengst uit eigen wervingsacties voor natuurbeheerprojecten en door ontvangen giften en donaties voor een specifiek doel. De gemaakte kosten van deze specifieke doelen komen ten laste van dit fonds.

5 JAARREKENING 2017

B9a Reorganisatievoorziening (x€1.000)

Dit betreft een in 2016 gevormde voorziening voor kosten die betrekking hebben op de per 1 oktober 2016 doorgevoerde reorganisatie.

	2017	2016
Stand per 01-01	1.375	-
Bij: dotatie	-	1.375
Af: bestedingen	902 -	-
Stand per 31-12	473	1.375

B9b Voorziening jubileumuitkeringen (x€1.000)

Werknemers hebben gedurende hun dienstverband recht op een aantal jubileumuitkeringen. Hiervoor is een voorziening jubileumuitkeringen gevormd.

	2017	2016
Stand per 01-01	187	187
Bij: dotatie	133	-
Af: bestedingen	33 -	-
Stand per 31-12	287	187

5 JAARREKENING 2017

B10a Langlopende schulden (x€1.000)

	2017	2016
Saldo per 01-01	2.592	3.327
Ontvangen leningen	1.811	-
Af: aflossingen	184 -	736 -
Beschikbaar per 31-12	4.219	2.592

Deze post verantwoordt leningen met een looptijd langer dan één jaar die zijn afgesloten voor het verwerven van natuurgebieden en het realiseren van restauratieprojecten. De gemiddelde rente bedroeg 3,6% in 2017 (2016: 3,7%). Het deel met een looptijd langer dan 5 jaar bedraagt €2,1 miljoen.

In 2017 is een afkoopsom van €1,3 miljoen ontvangen voor de aankoop en inrichting van het gebied de Mheenlanden te Harderwijk. Hiervan is in 2017 €0,1 miljoen in 2017 besteed, de resterende hoofdsom bedraagt ultimo 2017 €1,2 miljoen.

B10b Kortlopende schulden (x€1.000)

	2017	2016
Crediteuren	10.495	11.876
Vooruitontvangen subsidies aankopen natuurterreinen	11.186	11.465
Vooruitontvangen subsidies projecten	9.867	10.466
Vooruitontvangen contributies volgend jaar	8.697	9.251
Rekening-courant banken	-	7.711
Rekening-courant deelnemingen	-	-
Niet-opgenomen vakantiedagen en vakantiegeld werknemers	6.117	6.652
Lopende verplichtingen projecten en verwervingen	3.022	1.992
Pensioenpremies	450	426
Loonheffing en premies sociale verzekeringen	1.230	1.025
Omzetbelasting	410	223
Aflossingsverplichting langlopende leningen	555	519
Overige schulden	3.039	4.984
Overlopende passiva	380	580
	55.448	67.169

De vooruit ontvangen subsidies op projecten en aankopen natuurterreinen betreffen ontvangen subsidievoorschotten op de lopende, nog niet afgeronde projecten en aankopen. De besteding zal in de komende jaren plaatsvinden.

De vooruitontvangen contributies volgend jaar zijn de in 2017 geïnde contributies voor het jaar 2018.

Het verschuldigd bedrag in rekening-courant banken betreft o.a. de voorfinanciering van de te vorderen subsidies verwervingen ontbrekende schakels van € 6,7 miljoen. In 2017 is de bankschuld afgelost door de verkoop van obligaties.

5 JAARREKENING 2017

B11 Ministerie van EZK inzake leningen aankoopsubsidies (x€1.000)

Stand leningen per 01-01-2017	232.789
Af: aflossing in 2017, gefinancierd door het ministerie van EZK	8.284 -
Stand per 31-12-2017: lening Groenfonds/vordering Min EZK	224.505
Verloop nog toe te wijzen subsidies:	
Stand per 01-01-2017	1.483
Bij: storting door min EZK voor rente en aflossing ontvangen rente op het uitstaande bedrag	14.852
Af: subsidies voor Natuurmonumenten en de Landschappen betaling kosten Groenfonds en Natuurmonumenten	-
betaling rente en aflossing aan het Groenfonds	37 -
Stand per 31-12-2017 van nog toe te wijzen subsidies	14.862 -
	1.436

Niet uit de balans blijvende rechten en verplichtingen

Lopende projecten

Per balansdatum bedroeg het nog niet bestede budget voor het project Marker Wadden €6,5 miljoen.

Dit bedrag is gedekt door een bestemmingsreserve en het bestemmingsfonds Marker Wadden.

Daarnaast zijn voor per balansdatum nog lopende projecten uitvoeringscontracten aangegaan. De hiervoor benodigde eigen middelen zijn opgenomen in de meerjarenbegroting.

Verstrekte zekerheden

Bij de bank geldt een kredietfaciliteit van maximaal €20,5 miljoen, waarvan €5 miljoen voor de voorfinanciering van te ontvangen subsidiegelden voor grondaankopen.

Daarnaast geldt een obligo-limiet van €0,5 miljoen.

De volgende zekerheden zijn afgegeven:

- Verklaring waarin wordt aangegeven geen zekerheden aan andere financiers te verstrekken of activa met hypotheek of andere goederenrechtelijke rechten te belasten
- verpanding van vorderingen.

Voor de leningen bij het Nationaal Groenfonds gelden de volgende zekerheden:

- Recht van eerste hypotheek op de met de leningen gefinancierde gronden
- Verpanding van alle rechten en acties voortvloeiende uit huur- en pachtovereenkomsten die het onderpand betreffen
- Verpanding van alle rechten en acties tegenover derden

Leaseverplichtingen

Voor de bedrijfsauto's ten behoeve van het terreinbeheer zijn leasecontracten aangegaan met een looptijd van maximaal 6 jaar. Per balansdatum bedraagt de leaseverplichting voor het komende jaar €0,7 miljoen en voor de jaren 2019 t/m 2022 in totaal €1,4 miljoen.

5.5 Toelichting op de staat van baten en lasten over het boekjaar 2017

Ra1 Baten van Particulieren

	Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Contributies van leden	19.052	18.900	18.148
Erfstellingen en legaten	8.682	8.300	8.776
Fondsenwervende acties	2.486	2.500	3.297
Collectes	703	750	719
Overige giften en donaties	1.544	700	2.754
	32.467	31.150	33.695

De contributie-inkomsten kwamen in 2017 uit op €19,1 miljoen. Dit is €0,2 miljoen hoger dan de begroting, vooral door een hogere contributiebijdrage per lid. Het aantal leden en donateurs daalde van 719.802 (ultimo 2016) naar 706.274 (ultimo 2017).

Erfstellingen en legaten (x€1.000)

	Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Erfstellingen en legaten	7.892	8.300	8.776
Nalatenschappen belast met vruchtgebruik	790	-	-
	8.682	8.300	8.776

De bate uit over 2017 van €7,9 miljoen is opgebouwd uit 142 nalatenschappen en legaten. De grootste nalatenschap bedroeg €1,7 miljoen. Vanaf 2017 worden nalatenschappen belast met vruchtgebruik niet meer op nihil gewaardeerd. In 2017 hebben 3 nalatenschappen belast met vruchtgebruik geleid tot een eenmalige bate van €0,8 miljoen.

5 JAARREKENING 2017

Ra2 Baten van bedrijven (x€1.000)

	Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Bedrijfs giften	601	100	135
Puzzelacties	179	200	271
	780	300	405

De baten uit Bedrijfs giften zijn in 2017 €0,5 miljoen hoger dan begroot door giften voor het project Marker Wadden.

Ra3 Baten van loterijorganisaties

	Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Nationale Postcode Loterij:			
jaarlijkse bijdrage	13.500	13.500	13.500
Marker Wadden	6.970	-	-
Droomfonds Haringvliet	-	-	4.235
Natuur toegankelijk voor iedereen	-	-	1.965
Boswachter gezocht	800	-	-
natuurloten	316	250	342
overige	25	-	-
	21.611	13.750	20.042
Vriendenloterij	813	450	792
	22.424	14.200	20.834

Deze post bestaat met name uit de bijdragen van de Nationale Postcode Loterij. In 1991 heeft Natuurmonumenten een overeenkomst voor dertig jaar met de Nationale Postcode Loterij gesloten. Hierin is vastgelegd dat de vereniging als begunstigde zal delen in de opbrengst van de loterij.

In 2017 heeft de Nationale Postcode Loterij €7,0 miljoen toegekend voor de verdere ontwikkeling van de Marker Wadden.

Ra4 Baten van subsidies van overheden (x€1.000)

	Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Verwervingen van natuurterreinen	5.426	13.600	6.187
Exploitatie beheer natuurterreinen	24.634	22.700	22.185
Projecten beheer natuurterreinen	10.461	18.000	15.564
	40.521	54.300	43.936

De subsidies voor verwervingen zijn €8,2 miljoen lager dan begroot door een lager volume aan verwervingen. De hiermee samenhangende kosten zijn evenredig lager dan begroot.

De subsidies voor verwervingen en projecten hebben een incidenteel karakter, gekoppeld aan specifieke verwervingen respectievelijk projecten. De subsidies voor exploitatie beheer worden telkens toegezegd voor een periode van 6 jaar en hebben hiermee een structureel karakter.

Ra5 Baten van andere organisaties zonder winststreven

Dit betreft ontvangsten van Stichtingen en Foundations voor specifieke projecten.

Rb1 Baten als tegenprestatie voor de levering van goederen en/of diensten

	Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Omzet	50	-	6
Af: kostprijs van de omzet	10 -	-	4 -
Af: directe verkoopkosten	-	-	-
Resultaat op verkopen	40	-	2
Partnerschappen	1.082	1.100	1.005
	1.122	1.100	1.007

Rb2 Overige baten (x€1.000)

	Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Totaal verkoop gebouwen, quota, gronden	1.505	2.500	2.261
	1.505	2.500	2.261

De Overige baten betreffen de verkoopopbrengsten van gebouwen en terreinen die geen directe waarde of functie hebben voor het verwezenlijken van de kerndoelstellingen.

Rc Besteed aan de doelstellingen (x€1.000)

	Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Rc1 Aankopen natuurgebieden	11.643	18.200	18.872
Rc2 Goed beheerder zijn	64.201	62.400	67.686
Rc3 Beweging zijn	23.357	19.500	21.868
	99.201	100.100	108.427
in % van de baten	99,7%	96,3%	104,6%
in % van de totale lasten	89,7%	88,4%	89,4%

Uitgaven voor Aankopen natuurgebieden betreffen de aankoopkosten van de natuurterreinen en de daarbij behorende opstallen.

Bestedingen aan Goed beheerder zijn betreffen het beheren, behouden en ontwikkelen van natuur- en cultuurwaarden in onze gebieden, alsmede het treffen van recreatievoorzieningen voor natuurbeleving. Hieronder vallen het jaarlijks terugkerende beheer, projectmatige kosten van inrichting, natuurontwikkeling, het groot onderhoud en restauratiewerkzaamheden.

Bestedingen aan Beweging zijn zijn kosten die verband houden met het ontvangen van bezoekers in onze gebieden en het communiceren met onze achterban en stakeholders. Daarnaast faciliteren we lokale communities, organiseren we streekconferenties en ondersteunen we burgerinitiatieven.

Rc1 Aankopen natuurgebieden

De kosten voor Aankopen natuurgebieden zijn lager dan begroot vanwege een lager tempo van de verwerving van de ontbrekende schakels.

Rc2 Goed beheerder zijn (x€1.000)

	Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Bestedingen	80.433	77.000	83.162
Af: inkomsten terreinbeheer	16.232 -	14.600 -	15.476 -
	64.201	62.400	67.686

De bestedingen aan Goed beheerder zijn zijn hoger dan begroot. Enerzijds zijn de bestedingen aan het project Marker Wadden hoger dan begroot omdat bij het opstellen van de begroting geen rekening gehouden is met een extra bijdrage van de Nationale Postcode Loterij en de extra middelen die het bestuur beschikbaar heeft gesteld uit de Reserve als bron van inkomsten. Anderzijds zijn de bestedingen aan inrichting- en herstelprojecten lager dan begroot door vertraging in de uitvoering hiervan. Het bestedingspercentage voor de doelstellingen van 99,7% is in 2017 positief beïnvloed door de bestedingen aan het project Marker Wadden. Ook in 2016 leidde de bestedingen aan het project Marker Wadden tot dit beeld.

De onderverdeling van de inkomsten terreinbeheer is als volgt:

	Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Huren en pachten gebouwen	3.295	3.300	3.286
Pachtopbrengsten grond	4.285	3.600	3.755
Erfpachtopbrengsten	2.166	2.100	2.154
Verhuur vakantiewoningen	699	600	696
	10.446	9.600	9.891
Verkoop hout	2.297	2.500	1.507
Verkoop overige producten terreinbeheer	358	400	1.021
Verleende diensten voor derden	346	500	870
Overige terreinopbrengsten	2.785	1.600	2.186
	16.232	14.600	15.476

De overige terreinopbrengsten bevatten o.a. verkopen zand en klei, verkoop van diverse fiets- en ruitervergunningen en pontkaartjes bij het eiland Tiengemetten, alsmede bijdragen van diverse bedrijven aan projecten. De overige terreinopbrengsten zijn fors hoger dan begroot door inkomsten uit zand- en kleiwinning.

5 JAARREKENING 2017

Rc3 Beweging zijn (x€1.000)

	Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Bestedingen	24.553	20.600	22.956
Af: inkomsten excursies en vergunningen	1.196 -	1.100 -	1.088 -
	23.357	19.500	21.868

Rd Wervingskosten (x€1.000)

	Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Rd1 Kosten eigen fondsenwerving	6.444	6.600	7.141
Rd2 Kosten aandeel acties derden	86	500	496
Rd3 Kosten subsidies overheden	573	800	564
	7.103	7.900	8.201
in % som van de geworven baten	7,3%	7,9%	8,2%

Onder Kosten subsidies overheden vallen de accountantskosten voor de deelverklaringen op subsidie-afrekeningen, alsmede de organisatiekosten die gepaard gaan met de subsidieverkrijging en indiening van subsidieafrekeningen.

5 JAARREKENING 2017

Re1 Kosten beheer en administratie (x€1.000)

	Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Verantwoord in het boekjaar	4.249	5.200	4.686
in % van de totale lasten	3,8%	4,6%	3,9%

De Kosten beheer en administratie bestaan uit de kosten van de directie en een aantal centrale stafafdelingen Financiën en Bedrijfsvoering. Natuurmonumenten volgt bij de vaststelling van deze kosten de aanbevelingen van Goede Doelen Nederland. Natuurmonumenten streeft ernaar om de Kosten beheer en administratie op 4% van de totale kosten te houden.

De Kosten beheer en administratie bevatten tevens de accountantskosten voor de controle van de jaarrekening. Hieronder volgt een specificatie van de accountantskosten. De kosten van gefactureerde projectcontroles zijn verantwoord onder Rd3 Kosten subsidies overheden.

Accountantskosten (x€1.000)

Categorie	BDO	Ernst& Young	Totaal 2017	Totaal 2016
Controle van de jaarrekening	86	-	86	80
Diverse (fiscale) adviezen en reviews	46	31	78	68
Projectcontroles	20	81	102	86
Totaal inclusief btw	152	113	265	234

Rf Saldo financiële baten en lasten

	Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Interest obligaties	331	-	1.963
Interest hypotheek	608	-	313
Dividend aandelen	1.022	-	801
Interest leningen en banksaldi	73 -	-	40 -
Gerealiseerd koersresultaat	23.608	-	109
Ongerealiseerd koersresultaat	17.658 -	-	4.086
Bruto resultaat beleggingen	7.838	3.700	7.232
Kosten beleggingen	219	300	214
Totaal resultaat beleggingen	7.619	3.400	7.018

Het gerealiseerd koersresultaat van €23,6 miljoen is grotendeels veroorzaakt door verkoop van de aandelenportefeuille in 2017. Hiertegenover staat het terugnemen van de ongerealiseerde koersresultaten t/m 2016 van €21,0 miljoen. Het ongerealiseerd koersresultaat bestaat daarnaast uit €3,4 miljoen positief koersresultaat op effecten die eind 2017 nog in bezit zijn.

In de Kosten beleggingen zijn de kosten begrepen van de externe vermogensbeheerders die Natuurmonumenten heeft ingeschakeld voor het beheer van de beleggingen. Tevens vallen de kosten van onafhankelijke vermogensadviezen hieronder.

Kostenverdeelstaat naar Doelstelling, Wervingskosten en Kosten beheer en administratie (x€1.000)

	Aankopen natuurgebieden / Goed beheerder zijn	Beweging zijn	Kosten eigen fondsenwerving	Kosten aandeel acties derden	Kosten subsidies overheden	Kosten beheer en administratie	Totaal 2017	Begroting 2017	Totaal 2016
Aankopen natuurgebieden	11.643	-	-	-	-	-	11.643	18.200	18.872
Salarissen en sociale lasten	18.024	11.263	1.541	76	480	2.598	33.982	36.000	35.604
Pensioenlasten	2.227	1.392	190	9	59	321	4.199	4.500	4.399
Overige personeelskosten	2.598	1.501	249	-	4	271	4.624	4.300	5.142
Uitbesteed werk	47.777	7.295	3.892	-	17	702	59.683	51.400	60.340
Materiaalverbruik, kantoor- en administratiekosten	5.131	1.001	221	-	7	166	6.526	7.000	8.546
Afschrijvingskosten	2.805	1.135	218	-	4	34	4.196	3.700	3.126
Verzekeringen, financiële kosten, belastingen	739	149	121	-	1	102	1.112	2.200	1.037
Overige kosten	1.133	817	11	-	-	54	2.016	1.600	812
Totale lasten	92.076	24.553	6.444	86	573	4.249	127.981	128.900	137.878
Inkomsten terreinbeheer	16.232	1.196	-	-	-	-	17.428	15.700	16.563
Totaal	75.844	23.357	6.444	86	573	4.249	110.553	113.200	121.315

In de kostenverdeelstaat zijn de lasten uitgesplitst in kostencategorieën. De basis hiervoor vormt het registreren van de kosten op kostenplaatsen. Deze kostenplaatsen zijn toegewezen aan de hoofdlijnen en de wervingskosten. De Kosten beheer en administratie bestaat uit de kosten van de directie en een aantal centrale afdelingen Financiën en Bedrijfsvoering. Algemene kosten van beheereenheden en ondersteunende afdelingen worden naar rato over de hoofdlijnen en de wervingskosten verdeeld.

De totale kosten zijn €2,6 miljoen lager dan begroot en €10,7 miljoen lager dan in 2016.

De salarissen en sociale lasten, alsmede de pensioenlasten zijn lager dan begroot door een lagere personele bezetting in de 1e helft van 2017 als gevolg van de reorganisatie. Hiertegenover staan hogere kosten voor inhuur van externe medewerkers.

De kosten voor Verzekeringen, financiële kosten en belastingen zijn €1,1 miljoen lager dan begroot vanwege teruggaven van waterschapslasten over voorgaande jaren. Daarnaast zijn de kosten voor Aankopen natuurgebieden €6,6 miljoen lager dan begroot door een lager volume aan aankopen van gebieden.

Tegenover deze lager dan begrote kosten staan €8,3 miljoen hogere kosten uitbesteed werk, voornamelijk veroorzaakt door hoger dan begrote kosten voor het project Marker Wadden door aanleg van meer eilanden. Deze extra kosten zijn gedekt door de hiervoor gevormde bestemmingsreserve en bestemmingsfonds.

Ten opzichte van 2016 zijn de kosten voor Aankopen natuurterreinen €7,3 miljoen lager. Daarnaast waren er in 2016 eenmalige reorganisatiekosten en kosten voor uitgave van het Natuurboek 2016.

Eind 2017 waren er 719 medewerkers in dienst bij de vereniging (eind 2016: 688), wat neerkomt op 598 fte's (2016: 574 fte's). Gemiddeld was de personele bezetting in 2017 586 fte's groot (in 2016: 593 fte's).

Beloning bestuurders

De bestuursleden van Natuurmonumenten verrichten hun werkzaamheden onbezoldigd. Ook verstrekt Natuurmonumenten geen leningen, voorschotten of garanties aan de bestuursleden. Wel kunnen zij de gemaakte reiskosten declareren. In 2017 werd €3.360 reiskosten gedeclareerd door bestuursleden.

5 JAARREKENING 2017

5.6 Overige toelichtingen

Bezoldiging directie in 2017 (x€1.000)

Naam Functie	M.G.A.C. van den Tweel Algemeen directeur	T.J. Wams Directeur Natuurbeheer	C. Panis Directeur Financiën en Bedrijfsvoering
Dienstverband			
Aard (looptijd)	onbepaald	onbepaald	onbepaald
uren	37,00	37,00	37,00
part-time percentage	100,00	100,00	100,00
periode	01-01-2017 - 31-12-2017	01-01-2017 - 31-12-2017	01-01-2017 - 31-12-2017
Bezoldiging (x€1.000)			
Jaarinkomen			
Bruto loon/salaris	133	119	119
Vakantiegeld	11	10	10
Eindejaarsuitkering,13e/14e mnd	-	-	-
Variabel jaarinkomen	-	-	-
Totaal jaarinkomen*	144	129	129
Belastbare vergoedingen/bijtellings	3	-	-
Pensioenlasten (wg deel)	19	21	17
Pensioencompensatie	8	6	4
	29	27	21
Overige beloningen op termijn	-	-	-
Uitkeringen beëindiging dienstverband	-	-	-
Totaal beloning 2017**	173	155	150
<i>Totaal beloning 2016**</i>	<i>170</i>	<i>153</i>	<i>147</i>
*BSD score maximum €146.000			
**WNT2 norm maximum €181.000			

Beloning leden van de directie

De directiesalarissen zijn gebaseerd op de beloningsstructuur van de rijksoverheid. De verdere uitgangspunten voor de directiesalarissen staan in de 'Adviesregeling beloning directeuren van goede doelen' opgesteld door Goede doelen Nederland (GDN) de branche-organisatie van erkende goede doelen. Het bestuur heeft op advies van de commissie voor de directie het bezoldigingsbeleid, de hoogte van de directiebeloning en de hoogte van andere bezoldigingscomponenten vastgesteld. Het beleid wordt periodiek geactualiseerd. De laatste evaluatie was in december 2017.

Bij de bepaling van het bezoldigingsbeleid en de vaststelling van de beloning volgt Natuurmonumenten de Regeling beloning directeuren van goede doelen ten behoeve van besturen en raden van toezicht (zie www.goededoelennederland.nl).

Deze regeling geeft aan de hand van zwaartecriteria een maximumnorm voor het jaarinkomen. De weging van de situatie bij Natuurmonumenten vond plaats door de commissie voor de directie van het bestuur. Dit leidde tot een zogenaamde BSD-score van 538 punten voor de algemeen directeur en 468 punten voor de andere directeuren. De voor de toetsing aan de geldende maxima relevante werkelijke jaarinkomens van de directie bedroegen voor M.G.A.C. van den Tweel €143.950, T.J. Wams €128.928 en C. Panis €128.928. De jaarinkomens bleven daarmee binnen de geldende maxima (BSD score maximum €146.000).

Het jaarinkomen, de belaste vergoedingen/bijtellings, de werkgeversbijdrage pensioen en de pensioencompensatie bedroegen voor M.G.A.C. van den Tweel €173.284, T.J. Wams €155.431 en C. Panis €149.765. Deze bedragen bleven binnen het in de regeling opgenomen

maximum bedrag van €181.000 per jaar (norm WNT2). De belaste vergoedingen/bijtellings en de werkgeversbijdrage pensioen stonden bovendien in een redelijke verhouding tot het jaarinkomen.

Onkostendeclaraties directie

Voor de uitoefening van hun functie maken de leden van de directie onkosten. Er worden geen leningen, voorschotten of anderszins verstrekt. Directieleden hebben geen beschikking over leaseauto's. Uitsluitend daadwerkelijk gemaakte, zakelijke reis- en verblijfkosten die direct samenhangen met de functie-uitoefening kunnen worden gedeclareerd.

In 2017 heeft de directie de volgende onkosten gemaakt:

Onkostendeclaraties directie (x€1.000)

	Werkelijk 2017	Werkelijk 2016
Kilometervergoeding voor gebruik eigen auto	10	10
Overige reiskosten	4	1
Verblijf- en representatiekosten	5	4
Kosten opleiding en coaching	-	-
Totaal	19	15

5 JAARREKENING 2017

Overzicht van in- en uitgaande kasstromen (x€1.000)

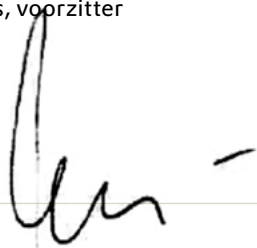
	2017		2016	
Resultaat	3,5 -		10,6 -	
Afschrijvingen	4,2		3,1	
Voorzieningen	0,8 -		1,4	
Koersresultaat	6,0 -		4,3 -	
Kasstroom uit bedrijfsoperaties		6,0 -		10,4 -
Mutatie voorraden	0,3 -		0,0	
Mutatie vorderingen	0,9		5,7	
Operationele kasstroom		0,7		5,7
Ruilgronden	0,4 -		0,7 -	
Investeringen materiële vaste activa	2,4 -		3,3 -	
Desinvesteringen materiële vaste activa	-		-	
Financiële vaste activa	0,1		0,4	
Aan en verkoop effecten	21,0		6,2	
Investeringskasstroom		18,3		2,6
Aflossing lang vreemd vermogen	1,6		0,7 -	
Aflossing kort vreemd vermogen	4,0 -		1,2	
Financieringskasstroom		2,4 -		0,5
Mutatie liquide middelen		10,6		1,6 -
Liquide middelen	16,8		27,1	
Schulden aan kredietinstellingen	7,7 -		16,3 -	
Stand liquide middelen per 1 januari		9,1		10,8
Liquide middelen	19,7		16,8	
Schulden aan kredietinstellingen	-		7,6 -	
Stand liquide middelen per 31 december		19,7		9,2
Kasstroom		10,6		1,6 -

Opmaken jaarrekening 2017

De jaarrekening is opgemaakt op 10 april 2018.

Ondertekend door:

G.J. Wijers, voorzitter

J.W. Baan, bestuurslid

S. Maas, bestuurslid

J.C. Biesmeijer, secretaris

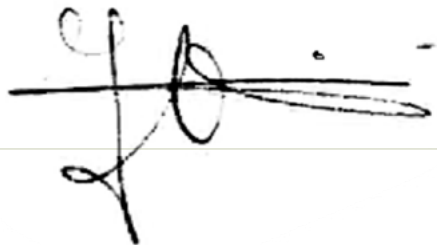
F.L.S. de Bruin, bestuurslid

F. Tibben, bestuurslid

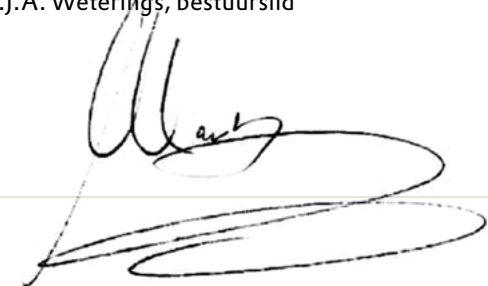
J.W. Schuiling, penningmeester

J.P. de Graaff, bestuurslid

M.J.A. Weterings, bestuurslid

Overige gegevens 2017

Bestemming resultaat (x€1.000)

Toegevoegd/onttrokken aan	Werkelijk 2017	Begroting 2017	Werkelijk 2016
Reserve als bron van inkomsten	5.060	2.600 -	724 -
Bestemmingsreserve invoeren meerjarenplan	28 -	-	148 -
Bestemmingsreserve aankopen natuurterreinen	2.160 -	2.500 -	2.830 -
Bestemmingsreserve Marker Wadden	2.959 -	-	-
Bestemmingsreserve vruchtgebruik nalatenschappen	790	-	-
Bestemmingsfondsen	4.161 -	700 -	6.893 -
Totaal tekort	3.458 -	5.800 -	10.596 -

De bestemming van het resultaat 2017 voerde Natuurmonumenten uit conform het besluit van het bestuur. Na de mutaties in de bestemmingsfondsen en bestemmingsreserves resteert uiteindelijk een positief saldo van €5,1 miljoen dat is toegevoegd aan de Reserve als bron van inkomsten.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland

A. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2017

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2017 van Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland te 's-Graveland gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland op 31 december 2017 en van het resultaat over 2017 in overeenstemming met titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW) en De Richtlijn voor de jaarverslaggeving 650 'Fondsenwervende instellingen'.

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2017;
- de staat van baten lasten over 2017; en
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen.

Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

B. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag;
- de overige gegevens;

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met titel 9 Boek 2 BW en De Richtlijn voor de jaarverslaggeving 650 'Fondsenwervende instellingen'.

C. Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met titel 9 Boek 2 BW en De Richtlijn voor de jaarverslaggeving 650 'Fondsenwervende instellingen'. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de vereniging in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de vereniging te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het

bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de vereniging haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze

risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;

- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de vennootschap;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving, en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de onderneming haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen

of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een onderneming haar continuïteit niet langer kan handhaven;

- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Utrecht, 12 april 2018

BDO Audit & Assurance B.V.
namens deze,

w.g. R.W.A. Eradus RA

2017

**BEGROTING 2018
EN FINANCIËEL
MEERJARENPLAN
2019-2020**

6

6 BEGROTING 2018 EN FINANCIËEL MEERJARENPLAN 2019-2020

(x€1miljoen)		2018	2019	2020
Baten:				
Ra1	Baten van particulieren	31,8	31,7	32,7
Ra2	Baten van bedrijven	0,1	-	-
Ra3	Baten van loterijorganisaties	14,2	14,0	14,0
Ra4	Baten van subsidies van overheden	55,6	53,4	53,7
Ra5	Baten van andere organisaties zonder winststreven	0,4	0,6	0,6
	Som van de geworven baten	102,1	99,7	101,0
Rb1	Baten als tegenprestatie voor de levering van producten en/of diensten	1,6	1,5	1,6
Rb2	Overige baten	2,5	2,0	2,0
	Som van de baten	106,2	103,2	104,6
Lasten:				
Rc	Besteed aan de doelstellingen			
Rc1	Aankopen natuurgebieden	16,2	16,2	16,2
Rc2	Goed beheerder zijn	70,0	63,5	63,4
Rc3	Beweging zijn	22,1	22,2	22,7
		108,3	101,9	102,3
Rd	Wervingskosten			
Rd1	Kosten eigen fondsenwerving	7,5	7,5	7,7
Rd2	Kosten aandeel acties derden	0,1	0,1	0,1
Rd3	Kosten subsidies overheden	0,3	0,3	0,3
		7,9	7,9	8,1
Re	Beheer en administratie			
Re1	Kosten beheer en administratie	3,9	3,9	4,0
	Som van de lasten	120,1	113,7	114,4
	Saldo voor financiële baten en lasten	13,9 -	10,5 -	9,8 -
Rf	Saldo financiële baten en lasten	3,4	3,3	3,2
		10,5 -	7,2 -	6,6 -
Rg	Resultaat deelnemingen			
	Saldo van baten en lasten	10,5 -	7,2 -	6,6 -

✓ VERVOLG BEGROTING 2018 EN FINANCIËEL MEERJARENPLAN OP DE VOLGENDE PAGINA

6 FINANCIËEL MEERJARENPLAN 2018-2020

Toegevoegd/onttrokken aan	2018	2019	2020
Reserve als bron van inkomsten	2,2 -	3,9 -	3,3 -
Bestemmingsreserve invoeren meerjarenplan	-	-	-
Bestemmingsreserve aankopen natuurterreinen	2,5 -	2,5 -	2,5 -
Bestemmingsreserve Marker Wadden	5,7 -	0,8 -	0,8 -
Bestemmingsreserve vruchtgebruik nalatenschappen	-	-	-
Bestemmingsfondsen	0,1 -	-	-
Totale dekking uit fondsen en reserves	10,5 -	7,2 -	6,6 -

	2018	2019	2020
Saldo van baten en lasten	10,5 -	7,2 -	6,6 -
Dekking uit bestemmingsfondsen en -reserves	8,3 -	3,3 -	3,3 -
Saldo na onttrekking fondsen en reserves	2,2 -	3,9 -	3,3 -
Bijdrage vanuit het vermogen aan de Staat van Baten en Lasten	2,2 -	1,9 -	1,9 -
Reserve als bron van inkomsten na bijdrage uit vermogen	-	2,0 -	1,4 -

Doelstellingen

Het meerjarenplan is opgebouwd op basis van de strategie van Natuurmonumenten. In 2015 heeft een geplande herijking plaatsgevonden waarin de strategie van Natuurmonumenten is aangescherpt. 2018 is het laatste jaar van de huidige strategische koers. In 2018 zal een nieuw meerjarenplan worden ontwikkeld.

Natuurmonumenten heeft als strategische pijlers het zijn van een goed beheerder van de natuur en het zijn van een burgerbeweging. Een belangrijke uitgangspunt van de doelstellingen voor de planperiode is het op peil houden van haar achterban. Tevens is een belangrijke pijler het uitvoeren van het natuurbeheer conform de afspraken gemaakt in het SNL subsidieprogramma. Natuurmonumenten heeft daarnaast een omvangrijk projectenprogramma gepland voor de komende jaren op het gebied van natuurontwikkeling en -herstel en herbestemming van gebouwen.

Toelichting baten

De baten blijven in de planperiode redelijk stabiel. De inkomsten particulieren betreffen voornamelijk de contributie inkomsten van de leden en donateurs. De inkomsten loterijorganisaties betreffen vooral de inkomsten van de NPL. De subsidies van overheden zijn de exploitatiesubsidies, de verwervingssubsidies en de projectsubsidies.

Toelichting lasten

De lasten komen hoger uit dan de baten. Dit komt deels door dekking van specifieke lasten vanuit fondsen en reserves, maar deels ook stijging van structurele kosten in de planperiode als gevolg van prijsinflatie en CAO loonstijgingen en door een toename aan areaal, zoals de nieuwe eilanden Marker Wadden en de ENCI groeve in Maastricht.

Het totaal aan lasten is in 2018 relatief hoog door de uitvoering van het Marker Wadden project. Deze kosten worden volledig gedekt uit het bestemmingsfonds en de bestemmingsreserve Marker Wadden.

Toelichting saldo baten en lasten

Het saldo is negatief als gevolg van het benutten van bestemmingsfondsen en reserves. Dit betreffen inkomsten uit giften en subsidies die in voorgaande jaren zijn ontvangen en hier staan in latere jaren bestedingen tegenover. Tevens is een reservering gemaakt voor de aankoop van ontbrekende schakels in de natuurgebieden. Deze aankoopkosten worden ten laste van de reservering gebracht.

Na onttrekking aan fondsen en reserves is het saldo over 2018 neutraal na de begrote bijdrage vanuit het vermogen aan de staat van baten en lasten. De jaren 2019 en 2020 laten vooralsnog een negatief saldo zien, dat vooral wordt veroorzaakt door de hiervoor genoemde hogere lasten waarvoor nog dekking gevonden moet worden.

2017

BIJLAGEN

SAMENSTELLING BESTUUR EN NEVENFUNCTIES BESTUURSLEDEN

Hans Wijers, voorzitter

Econoom en voorzitter van de Raad van Commissarissen van Heineken. Zijn nevenfuncties zijn: plaatsvervangend voorzitter Board Shell, lid Raad van Commissarissen ING, lid Raad van Commissarissen HAL en voorzitter Raad van Commissarissen Concertgebouw Amsterdam.

Koos Biesmeijer, secretaris/plaatsvervangend voorzitter

Ecoloog, wetenschappelijk directeur bij Naturalis Biodiversity Center (Leiden) en hoogleraar Natuurlijk Kapitaal aan de Universiteit van Leiden.

Hanneke Schuiling, penningmeester

Econome en als directeur-generaal rijksbegroting op het ministerie van Financiën belast met de beheersing van de collectieve uitgaven, de coördinatie van het begrotingsproces van het Rijk en de kaderstelling voor de begroting en de verantwoording. Haar nevenfunctie is: lid van de Raad van Advies van het Instituut van Internal Auditors Nederland.

Jan Willem Baan, bestuurslid

Macro-econoom, hoofd van de afdeling External Management van PGGM Investments en lid van het Investment Committee van PGGM. Zijn nevenfunctie is: Special Advisor van de Noaber Foundation te Lunteren.

Frederique de Bruin, bestuurslid

Bedrijfseconome en directeur bij de investeringsfirma Indofin Group, waar zij verantwoordelijk is voor de Europese onroerendgoedportefeuille, waaronder een landelijke portefeuille en een rijksmonumentenportefeuille. Verder is zij als mede-eigenaar betrokken bij het beheer van het landgoed Jachthuis Schijf bij Rucphen (Noord-Brabant). Haar nevenfunctie is: bestuurslid Stichting Vrienden van het Sophia en Stichting Sophia Kinderziekenhuis Fonds.

Jack de Graaff, bestuurslid

Managing partner van Mensch Creative Agency. Zijn nevenfuncties zijn: lid Raad van Advies Burst Digital, voorzitter Jury Effie.

Sandra Maas, bestuurslid

Hoofd Corporate Communicatie bij Blokker Holding. Zij heeft geen nevenfunctie.

Feike Tibben, bestuurslid.

Eigenaar van adviesbureau PAGUS voor management en bestuur en van Ofyse B.V. Zijn nevenfunctie: voorzitter roeivereniging 't Diep.

Martijn Weterings, bestuurslid

Ecoloog en docent Wildlife Management bij Van Hall Larenstein en werkzaam als onderzoeker in opleiding bij Wageningen Universiteit. Zijn nevenfuncties: bestuurslid (secretaris) Stichting het Kronendak en directeur van Kwatta Ventures.

SAMENSTELLING DIRECTIE EN NEVENFUNCTIES

De directie bestaat uit algemeen directeur Marc van den Tweel, directeur Natuurbeheer Teo Wams en directeur Financiën en Bedrijfsvoering Coraline Panis. Zij hebben de volgende nevenfuncties:

Marc van den Tweel

namens Natuurmonumenten:

- bestuurslid Stichting Kasteel De Haar
- bestuurslid Goede Doelen Platform
- lid wetenschappelijke adviesraad Athena/NWO
- lid raad van advies Fort Honswijk
- ambassadeur Herdenking 100 jaar Zuiderzeewet

op persoonlijke titel:

- lid raad van toezicht van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden (bezoldigd)

Teo Wams

namens Natuurmonumenten:

- bestuurslid Stichting Onderhoudsfonds Slot Haamstede
- lid Council Eurosite
- bestuurslid Stichting Weidegang
- bestuurslid Vereniging van Bos en Natuurterrein Eigenaren (VBNE)

op persoonlijke titel:

- lid van de adviesraad Stichting Centrum voor Landbouw en Milieu

Coraline Panis

namens Natuurmonumenten:

- lid raad van commissarissen Buitenleven Vakanties B.V.

Tenzij anders vermeld, betreft het onbezoldigde nevenfuncties.

Centraal kantoor Natuurmonumenten

Bezoekadres

Schaep en Burgh
Noordereinde 60
1243 JJ 's-Graveland

Postadres

Postbus 9955
1243 ZS 's-Graveland
T (035) 655 99 33

Ledenservice

Postbus 9911
1243 ZR 's-Graveland
T (035) 655 99 11

Naam

De Vereniging draagt de naam Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland. De Vereniging kan ook naar buiten treden onder de naam vereniging Natuurmonumenten of Natuurmonumenten.

Vestigingsplaats

Zij is gevestigd te 's-Graveland. Zij is opgericht op 22 april 1905 en voor onbepaalde tijd aangegaan.

Rechtsvorm

De rechtsvorm is Vereniging.

Natuurmonumenten is dé beweging van mensen met hart voor de natuur. We willen onze fascinatie voor de natuur delen met mensen, van jong tot oud. We activeren hen om de natuur te beleven en ervan te genieten. Natuurmonumenten beschermt natuurgebieden, waardevolle landschappen en cultureel erfgoed. Overal in Nederland. Voor iedereen. Die natuur stellen we voor altijd veilig door gebieden aan te kopen, te beheren en toegankelijk te maken. Dat doen we met steun van vele Nederlanders. Omdat we houden van natuur.

Doe ook mee, want natuur laat je leven.

Natuurmonumenten voert het CBF-keurmerk voor erkende goede doelen, uitgegeven door het Centraal Bureau Fondsenwerving. Dit is een keurmerk voor adequaat toezicht op het bestuur, het beleid, de bestedingen, de fondsenwerving en de verslaglegging van Natuurmonumenten.